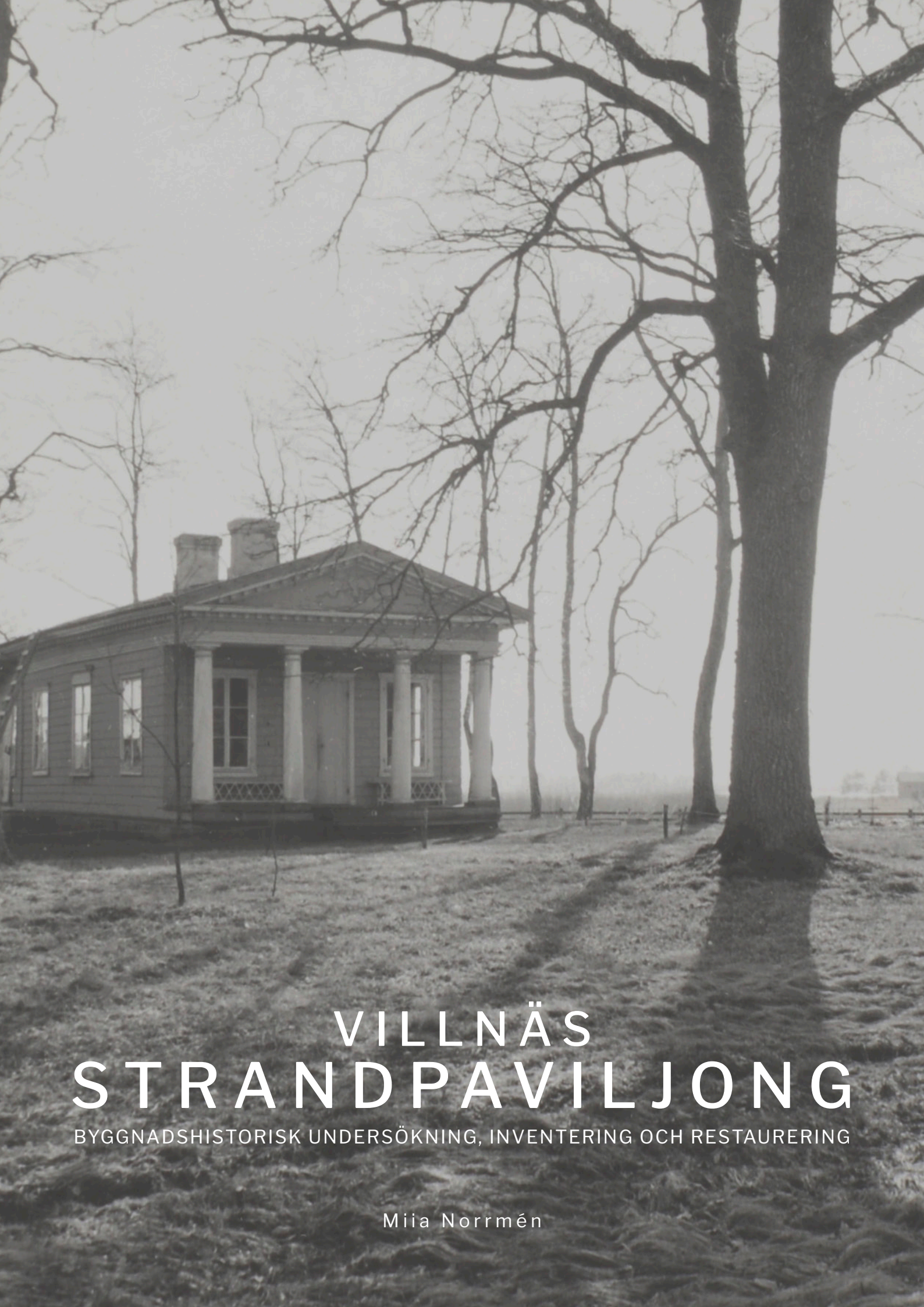

VILLNÄS STRANDPAVILJONG

BYGGNADSHISTORISK UNDERSÖKNING, INVENTERING OCH RESTAURERING

Miia Norrmén

BILDER OCH RITNINGAR
Författarens, om inte annat nämns.

PÄRMBILD
Villnäs Strandpaviljong fotograferad av Härö, år 1967.
Museiverkets arkiv, byggnadshistoriska avdelningen.

VILLNÄS STRANDPAVILJONG

byggnadshistorisk undersökning, inventering och restaurering

Miia Norrmén

Diplomarbete

Helsingfors 2021

Sammandrag

Författare	Miia Norrmén
Titel	Villnäs Strandpaviljong – Byggnadshistorisk undersökning, inventering och restaurering
Institution	Aalto-universitetet, Institutionen för arkitektur
Ämnesområde	Arkitekturhistoria och restaurering
Övervakare	Panu Savolainen
Handledare	Marko Huttunen, Panu Savolainen
Datum	13.11.2021
Sidantal	165
Språk	Svenska
Nyckelord	Villnäs herrgård, Strandpaviljongen, badhus, restaurering, byggnadsarv, byggnadsskydd

Strandpaviljongen i Villnäs är ett före detta badhus vars första del byggdes under början av 1820-talet som en del av Villnäs herrgårds engelska landskapspark. Byggnaden är det äldsta kända privata badhuset i Finland. Stilmässigt representerar den empirens tidevarv. Det här arbetet har gjorts med syftet att kunna användas som grund för beslutsfattande rörande Strandpaviljongen. I arbetet undersöks Strandpaviljongen och dess historia på ett grundligare sätt än tidigare, och all tillgänglig information om byggnaden samlas för första gången i ett verk.

Strandpaviljongen och de övriga byggnaderna på Villnäs herrgård har sedan år 1961 ägts av finska staten. Sedan den 1 juni år 1967 har det bedrivits museiverksamhet på herrgården. Fram till år 2014 förvaltades området av Museiverket (tidigare Arkeologiska kommissionen), idag ägs Villnäs herrgård av Senatfastigheter. Herrgårdens byggnader skyddades år 1994 av förordningen om skydd för staten tillhöriga byggnader (480/1985).

Arbetet innehåller inledningsvis en byggnadshistorisk undersökning och en inventering av byggnaden i dagens läge. Kännedomen om byggnadens historia har fram tills idag varit bristfällig. Genom att återgå till ursprungskällor och undersöka konstruktioner och byggnadsdelar har ny information om byggnaden fåtts fram. Den nyfunna informationen gäller både byggnadens tidigaste historiska skeden och konstruktionssätt.

Strandpaviljongen består av två delar som härstammar från olika tider. Den äldre delen kallas för slottsändan och innefattar en salong och två kammare, varav den ena troligtvis var en badkammare ursprungligen. Slottsändans takstolar byggdes år 1822 av timmerman Joseph Österman. Före år 1836 förlängdes byggnaden med två kammare, varav den ena troligtvis fungerade som badhusets andra badkammare. Förlängningen utgör byggnadens havs-

ända. Senast under början av 1900-talet slutade man använda byggnaden som badhus och badkammarna gjordes om till sovkmammare och kök. Under samma tid förlängdes byggnaden ytterligare med ett dass och ett vedförråd, vilka dessvärre revs år 1971.

Under 1960-talet i samband med herrgårdsslottets restaurering hittades vad som tidigare har förmodats vara badhusets ursprungliga ritning. Ritningen är undertecknad av A. F. Granstedt och föreställer enbart en del av byggnaden, vilken har antagits vara badhusets slottsända. I det här arbetet görs en närmare analys av ritningen. Analysen påvisar att ritningen snarare tycks vara en plan för havsändan. Det finns också flera aspekter som tyder på att förlängningen inte förverkligades helt i enlighet med planerna.

Sedan Villnäs herrgård blev statligt ägt har Strandpaviljongen genomgått restaurering med jämna mellanrum. De senaste åtgärderna påbörjades år 2019 med målet att kunna öppna byggnaden för Villnäs besökare. I det här arbetet presenteras restaureringsåtgärder som vidtagits och som ännu bör vidtas för att uppnå målet. Informationen som framkommer i den byggnadshistoriska undersökningen har fungerat som grund för värderingen av byggnadsdelar och styrt restaureringsarbetets planering. Därtill har en plan framställts över byggnadens användning i utställningssyfte.

Strandpaviljongens restaureringshistoria analyseras utgående från de allmänna restaureringsprinciperna och deras utveckling. I arbetet presenteras rekommendationer för byggnadens framtid. Byggnaden skall kontinuerligt underhållas för att i den mån möjligt undvika stora och påfrestande ingrepp. Förutom bevarandet av byggnadens kulturhistoriska värde bör möjliga framtida åtgärder göras med fokus på konstruktionernas och materialens funktion och sundhet.

Tiivistelmä

Tekijä	Miia Norrmén
Työn nimi	Louhisaaren Merilinna – Rakennushistoriaselvitys, inventointi ja restaurointi
Laitos	Aalto-yliopisto, Arkkitehtuurin laitos
Professuuri	Arkkitehtuurin historia ja restaurointi
Valvoja	Panu Savolainen
Ohjaaja	Marko Huttunen, Panu Savolainen
Päivämäärä	13.11.2021
Sivumäärä	165
Kieli	Ruotsi
Avainsanat	Louhisaaren linna, Merilinna, kylpylärakennus, restaurointi, rakennusperintö, rakennussuojelu

Louhisaaren Merilinna on entinen kylpylärakennus, jonka ensimmäinen osa rakennettiin 1820-luvun alussa osaksi Louhisaaren linnan englantilaista maisemapuutarhaa. Rakennus edustaa empiren tyyliä ja on vanhin tunnettu yksityinen kylpylärakennus Suomessa. Tämän työn tarkoitus on toimia Merilinnaa koskevien päätösten tukena. Työssä tutkitaan Merilinnaa ja sen historiaa perusteellisemmin kuin aikaisemmin: kaikki saatavilla oleva tieto rakennuksesta on nyt ensimmäistä kertaa koottu yhteen teokseen.

Merilinna ja Louhisaaren linnan muut rakennukset ovat vuodesta 1961 asti olleet suomen valtion omistuksessa. Kesäkuun ensimmäisestä päivästä vuonna 1967 lähtien linnassa on ollut museotoimintaa. Vuoteen 2014 asti Louhisaari oli Museoviraston (aiemmin Muinaistieteellinen toimikunta) hallinnoima. Nykyään Louhisaaren omistaa Senaatti-kiinteistöt. Linnan rakennukset suojattiin vuonna 1994 asetuksella valtion omistamien rakennusten suojelusta (480/1985).

Työn ensimmäiset osat koostuvat rakennushistoriaselvityksestä ja inventoinnista. Tieto Merilinnan historiasta on tähän asti ollut varsin puutteellista. Palamalla alkuperäislähteisiin ja tutkimalla rakenteita ja rakennusosia on onnistuttu tuottamaan uutta tietoa rakennuksesta, sen varhaisimmista rakennusvaiheista sekä rakennustavasta.

Merilinna koostuu kahdesta eri-ikäisestä osasta. Vanhempaa osaa kutsutaan nimellä linnanpuoli. Se koostuu yhdestä salongista ja kahdesta kamarista, joista toinen on luultavasti alun perin ollut kylpykamari. Linnanpuoleisen osan kattotuolit rakensi kirvesmies Joseph Österman vuonna 1822. Ennen vuotta 1836 Merilinnaa jatkettiin merelle päin kahdella huoneella, joista toinen luultavasti toimi kylpylärakennuksen toisena kylpykamarina. Tätä osaa kutsutaan nimellä merenpuoli. Viimeistään 1900-luvun alkupuolella kylpylätöiminnasta luovuttiin, ja kylpylökamarit

muutettiin kamariksi ja keittiöksi. Samoihin aikoihin rakennusta jatkettiin käymälällä ja puuvajalla, jotka purettiin vuonna 1971.

1960-luvun restauroinnin yhteydessä kartanolinnasta löydettiin piirustus, jota on pidetty Merilinnan alkuperäissuunnitelmana. Piirustuksen on allekirjoittanut A. F. Granstedt, ja siinä on esitetty ainoastaan se osa rakennuksesta, jota on pidetty kylpylärakennuksen linnanpuoleisena osana. Tässä työssä tehdyn analyysin perusteella Granstedtin piirustus saattaa sittenkin olla merenpuoleisen osan suunnitelma. Suunnitelmaa ei myöskään toteutettu sellaisenaan.

Merilinnaa on restauroitu tasaisin välein siitä lähtien, kun Louhisaaresta tuli valtion omistama. Viimeisimmät toimenpiteet aloitettiin vuonna 2019. Tavoitteena on mahdollistaa rakennuksen avaaminen museokävijöille. Tämän työn viimeisimmissä osissa käsitellään restaurointitoimenpiteitä, joita on tehty ja vielä olisi tehtävä, jotta päästään tavoitteeseen. Rakennushistoriaselvityksessä esiin tullut tieto on toiminut rakennusosien arvottamisen tukena, ja ohjannut restaurointityön suunnitteluprosessia. Työ sisältää tämän lisäksi rakennuksen käyttösuunnitelman näyttelytilana.

Merilinnan restaurointihistoriaa on analysoitu restaurointiperiaatteiden ja niiden kehityksen näkökulmasta. Työssä esitellään suosituksia koskien rakennuksen tulevaisuutta. Rakennukseen tulee kohdistua jatkuva ylläpito, jotta mahdollisuuksien mukaan voidaan välttää isoja ja vaativia toimenpiteitä. Rakennuksen kulttuurihistoriallisen arvon säilymisen ohella mahdollisissa tulevaisuuden toimenpiteissä tavoitteena on oltava rakenteiden ja materiaalien toimivuus ja terveellisyys.

Abstract

Author	Miia Norrmén
Title of thesis	Louhisaari Sea pavilion – Building History Survey, Inventory and Restoration
Department	Aalto University, Department of Architecture
Professorship	History of Architecture and architectural conservation
Supervisor	Panu Savolainen
Advisor	Marko Huttunen, Panu Savolainen
Date	13.11.2021
Number of pages	165
Language	Swedish
Keywords	Louhisaari manor, sea pavilion, bathhouse, restoration, built heritage, building protection

The Sea pavilion at Louhisaari manor is a former bathhouse, whose first part was built in the 1820s as a part of the manor's English landscape garden. The building is built in Empire style and is the oldest known private bathhouse in Finland. The purpose of this thesis is to provide support for future decision making regarding the Sea pavilion. In this thesis the Sea pavilion and its history has been researched in more depth than before, and all the available information about the building is now for the first time collected in one place.

The Sea pavilion, and all the other buildings at Louhisaari manor, have since 1961 been state property. Since the first of June 1967 Louhisaari manor has been a museum. Until 2014 Louhisaari was managed by the Finnish Heritage Agency (formerly known as the Finnish Antiquarian Society). Today the manor is owned by the Senate Properties. The buildings at the manor were protected by the decree regarding protection of state-owned buildings (480/1985) in 1994.

The first parts of the thesis consist of a building history survey and an inventory. The knowledge of the Sea pavilion's history has been rather inadequate until today. New information has been discovered regarding both its earliest building stages and construction methods by researching the original sources of information and the building itself.

The Sea pavilion consist of two parts of different ages. The older part is called the castle side and includes a salon and two chambers, one of which most likely used to be a bath chamber. The roof trusses of the castle side were built in 1822 by carpenter Joseph Österman. Before the year 1836 two additional chambers were built on the seaside of the pavilion. One of the chambers most likely used to be the second bath chamber of the bathhouse. This addition is called the seaside of the building. In the beginning of

the 20th century at the latest, the building was turned from a bathhouse to a pavilion. The bath chambers were turned into a kitchen and a chamber. Around the same time a latrine and a shed were built as an addition on the seaside, but they were unfortunately torn down in 1971.

What seemed to be the original drawing for the Sea pavilion was found in the 1960s during the restoration of Louhisaari castle. The drawing is signed by architect A. F. Granstedt, and it only shows a part of the building, which has been thought to be the castle side of the bathhouse. This thesis includes an analysis of the drawing. The analysis shows that the drawing might be the plan for the seaside. The seaside was however not realized fully according to the plans.

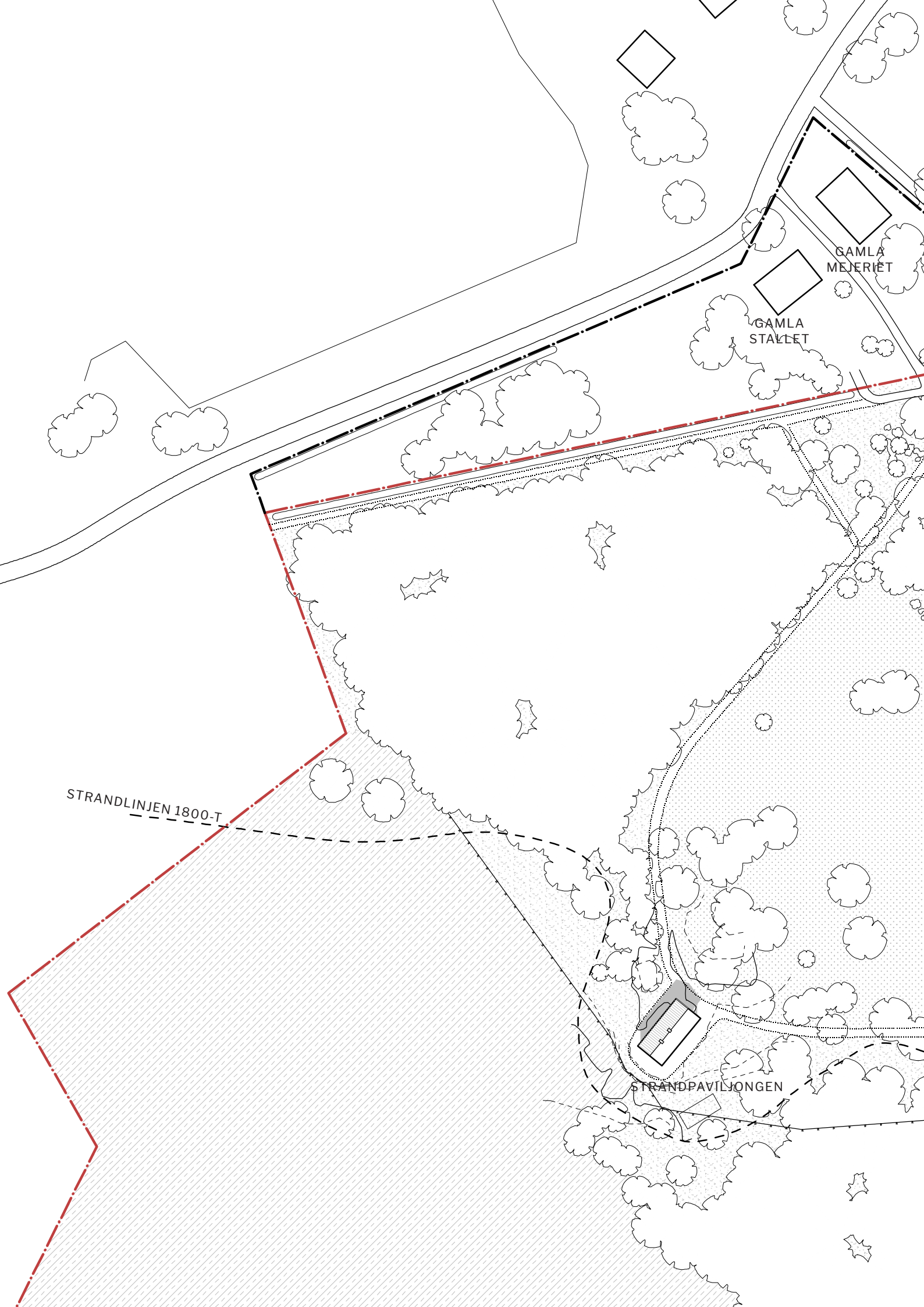
The Sea pavilion has been restored a couple of times since it became state property. The latest measures were started in 2019, with the intention to enable opening of the building to visitors at Louhisaari. The last parts of this thesis concern the restoration measures that have been done and still should be done to achieve this goal. The information presented in the building history survey has been used to value the different parts of the building and has guided the planning process. The thesis also contains a plan for the use of the building as an exhibition space.

The restoration history of the Sea pavilion has been analyzed through the perspective of the principles for restoration and their development. The thesis includes recommendations for the future of the building. The building should continuously be maintained to avoid big and challenging measures. Besides preserving the building's historical value, possible forthcoming restorations should be done with focus on the function and the health of the constructions and the materials.

INNEHÅLL

1. Inledning	11
1.1 Bakgrund	12
1.2 Mål, syfte och metodologin	14
1.3 Vikten av undersökning och rapportering	16
1.4 Villnäs herrgård	18
1.4.1 Strandpaviljongen	
1.5 Skyddsstatus	22
1.6 Tidigare forskning	22
1.7 Begrepp	23
2. Bakgrund och historisk kontext	25
2.1 Herrgårdens engelska parkanläggning	26
2.2 Det hälsofrämjande badandet	31
2.2.1 Villnäs badhus	
2.3 Strandpaviljongens uppbyggnad	36
3. Strandpaviljongens byggnadshistoria	45
3.1 Byggnadsskeden 1822–1961	46
3.1.1 Badhuset byggs	
3.1.2 Tiden efter Carl Eric Mannerheims bortgång	
3.1.3 Stora drömmar och ekonomiska problem	
3.1.4 Oskar Hannus köper herrgården	
3.1.5 Villnäs blir statlig egendom	
3.2 Museiverket restaurerar 1964–2004	73
3.2.1 Villnäs blir museum	
3.2.2 Från paviljong till rastplats	
3.2.3 Inför 350-årsjubileet	
3.3 Senatfastigheter restaurerar 2019–2021	81
3.3.1 Skadeinventering	
3.3.2 Åtgärder	
3.4 Strandpaviljongen idag	92
3.4.1 Exteriör	
3.4.2 Fönster	
3.4.3 Dörrar	
3.4.4 Interiör	

4. Byggnadsvård och restaurering	131
4.1 Byggnadsskydd och restaureringsprinciper	132
4.1.1 Rådande lagar och principer	
4.2 Praktisk tillämpning av restaureringsprinciper	136
4.2.1 Strandpaviljongens restaureringshistoria	
4.3 Vidare restaurering av Strandpaviljongen	140
5. Avslutning	159
5.1 Framtidsvision och rekommendationer	160
5.2 Om arbetsprocessen	161
Källförteckning	162

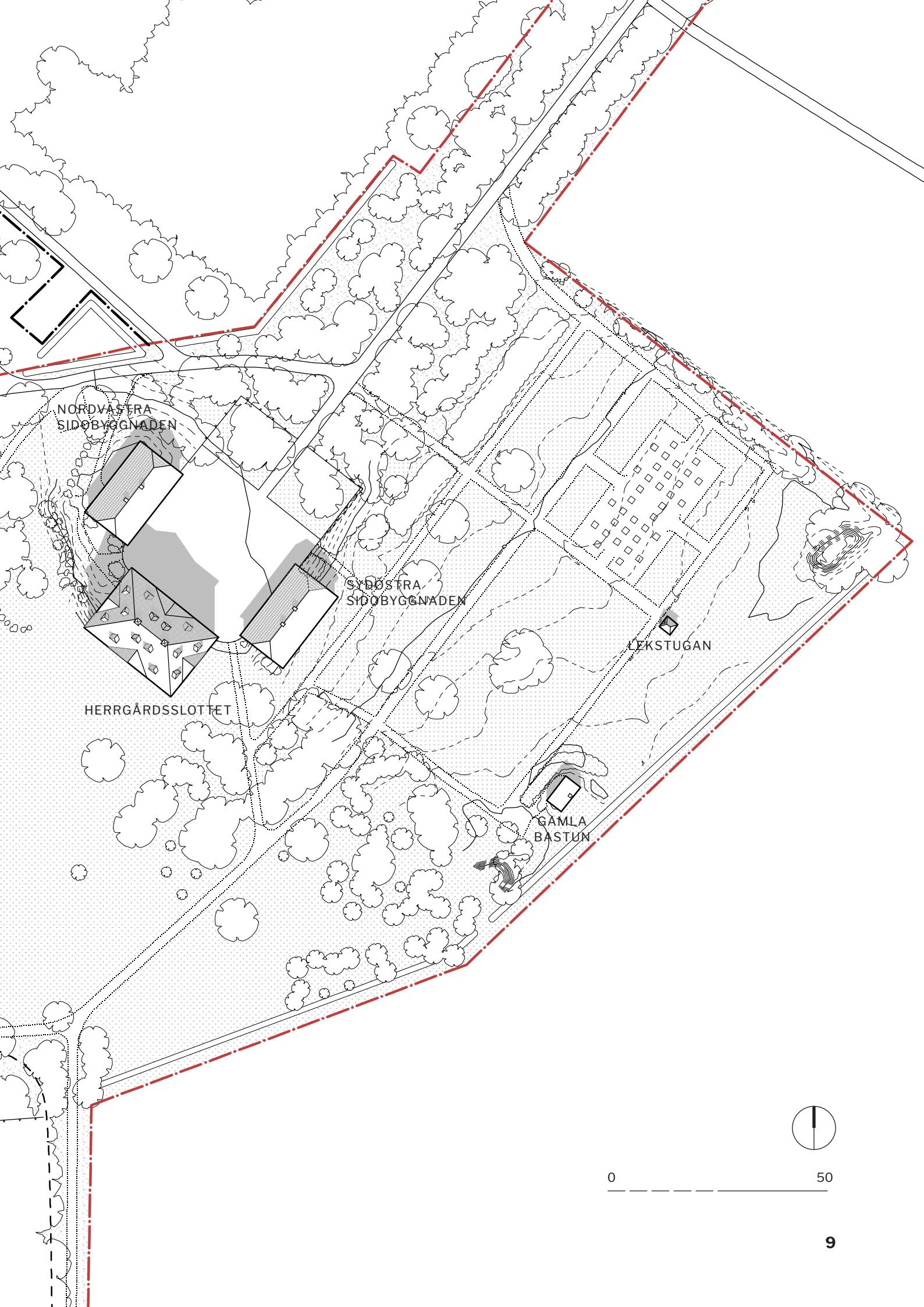

GAMLA
MEJERIET

GAMLA
STALLET

STRANDLINJEN 1800-T

STRANDPAVILJONGEN

NORDVÄSTRA
SIDOBYGGNADEN

SYDÖSTRA
SIDOBYGGNADEN

HERRGÅRDSSLOTTET

LEKSTUGAN

GAMLA
BASTUN

0

50

Strandpaviljongen år 1964. MV RHO.

INLEDNING

1

1.1 Bakgrund

Villnäs (tidigare även kallad Vildnäs eller Willnäs) ligger beläget i Egentliga Finland, 30 kilometer nordväst om Åbo. Kommunen slogs år 2009 ihop med kommunerna Lemo och Masko. Villnäs är främst känd för Villnäs herrgård (på finska kallad *Louhisaaren kartano*), vars huvudbyggnad härstammar från mitten av 1600-talet. Herrgården har ägts av såväl ätten Fleming som av ätten Mannerheim. Idag ägs Villnäs herrgård av den finska staten (Senatfastigheterna), och sedan den 1 juni år 1967 har huvudbyggnaden stått öppen för allmänheten.¹ Herrgårdsslottet var det första av sitt slag med museiverksamhet i Finland.²

På Villnäs ägor står den så kallade Strandpaviljongen, ett före detta badhus som härstammar från tidigt 1800-tal. Detta arbete begränsas till forskning och planering berörande Strandpaviljongen. I arbetet undersöks byggnadens historia och den historiska kontexten. Förståelsen för Strandpaviljongens historia har fram tills idag varit bristfällig. Mängden dokument som belyser Strandpaviljongens tidiga historia är mycket liten, och tolkningar som tidigare gjorts utgående från dem kan anses vara rentav felaktiga. I arbetet återgår till ursprungskällorna för att få fram ny information om byggnaden.

Senatfastigheter, som idag förvaltar Villnäs herrgård, påbörjade år 2019 restaureringen av Strandpaviljongen. Planeringsarbetet görs av Livady Arkitekter i samarbete med Senatfastigheter, Museiverket och Restart Oy. För konstruktionsplanering står HP insinöör. Restaureringsarbetet inleddes under hösten 2020 och utförs av Restart Oy. Åren 2020–2021 reparerades byggnadens stockstomme, golvkonstruktioner, veranda och brädfodring. År 2022 kommer byggnadens fönster att restaureras och fasaderna målas. Målet är att under de kommande åren kunna öppna byggnaden för museets besökare.

Planeringsarbetet och de åtgärder som utförts fram till 1.9.2021 presenteras som en del av det här arbetet eftersom jag personligen fungerat som projektarkitekt för arbetet på Livadys vägnar. Arbetet har gjorts med handledning av Marko Huttunen och Juulia Mikola. I arbetet behandlas därtill vidare planer på nödvändiga restaureringsåtgärder.

Det här diplomarbetet har gjorts med finansiellt stöd av Senatfastigheter.

¹ Finlands Nationalmuseum 2020.

² Mäkinen 1988, 170.

1.2 Mål, syfte och metodologin

Syftet med arbetet är dels att kartlägga Strandpaviljongens historia, dels att åstadkomma ett hjälpmedel för kommande underhåll av byggnaden för att möjliggöra att den i framtiden hålls bevarad på bästa möjliga sätt.

I arbetet undersöks Strandpaviljongens historia och en översikt sammanställs över byggnadens tidigare reparationer och restaureringar. I arbetet används arkivmaterial i huvudsak från Museiverket, Nationalbiblioteket, Riksarkivet, Svenska Litteratursällskapet och Åbo landsarkiv. Byggnaden själv fungerar ändå som den viktigaste informationskällan till arbetet. Identifiering, datering och analysering av byggnadens konstruktioner och märken i dessa ger oss ledtrådar om skeden i byggnadens historia. Återkoppling av ledtrådarna till information från arkivmaterial och forskningslitteratur bidrar till nya tolkningar och undersökningsresultat.³ Målet är att genom undersökning av byggnaden, tidigare forskning och arkivmaterial få fram ny och tidigare förbisedd information om Strandpaviljongen och således skapa en klarare uppfattning om byggnadens historia.

För att kunna uppnå en så tillförlitlig tolkning som möjligt undersöks och presenteras olika möjliga alternativ av Strandpaviljongens tidigaste byggnadsskeden, vilka tidigare har varit synnerligen okända. Eftersom Strandpaviljongen är ett av de äldsta kända privata badhusen i Finland ger undersökning av byggnadens historia även en insyn i badkulturens historia i Finland.

Vidare är målet att sammanställa en plan för byggnadens kommande reparationer. Därtill granskas det hur Strandpaviljongen i framtiden kan och bör användas. I dagens läge står byggnaden så gott som oanvänd. För att säkerställa att byggnadens skick upprätthålls skulle det vara fördelaktigt att den används i ett syfte som stöder den övriga museiverksamheten i Villnäs.

I arbetet presenteras internationella och nationella standarder, lagar och rekommendationer för restaurering med betoning på restaureringsprinciper berörande skyddade byggnader av kulturhistoriskt värde. De restaurerings- och reparationsåtgärder som byggnaden genomgått granskas och jämförs med de presenterade principerna för att kartlägga om och hur dessa har tillämpats i praktiken. Betoningen ligger på de åtgärder som gjorts efter år 1961 då Villnäs blev statlig egendom.

Restaurering är ett område i ständig utveckling, och det har skett stora förändringar i standarderna sedan 1960-talet. För att få en uppfattning om åt vilket håll de rådande riktlinjerna styr restaureringsarbetet reflekteras det över vilka andra val som möjligen hade gjorts om de principer som råder idag hade följts. Strandpaviljongen används här som en fallstudie för att granska riktlinjernas ändamålsenlighet i restaureringsobjekt av kulturhistoriskt värde. Belyst av restaureringsstandardernas utveckling under den senare hälften av 1900-talet och under början av 2000-talet reflekteras det över vilka utmaningar de rådande principerna i framtiden kan bidra till.

t.h. Flygbild över Villnäs herrgård år 2019. Livady.

³ Almevik 2012, 28.

1.3 Vikten av undersökning och rapportering

En byggnadshistorisk undersökning är en viktig del av en historiskt värdefull byggnads restaurering. För att kunna genomföra en bra restaurering måste man kunna värdera de olika byggnadsdelarna, ha en förståelse för byggnadens historia och känna till dess konstruktioner och byggnadssätt. Så väl dess historiska värde som dess bruksvärde måste tas i beaktande. För att uppnå det behövs en omfattande förståelse för byggnaden som helhet, som en del av den historiska kontexten och som del av dess nutida sammanhang.

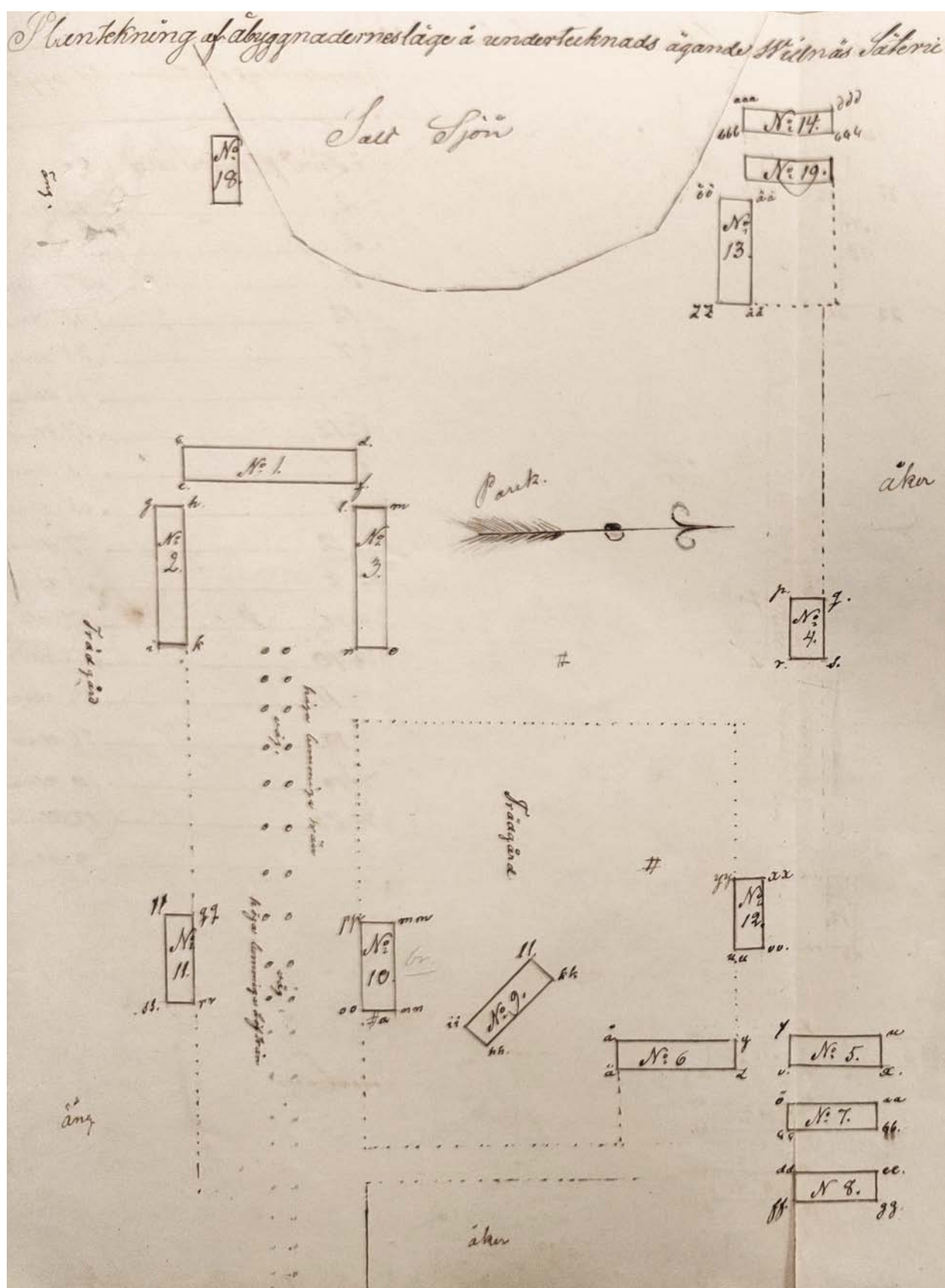
Litteratur, arkivmaterial och tidigare dokumentationer ingår i undersökningsmaterialet, men den allra viktigaste informationskällan är byggnaden själv. Byggnadsdelarna, materialen och konstruktionssätten skvallrar om byggnadens historia och de förändringar den genomgått under årens lopp. Det är därför viktigt att noggrant granska och inventera såväl konstruktionerna och exteriören som interiören och ytorna. Genom att jämföra all denna information kan man skapa sig bästa möjliga uppfattning om byggnadens historia.

En byggnadshistorisk undersökning fungerar som utgångspunkt för planeringen av en byggnads restaurering. Det ger även beslutsfattarna en möjlighet att avgöra om de planerade åtgärderna påverkar byggnadens historiska värde. Samtidigt fungerar den som ett viktigt verktyg för planeringen av hela arbetsprocessen och dess tidtabell samt hjälper till att göra en realistisk kostnadsberäkning. Utan en ingående undersökning som grund är det svårt att framställa en vällyckad plan och åstadkomma ett vällyckat utförande av planen.

Till restaureringsprocessen hör förutom undersöknings- och planeringsarbete även dokumentation. Dokumentation bör göras före, under och efter restaureringen. På så sätt kan man säkerställa att informationen finns lättillgänglig för framtida behov och att inga tidigare upptäckter blir bortglömda eller förbisedda.

Strandpaviljongens planlösning dokumenterad år 2005. MV RHO.

Situationsplan från år 1836. Strandpaviljongen har nummer 18. KA.

Herrgårdsslottet under början av 1900-talet. MV KK.

1.4 Villnäs herrgård

I mitten av 1400-talet ingick Villnäs herrgårds tidigaste kända ägares, Nils Hermansson Korkaes, dotter Elin äktenskap med väpnaren Magnus Claesson Fleming. Vid faderns död ärvdes herrgården av Elin och Magnus Fleming, varefter Villnäs gick i arv i ätten Fleming ända fram till år 1791, då herrgården köptes av överstelöjtnant Carl Fredrik von Knorring.⁴

Vad som fanns beläget på området före mitten av 1600-talet finns det knappt med information om. Det kan antas att det funnits en huvudbyggnad byggd i sten i likhet med huvudbyggnaderna på de andra herrgårdarna som ätten Fleming ägde på den här tiden. Den sydöstra sidobyggnadens källarvåning i granit tros härstamma från en äldre byggnad, möjligtvis från senmedeltiden eller från 1500-talet.⁵

Claes Larsson Fleming, Villnäs ägare fram till år 1644 och far till Herman Claesson, som lät bygga herrgårdsslottet, hade år 1634 utnämnts till överståthållare i Stockholm. Claes Flemings uppgifter var bland annat att övervaka byggnadsarbetet som pågick i

staden och således hade han en betydande roll i de förändringar som skedde under 1630- och 1640-talet.⁶ Förutom Kung Gustav II Adolfs mål att göra Stockholm till en stad som tydligt skvallrade om kungadömetets makt, pågick det en betydande mängd privata byggarbeten som kom att sätta sin prägel på staden. Tack vare de omfattande landområden som Kungen, och senare även hans dotter och efterträdare Drottning Kristina, skänkte till adelskapet hade denna samhällsgrupp blivit alltmer förmögen och inflytelserik. För att framhäva sin status lät flera adelssläkten bygga palats i Stockholm under den här tiden.⁷

Efter Claes Hermans död kom sonen Herman Claesson Fleming att inneha många av de poster som hans far tidigare haft. År 1651 upphöjdes Herman tillsammans med Claes Flemings andra barn till friherrlig värdighet av Drottning Kristina. Friherren förtjänade naturligtvis en herrgård värdig den nyligen höjda sociala statusen och troligtvis år 1654 påbörjades förberedelserna inför byggandet av Villnäs herrgårdsslott.⁸

⁴ Lounatvuori 2005, 95; Haggrén 2005a, 15.

⁵ Lounatvuori 2005, 81.

⁶ Kuurne 2018, 11.

⁷ Kuurne 2018, 11.

⁸ Kuurne 2018, 18; Laine et al. [u.u.], 7.

VILLNÄS ÄGARHISTORIK

– ca. 1450-t riksråd Nils Hermansson Korkae (Kurki)

ÄTTEN FLEMING CA. 1450-TALET – 1789

ca. 1450-t – 1480-t	Magnus Claesson Fleming, Elin Fleming (f. Nilsdotter)
ca. 1480-t – 1490-t	Herman Magnusson Fleming
ca. 1490-t – 1520-t	Per Hermansson Fleming
ca. 1520-t – 1583	Herman Persson Fleming
1583 – 1584	Gertrud Håkansdotter Hand
1584 – ca. 1601	Lars Hermansson Fleming
ca. 1601–1644	Claes Larsson Fleming
1644–1673	Herman Claesson Fleming
1673–1687	Carl Gustaf Hermansson
1687–1718	Herman Hermansson
1718–1729	Herman Claesson
1729–1738	Anna Claesdotter
1738–1766	Claes Hermansson
1766–1789	Herman Claesson

1791–1793	överstelöjtnant Carl Fredrik von Knorring
1793–1795	brukspatron Hans Henrik Kijki

ÄTTEN MANNERHEIM 1795–1903

1795–1837	greve Carl Eric Mannerheim
1837–1846	Wendla Sofia Mannerheim (f. von Willebrand)
1846–1854	hovrättspresident Carl Gustaf Mannerheim
1854–1862	Eva Wilhelmina Mannerheim (f. von Schantz)
1863–1881	greve Carl Robert Mannerheim
1881–1903	Eva Carolina Vilhelmina Mannerheim

1903–1941	Oskar Alfred Hannus
1941–1961	fru Inkeri Hovi

1961	Marskalken av Finlands ryttarstatydelegation
1961–	finska staten

Strandpaviljongen år 1966. MV RHO.

Följande sida. Strandpaviljongen år 2019. Livady.

Medan vi inte vet vem som ritat herrgårdsslottet, finns det gott om information om vilka det var som arbetade på plats. Herman Fleming anlidade bland annat den kungliga stenhuggaren Johan Wendelstam som står bakom herrgårdsslottets portal av sandsten. Från Stockholm kom även murare och timmermän.

Herrgårdsslottets första våning färdigställdes troligtvis i september år 1655.⁹ Därpå följande år stod byggarbetet mestadels stilla av ekonomiska skäl. Efter att Fleming sålt släktens herrgård i Penningby lättade problemen och byggarbetet i Villnäs kunde fortsätta. Slottets andra och tredje våning tros ha murats under sommaren och hösten år 1657. Byggnadens takstolar härstammar från samma tid. Efter att skorstenarna murats år 1658 var slottet förmodligen i beboeligt skick. De välkända takmålningarna i huvudbyggnaden färdigställdes några år senare, liksom även sidosbyggnaderna.¹⁰

1.4.1 STRANDPAVILJONGEN

År 1795 köptes Villnäs herrgård av Carl Eric Mannerheim. Under de därpå följande dryga 100 åren låg Villnäs i ätten Mannerheims ägo. Mannerheim och frun Wendla Sofia Mannerheim (f. von Willebrand) hade ett särskilt intresse av att utveckla gårdsplanen kring byggnaderna. Medan Carl Eric Mannerheim lär ska ha engagerat sig i gårdens bruksodling koncentrerade sig Wendla Sofia på att försköna naturen omkring dem.¹¹ Under början av 1800-talet, främst åren 1820–1830, gjordes stora förändringar på gårdsplanen.¹² Under den här tidsperioden byggdes Villnäs Strandpaviljong (på finska kallad *Merilinna* eller *Merikylpylä*). Strandpaviljongen var ursprungligen ett badhus som låg beläget vid vattenbrynet i parkområdet söder om huvudbyggnaden. Sedermera har havet dragit sig allt längre bort från gårdsplanen och idag kan namnet tyckas märkligt.

De äldsta kända dokumenten där badhuset nämns är brev skrivna år 1825. Under Museiverkets restaureringsprojekt på 1960-talet hittades vad som anses vara badhusets ursprungliga ritningar. Tidigare har den tillgängliga informationen lett till tolkningen att den äldsta bevarade delen av Strandpaviljongen skulle ha gjorts som en tillbyggnad till ett äldre hus

⁹ Laine et al. [u.u.], 7.

¹⁰ Laine et al. [u.u.], 8–9.

¹¹ Welin 1968, 50; Frondelius 2005b, 138.

¹² Frondelius 2005b, 138.

år 1825. Byggnaden har under årens lopp genomgått förändringar, och några entydiga svar på hur badhuset ursprungligen såg ut finns inte.

Badhuset verkar ha varit mycket tidsenlig när det byggdes i början av 1800-talet. Badandet var en viktig del av hälsovården i och med den rådande uppfattningen om att vatten kunde upprätthålla en persons hälsa och bota sjukdomar. Badinrättningarnas popularitet hade ett stort uppsving under början av århundradet. Likaså populär var den engelska landskapsparken som badhuset var en del av, för att inte tala om empirestilen som byggnaden representerar.

Sverige avträdde Finland till Ryssland år 1809, men ännu under 1810-talet var herrgårdsarkitekturen i Finland starkt influerad av den svenska nyklassicismen, det vill säga den gustavianska stilen. Året före hade stora delar av Helsingfors förstörts i en brand, och år 1816 bosatte sig den tyska arkitekten Carl Ludvig Engel i Finland för att fungera som huvudarkitekt för nybyggnadsarbetet. År 1824 blev han utnämnd till Intendentskontorets chef, varpå han var delaktig i byggnadsarbetet i Åbo efter den förödande branden år 1827. Till stor del tack vare

Engel fick nyklassicismen influenser från den ryska byggnadskonsten vilket ledde till den finska empirestilens utveckling.¹³

I början av 1800-talet planerade Engel flertal byggnader till herrgårdar runt om i Finland. Till Villnäs planerade han åtminstone ett trähus, Mannerheimsläktens gravkapell och en del mindre förändringar i herrgårdsslottet. Anders Fredrik Granstedt, som arbetade under Engel, var involverad i Mannerheims byggarbeten i Villnäs. Granstedts underskrift finns på ritningar till ett stenhus och till Strandpaviljongen. Det är osäkert om Granstedt har planerat dessa byggnader eller om han har renritat Engels planer. Framöver i arbetet används benämningen Granstedts ritning, trots att badhusets verkliga arkitekt kan ha varit Engel.

Strandpaviljongen är idag den enda byggnaden i Villnäs som representerar empirestilen. Fram till 1950-talet fanns det på ägorna ytterligare ett hus i empirestil. Huset byggdes år 1827 och fungerade som herrgårdens trädgårdsmästares bostad ännu under 1870-talet.¹⁴

¹³ Gardberg & Dahl 1989, 132.

¹⁴ Frondelius, 1999, 74; Brandförsäkring 1487/1836. KA 373 Ömsesidiga Försäkringsbolaget Tarmo.

1.5 Skyddsstatus

Villnäs herrgård skyddades den 31 augusti år 1994 av förordning 480/1985: *Förordning om skydd för staten tillhöriga byggnader*. Skyddsbeslutet innebär att byggnaderna aktivt bör skötas och upprätthållas så att dess kulturhistoriska värde består och/eller framhävs. Herrgårdens huvudbyggnad, huvudbyggnadens sidobyggnader, lekstugan och Strandpaviljongen hör till skyddsklass S1. Detta betyder att byggnaderna som helhet är skyddade.

Förordning 480/1985 har sedermera ersatts av förordning 498/2010: *Lag om skyddande av byggnadsarvet*. Trots den tidigare förordningens upphävande förblev skyddsbesluten i kraft.

Villnäs herrgård hör även till Mynämäenlahtis nationellt värdefulla landskapsområden och tillsammans med Villnäs kyrka till byggda kulturmiljöer av riksintresse (RKY-område).

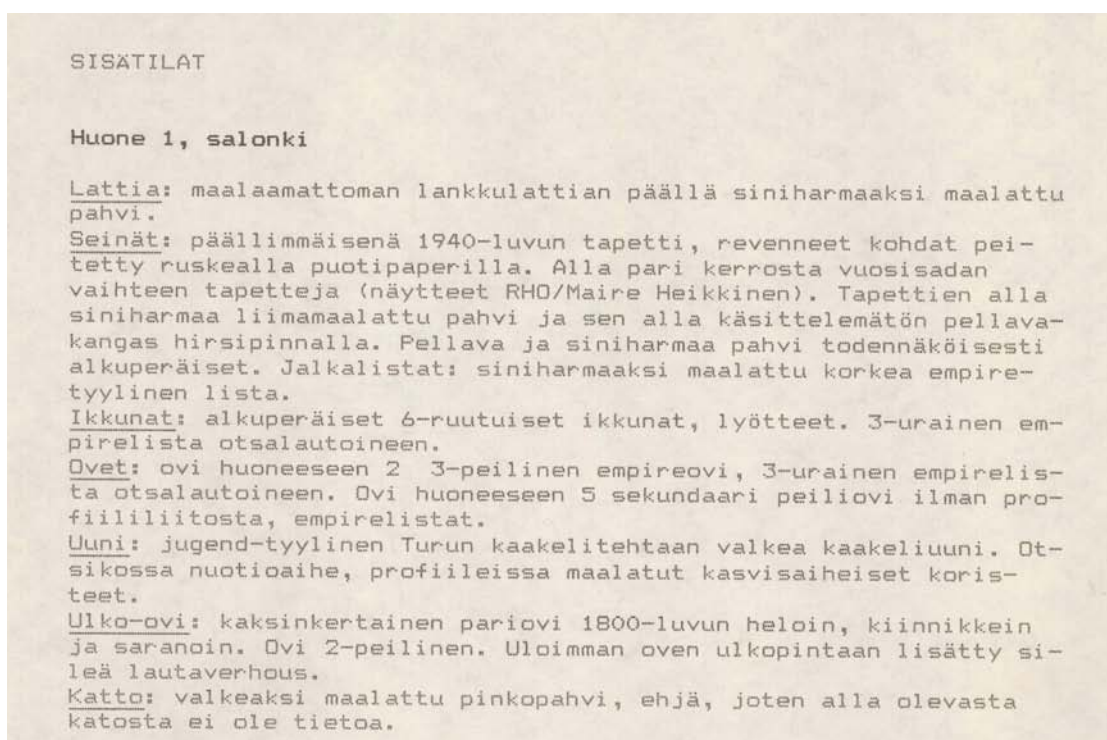
År 1989 dokumenterades byggnadens interiör av Museiverket. Uttag ur rapporten skriven av Irma Lounatvuori, den 28 april år 1989. MVRHO.

1.6 Tidigare forskning

Villnäs herrgårdslott är ur ett kulturhistoriskt perspektiv mycket värdefull. Slottet har bevarats i ett sällsynt ursprungligt skick och ger en unik inblick i 1600-talets byggnadskonst. Villnäs har sedan länge tillbaka engagerat forskare inom området. I huvudbyggnadens skugga har några grundliga undersökningar av Strandpaviljongen dock inte gjorts.

I det år 1968 utkomna verket *Louhisaari – Villnäs* av historiker Riitta Pyökkänen och fotograf Per-Olof Weilin nämns Strandpaviljongen i förbifarten, så även i den år 2005 utkomna boken *Louhisaaren kartano, suku ja rälssi – säteri ja kirkko*. I Satu Frondelius pro gradu avhandling *Louhisaaren kartanon puisto ja puutarhat Mannerheimien aikana 1796–1904* från år 1999 behandlas Strandpaviljongen som del av herrgårdens parkanläggning.

Inför restaureringsarbetet år 1989 dokumenterades Strandpaviljongens interiör. Samtidigt undersöktes tapeterna i åtminstone salongen, men tapetproven har tyvärr sedermera försvunnit. En kort sammanfattning av byggnadens historia skrevs i samband med planeringen av byggnadens restaurering, liksom även inför restaureringen år 2004. Dessa ytliga historiker är dock motsägelsefulla och kan ifrågasättas i ljuset av den information som framkommer i detta arbete.

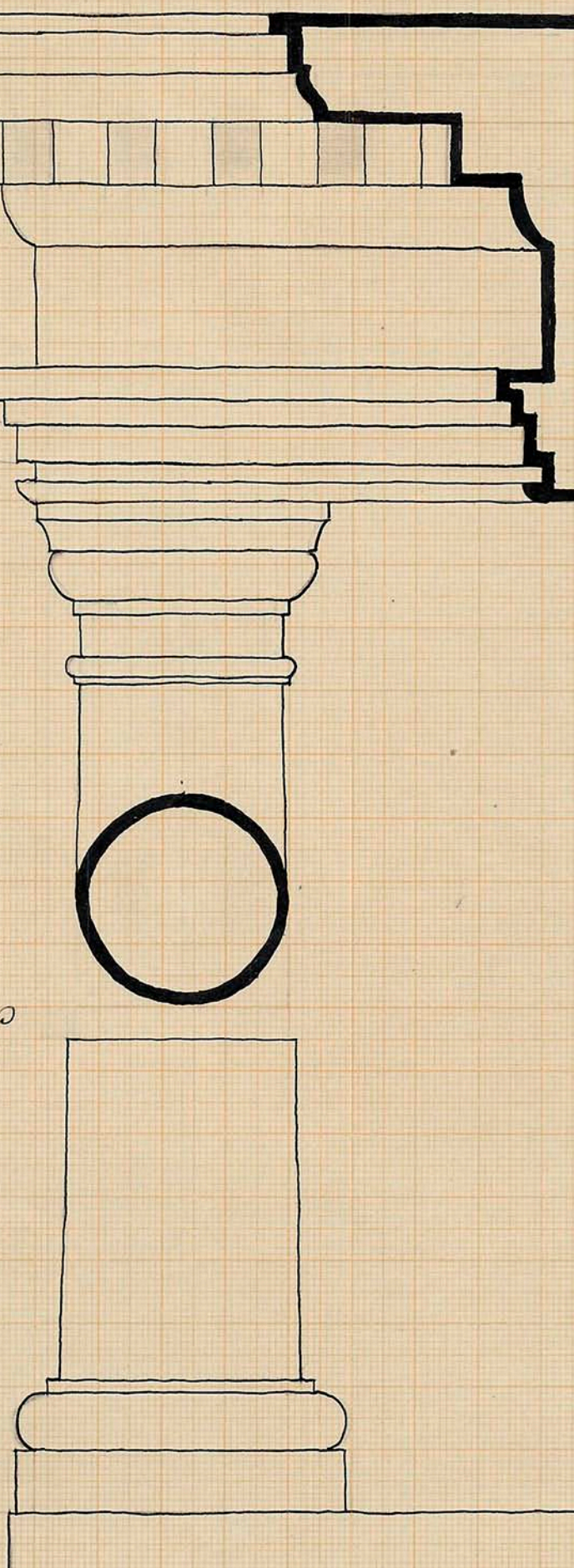
1.7 Begrepp

RESTAURERING	Åtgärder vars syfte är att återställa en byggnads skick utan att äventyra dess kulturhistoriska värde.
KONSERVERING	Åtgärder vars syfte är att förhindra ett föremål från att förfalla.
REPARATION	Återställande underhåll av skadade föremål eller konstruktioner.
REKONSTRUKTION	Att återskapa ett förlorat föremål eller en byggnadsdel.
TIMRING	Att bygga av timmerstockar.
BILNING	Att bearbeta timrets yta med yxa.
INLAXNING	Att sammanhugga korsande stockar.
ILAGNING	Att laga yttre skador hos en stock genom att partiellt förnya stockens yttre halva.
HALVSULING	Ilagning där stockens hela yttre halva förnyas.
HAKSKARV	Skarvteknik där de skarvade ytorna formar hakar som står emot dragpåkning.
SKARV HALVT I HALVT	Skarvteknik där timret skarvas genom att bägge ändorna delas på hälften.
NOT OCH FJÄDER	Skarvteknik där det ena stycket har ett spår (not) och det andra en utstående spont (fjäder).
STUMFOG	Fog där det ena styckets ända monteras rakt mot det andra styckets plana yta.
GERING	En vinklad skarv mellan två stycken som möts.
SLÄTKNUT	Knut som saknar utskjutande delar.
HAKKNUT	Typ av slätknut med hakar som står emot dragpåkning.
LAXKNUT	Typ av slätknut med sneda ytor som står emot dragpåkning.
VÄGGBAND	Timmerstommens översta stock.
SYLLSTOCK	Timmerstommens nedersta stock.
BÄRLINA	Bärande bjälke i golv- eller väggkonstruktion.
FRILIGGANDE GOLVÅS	Friliggande bjälke som löper under golvet och bär upp konstruktionen.
KORTLING	En kort regel placerad vinkelrätt mot t.ex. bjälkar i ett bjälklag.
BLINDBOTTEN	Botten som bär isoleringsmaterialet i ett bottenbjälklag.
ÅSTAK	Typ av tak som bärs av långsgående åsar.
KNÄBOCK	Typ av takstolskonstruktion.
HÖGBEN	Den del av takstolen som sträcker sig från taknocken till takfoten.
REMSTYCKE	Långsgående virke som stöder knäbocken.
GÅT	Vertikalt virke som fästs i stockarnas ändor vid öppningar.
VANKANT	En kant på sågat virke bestående av trädstammens yta.
SPARRE	Fyrkantigt virke, minst 100x100 mm. Används även som synonym för högben.
DYMLING	Trätapp som fäster timmervarv eller stockar i varandra.
LÅNGDRAG	Spår på stockens undersida som oftast fylls med drev.
DREV	Tättningsmaterial som sätts i fogarna mellan stockarna.

Följande sida.
Starndpaviljongens pelare dokumenterad år 1923. AA.

DETALJ
FRÅN
STRAND
PÄTTERJONEN
i
Villnäs Gård
SKALA:
1:10

UPPMÄTT OCH RITAT.
Juli 1923. D.-L. Ringbom.

BAKGRUND OCH HISTORISK KONTEXT

2

2.1 Herrgårdens engelska parkanläggning

Det är troligt att man på Villnäs herrgård hade idkat någon form av bruksodling ända sedan medeltiden. De äldsta bevarade dokumenten berörande herrgårdens trädgård härstammar från början av 1600-talet, då det förutom ett trädgårdsland fanns åtminstone körsbärsträd och en humleträdgård på ägor.¹⁵ Den egentliga trädgårdskonsten och prydnadsträdgårdar var under 1600-talet ännu ovanliga i Finland. Prydnadsträdgårdar kunde man enbart hitta vid en del större herrgårdar. Mot slutet av 1700-talet började de förekomma vid prästgårdar och stadshus, och fram till slutet av 1800-talet hade prydnadsträdgårdarna spridit sig till allt från herrgårdar och skolparker till järnvägsstationer och sjukhus.¹⁶

I Villnäs började man troligtvis ägna sig åt trädgårdskonsten under den senare hälften av 1600-talet efter att huvudbyggnaden hade färdigställts. Den allé som kantar vägen mellan herrgården och kyrkan härstammar troligtvis från 1700-talet.¹⁷ I en förteckning över förbättringar gjorda på herrgården framgår det att en syrenhäck har huggits ner år 1792.¹⁸ I slutet av 1700-talet fanns det alltså förutom två bruksträdgårdar åtminstone prydnadshäckar och -träd på herrgården. Herrgårdens engelska landskapspark, vars spår man än idag kan se, uppfördes under 1820-talet.

Den engelska landskapsparken fick sin början i England, där den fann stor popularitet under mitten av 1700-talet. I de tidigaste landskapsparkerna strävade man efter öppna och mäktiga landskap där parkanläggningen smälte ihop med den omkringliggande naturen. Till skillnad från de regelbundna och geometriska barockträdgårdarna utgjordes den engelska parken av mjuka oregelbundna former och frodig växtlighet. För att sudda ut gränsen mellan park och natur använde man sig av stillknap, så som nedsänkta murar (så kallade ha-ha), för att avgränsa parkområdet utan att skapa en visuell barriär dem emellan.¹⁹

Landskapsparkernas utveckling kan man till stor del tacka dåtidens engelska filosofer och konstnärer för. De tog öppet avstånd från klassicismens symmetri och regelbundenhet i åtskilliga essäer och skrifter. Landskapsparkens karaktär skulle vara naturenlig

med slingrande stigar, oregelbundna gräsytor och trädgrupperingar. Ofta hade parkanläggningarna även vattenelement i form av till exempel en damm eller en sjö. Den som anses vara först med att konkretisera dessa ideologier i trädgårdskonsten var William Kent (1685–1748).²⁰ Mot sekelskiftet blev det allt viktigare att skapa pittoreska miljöer, och byggnaderna i parken blev en väsentlig del av helheten. Förutom naturens skönhet ville man nu framhäva dess växlande karaktär och kontraster. I parkerna byggdes lusthus och paviljonger inspirerade av såväl antikens arkitektur som av kinesiskt formspråk.²¹ I Finland var det vanligt att byggnader hade en praktisk funktion till skillnad från de stilrena engelska parkanläggningarna som saknade särskilt syfte utöver att skapa en estetisk miljö.²²

Kontrasten mellan parkanläggningarnas oregelbundna former och byggnadernas symmetriska klassicistiska stildrag kan tyckas märkligt, speciellt som de filosofer som fungerat som katalysatorer för rörelsen hade tagit avstånd från just klassicismen. En av de inspirerande faktorerna bakom den engelska parken var de italienska landskapen som romantiserades under 1600- och 1700-talet. En stor del av de italienska trädgårdarna växte under den här tiden vilda och ovårdade, och i dem låg antikens ruiner och renässansens palats.²³ Samma kontrast mellan den fria naturen och den synnerligen systematiska arkitekturen fanns alltså också i de italienska landskapen.

De engelska parker som under 1800-talet anlades runt om i Europa präglades närmast av Humphry Reptons (1752–1818) ideologier. Repton hade en stor inverkan på landskapsparkernas utveckling i ett senare skede. Förutom att sträva efter en naturenlig helhet återinförde Repton en del ordning och symmetri i parkerna. I stället för att låta de oregelbundna planterade träden och buskarna växa i anslutning till huvudbyggnaderna lät han dem avgränsas från resten av parken med en geometriskt anlagd trädgård. Han introducerade även användningen av blomster i de engelska parkerna.²⁴

15 Frondelius 2005b, 128.

16 Häyrynen 2005, 19

17 Frondelius 2005b, 129

18 Förteckning över gjorda förbättringar år 1792. KM, LA 440 Villnäs arkiv.

19 Sinisalo 1997, 138.

20 Sinisalo 1997, 141.

21 Sinisalo 1997, 147.

22 Frondelius 1999, 15.

23 Sinisalo 1997, 137.

24 Sinisalo 1997, 151–152.

I SIN PUBLIKATION *THE ART OF BEAUTY* FRÅN ÅR 1753 SKRIVER WILLIAM HOGARTH FÖLJANDE OM SKÖNHETEN I OREGELBUNDNA FORMER:

"Man kan föreställa sig att den viktigaste delen av skönhetsens effekt är ett resultat av ett objekts delars symmetri, vilket är vackert: men jag är mycket väl övertygad om att denna rådande uppfattning snart kommer att ha måttlig eller ingen grund.

Symmetrin kan sannerligen ha viktiga egenskaper, så som anständighet, lämplighet och funktion; men på skönhetsens skala gläder det ändå ögat så lite.

I vår natur ligger det en förkärlek till imitation, och ögat är ofta roat, även överraskat, av efterliknelser och tillfreds med motstyckenas exakthet: men sedan viker detta alltid undan för den överlägsna kärleken gentemot omväxling, och snart blir exaktheten tröttsam.

Om figurers, delars eller linjers enhetlighet verkligen var den främsta orsaken till skönhet, skulle desto mer exakthet leda till desto mer glädje för ögat: men det är långt ifrån fallet, när sinnet en gång har behagats konstatera att delarna exakt motsvarar varandra, liksom för att bevara helhetens lämplighet att stå, att röra sig, att sjunka, att simma, att flyga, etc. utan att tappa balansen: gläds ögat av att se föremålet svängas och förskjutas för att variera dess enhetliga utseende."

Hogarth 1753, 18. Fri översättning.

I Finland dök den engelska parkanläggningen upp under 1790-talet. År 1794 kunde man beskåda denna nya typ av parkanläggning bland annat i Viborg, Esbo och Tavastehus. På mindre herrgårdar höll man fast vid de geometriska parkanläggningarna fram till mitten av 1800-talet. Den nya parkstilen var svår att anpassa till mindre gårdsytor som saknade för stilen väsentliga element av naturenlig karaktär.²⁵ Slätten sydost om Villnäs herrgårdsslott utgjorde däremot ett utmärkt ställe för en engelsk parkanläggning. Havets närhet och ägornas storlek gjorde det möjligt att få till stånd en mäktig parkanläggning med varierade vyer.

Carl Eric Mannerheims fru Wendla Sofia antas ha varit den drivande kraften bakom de förändringar som gjordes på herrgårdens gårdsplan under 1820-talet. Engelska parkanläggningar var inte helt okända för henne sedan förr. Hennes far, Ernst von Willebrand, hade vid sekelskiftet anlagt en stor park i stilen vid sitt gods i Jockis.²⁶ Ännu vid sekelskiftet 1800 var det låglänta området på havssidan om slottet bårt, så när som på en vägbank som gick tvärs över området från fägården väster om huvudbyggnaden till Kvarnbacken söderut. Under de aktiva byggåren flyttades fägården längre bort från huvudbyggnaden och den engelska parken började anläggas.²⁷

På havssidan om slottet anlades en gräsplan och trädgrupperingar. Arbetet torde ha varit relativt lätt att

utföra. Marken var bar och låglänt och således torde inga större röjningsarbeten ha behövts. I parken planterades bland annat syrenhäckar, dock förstördes de under vintern 1824–1825 på grund av översvämningar och stormar. Samtidigt förstördes andra planteringar i trädgården, så som äppelträd, körsbärsträd och stickelbärsbuskar.²⁸

För att komplettera den engelska landskapsparken behövdes naturligtvis även byggnader. Som tidigare nämnt byggdes parkernas paviljonger och lusthus ofta influerade av antikens arkitektur. Badhuset byggdes under 1820-talet i den rådande empirestilen. Med sin tempellika tympanon, de fyra pelarna och den strikta symmetrin passade badhuset väl in i den engelska landskapsparken. Parken utvidgades även mot den så kallade Paradisiska backen. År 1823 skriver parets son Carl Gustaf Mannerheim till Anders Blomqvist:

*"Här är som vanligt. Mamma sträfvat nu i Paradisiska backen. Der formeras vägar, bygges tempel på hellebergen m.m. Han följer henne äfvenså August som annars icke gör Guds skapande grand."*²⁹

28 C. G. Mannerheim, brev till A. Blomqvist. 2.6.1825. SLSA 135 Alexander Blomqvists brev (1819–1848): "Öfersvämningar, tidig vinter och stormar hafva förstört hälften af körsbärsträden, alla bättre äppelträd, alla nyplanterade goda stickelbärsbuskar och hvad som är värst Syrenhäckarna i parterren nedanfrån byggningen utåt sjön. Du kan väl föreställa dig Mammans sorg och harm öfver dessa förluster."

29 C. G. Mannerheim, brev till A. Blomqvist. 1823. SLSA 135 Alexander Blomqvists brev (1819–1848).

25 Merivuori 1984, 28.

26 Frondelius 1999, 41.

27 Frondelius 1999, 42.

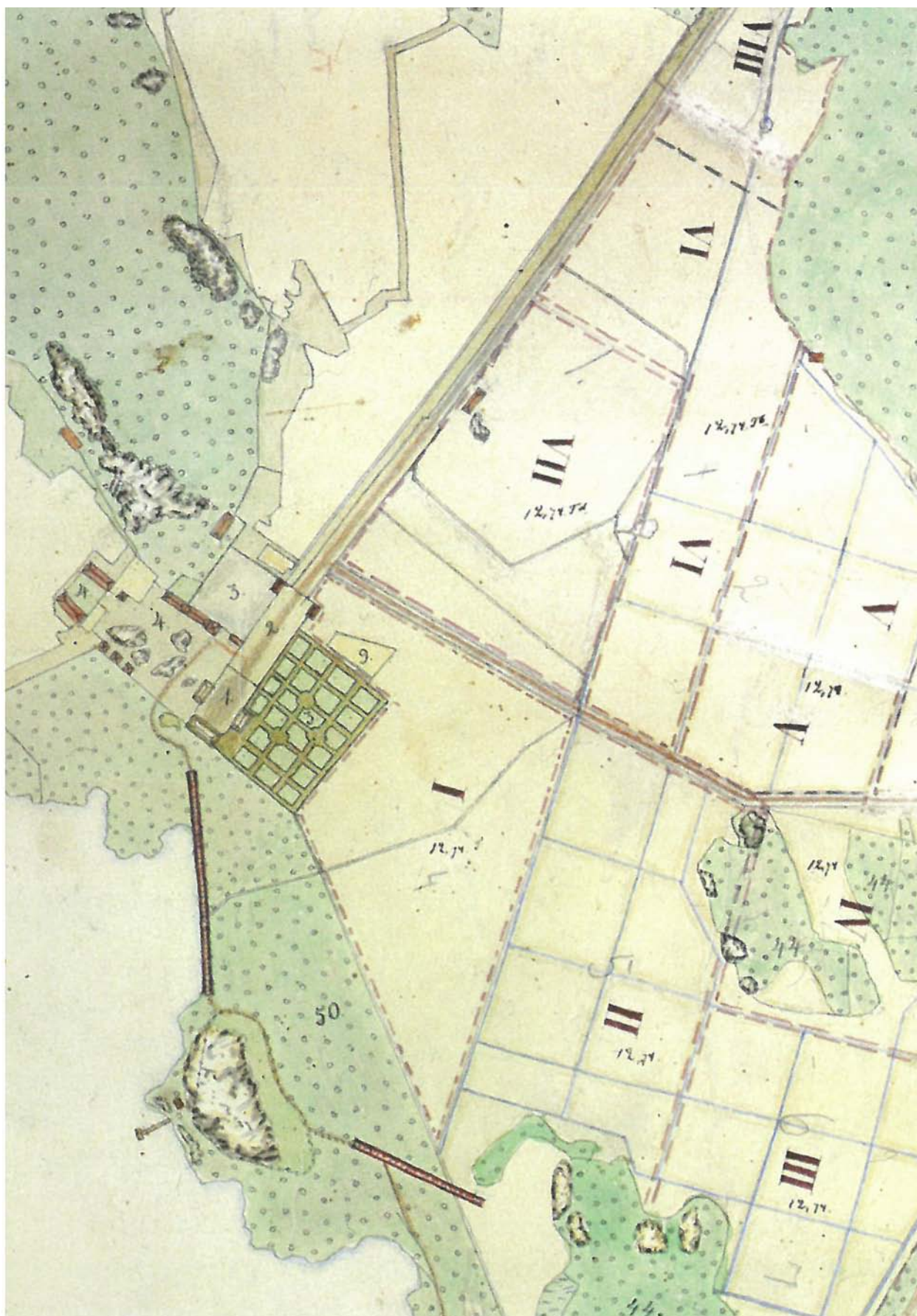

o. Ekuddens lusthus år 1987. MV HK.

t.h. Strandpaviljongen år 1982. MV RHO.

Paviljonger och lusthus byggdes i början av 1800-talet i den rådande empirestilen. Typiska särdrag för empirens byggnader är influenser från antikens klassiska arkitektur i form av pelare, pilaster, utsmyckade gavlar (tympanon) och takfotslistor. Byggnader i trä gjordes ofta att efterlikna stenbyggnader och fasaderna kläddes med horisontell brädfodring. Det finns mycket stilmässiga likheter mellan Ekuddens lusthus och Strandpaviljongen, vilka båda byggdes under början av 1800-talet och har spekulerats vara ritade av C. L. Engel.

Karta över ägorna år 1796 innan landskapsparken anlades och badhuset byggdes. Till höger om paradgården (1) ligger en trädgård (3). Tvärs över parkområdet sydväst om herrgårdsslottet går en vägbank från fälgården (4) till Kvarnbacken i söder. LA KM.

2.2 Det hälsofrämjande badandet

Litografi föreställande Kuppis hälsokälla år 1853. MV HK.

Under 1700-talet hade tanken om vattnets hälsofrämjande effekter tagit fäste i Europa. Man ansåg att vatten hade en positiv inverkan på hälsan och hade förmågan att bota diverse sjukdomar. Utöver att dricka så kallat hälsovatten var badandet en väsentlig del av hälsofrämjandet.

Badhuskulturen kom att blomstra i Europa under 1800-talet. Detta berodde delvis på den pågående utvecklingen inom hälsoläran, delvis på att medelklassen blev allt rikare och hade mer fritid till sitt förfogande.³⁰ Läran om vattnet som en form av hälsovård var i sig inte ny. Under hög- och senmedeltiden var det vanligt att offentliga varmbadhus fanns tillgängliga för alla, även för de allra fattigaste i samhället, men under 1500-talet kom de offentliga badhusens popularitet att sjunka. Badhusen ansågs nämligen vara smitthärdar för olika sjukdomar, bland annat för

syfilis, eftersom det inte var ovanligt att badhusen användes som glädjehus. Därtill rådde det brist på ved vilket ledde till att det blev allt dyrare att hålla varmbadhus.³¹

I samband med badhusens nedgång började ändå så kallade kurorter växa fram. Till kurorterna åkte förmögna personer för att idka brunnsdrickning och ta hälsofrämjande bad. Man ansåg då att vattnet från surbrunnar, det vill säga brunnar med kolsyrehaltigt och järnrikt vatten, kunde bota en mängd olika sjukdomar. I Sverige grundades den första brunnsverksamheten redan år 1678 i Medevi, och i Finland var man inte sen med att ta modell av det svenska brunnsdrickandet. Inte långt efter Medevi brunnsgrundande byggdes en hälsobrunn i Kuppis, och före 1600-talets slut fanns det hälsokällor i tiotal runt om

30 Suvikumpu 2014, 12.

31 Kindblom 1995, 12. van Tubergen & van der Linden 2002, 273.

”Om detta brefej blir just långt måste du avsaga mitt vattendrickande såsom ursäkt, dermed fortfares nu alla dagar 3 glas Pyrmonter vatten intagas hvarje morgon, på hvarje glas promeneras ½ timme och derefter göres en rutt till Autis eller annat lika långt vägstycke, kl ½ 12 badas ännu i kar med tillblandning af varmare vatten, hvarifrån jag småningom bör så afvänja mig att jag kan tåla sjövattnets temperaturer och sisa douchen, som likväl i sommar icke torde kunna begagnas i anseende till den nu företagna tillbyggnaden af badhuset /.../”

C. G. Mannerheim, brev till A. Blomqvist. 14.6.1825.
SLSA 135 Alexander Blomqvists brev (1819–1848).

i Finland.³² I anslutning till de populäraste hälsokällorna byggde man brunnshus och badhus, ofta bestående av öppna rum med badkar. Dessa kom att bli de första finska badanstalterna. Det skulle ändå ta till mitten av 1700-talet innan någon form av organiserad badanstaltverksamhet skulle komma att äga rum vid de finska hälsokällorna.³³

Under 1700-talet började man förespråka kallvattenkurer. Kallt saltvatten ansågs vara hälsosamt, men det var på den här tiden ännu ovanligt att bada i öppet vatten. I stället pumpades vattnet upp på land för att badas i. Kallvattenkurerna fann popularitet bland folket under början av 1800-talet. År 1820 utgavs den svenska översättningen av den danske professorn J. C. Todes anvisningar om användandet av kallbad. Denna enkla och billiga form av hälsovård gick i stort sett ut på att den badande personen skulle sätta sig i ett kar och låta få kallt vatten hållt över sig.³⁴

Vid sidan om kurorterna började det omkring sekelskiftet att växa fram badorter där den medicinska aspekten av badandet inte var lika betonad. I stället var det nöjet och umgänget som fokuset låg på. Nu började man även bada i öppet vatten.³⁵ Havsbadandet ledde till utvecklingen av en ny form av badhus: kallbadhus. Kallbadhusen byggdes i allmänhet på vattnet, först som flytande flottor och senare på pålar i närheten av strandkanten. I badhusen fanns sänkbara bassänger i olika storlekar, dessa möjliggjorde skyddat och säkert badande i havet. Bassängerna kallas för badsumpar.

Förutom kur- och badorternas offentliga badhus byggdes det även en del privata badhus under den här tiden. Det äldsta kända privata badhuset i Sverige anses vara Drottningholms kungliga badhus som byggdes åren 1792–93 efter ritningar av arkitekt Carl Christoffer Gjörwell. Badhuset byggdes på pålar i vattnet och hade ursprungligen åtta badrum och kammare. I badrummen kunde man bada i såväl varmt som kallt vatten. Vattnet som skulle förbli kallt pumpades upp till behållare på vinden, medan resten först passerade en cistern av koppar för uppvärmning. Det varma och kalla vattnet leddes sedan från behållarna längs rör till badkaren och till duscharna.³⁶ Drottningholms badhus hade även en badsump som gjorde det möjligt för gästerna att skyddat bada direkt i sjön.³⁷

2.2.1 VILLNÄS BADHUS

Uppfattningen om vattnets hälsoverkan spred sig även till Villnäs. I ett brev daterat den 2 juni år 1825 beskriver Carl Gustaf Mannerheim för Alexander Blomqvist sin dåliga hälsa, och hur man försökte åtgärda hans hälsoproblem med hjälp av både vattendrickande och badande. Mannerheim uttrycker en önskan om att kunna resa till baden i Doberan eller Uddevalla eftersom badhuset i Villnäs inte vid den här tidpunkten tycks ha varit i användbart skick.³⁸ I Uddevalla byggdes år 1814 Gustafsbergs varmbadhus,

32 Suvikumpu 2014, 16.

33 Tommila 1982, 13.

34 Mansén 2000, 67.

35 Kindblom 1995, 14.

36 Kindblom 1995, 58.

37 Kindblom 1995, 58.

38 C. G. Mannerheim, brev till A. Blomqvist. 2.6.1825. SLSA 135 Alexander Blomqvists brev (1819–1848):

Få se om min helse derigenom kan vinna någon förbättring. Baden borde göra den hufvudsakligaste verkan, men badehuset är nu föga tjenligt för sitt egentliga ändamål, i anseende till den förstörig som brunn och pumpverk vidkants.

Drottningholms badhus år 1940. RAÄ.

och orten anses vara Sveriges äldsta badort. Varmbadhuset ritades av samma arkitekt som Drottningholms kungliga badhus, Carl Christoffer Gjörwell.³⁹ I Doberan, Tyskland, hade man redan år 1794 grundat Östersjöns första havsbad.⁴⁰

Vid granskning av Villnäs badhus i förhållande till Gjörwells badhus kan man hitta vissa likheter byggnaderna emellan. Speciellt det kungliga badhuset och Villnäs badhus har uppenbara stilmässiga likheter. Båda badhusen är symmetriska långsmala timmerbyggnader bestående av en våning med vind. Byggnaderna har relativt flacka sadeltak och gavlarna har framträdande tympanon med dekorativa lister och tandsnitt. Huvudingången ligger belägen på ena kortsidan i skydd av en veranda där gaveln bärs upp av pelare. Drottningholms badhus har till skillnad från Villnäs badhus två mindre flyglar på var sida om entrén.

Att byggnaderna har liknande utsmyckning är i sig inte förvånande: badhusen byggdes oftast i enlighet med den rådande arkitektoniska stilen. Drottningholmens badhus från åren 1792–93 representerar den nyklassicistiska stilen, medan det något yngre badhuset i Villnäs representerar empirestilen. Empiren utvecklades som bekant under 1800-talets början ur nyklassicismen, alltså är de stilmässiga likheterna byggnaderna emellan naturliga.

Större intresse väcker Gjörwells badhus bad- och duschsystem. Av föremålen och ritningarna att döma fungerade Villnäs badhusanordning på samma sätt. Granstedts ritning (se s. 53) visar två såar belägna ovanför ett av rummen i höjd med vinden. I hörnet av rummet ser vi ett rör med pump, som leder till en av såarna. Ett annat rör leder från rummets inre hörn till den andra sån. Från vardera sån går en kran till ytterligare en behållare, vilken är försedd med dusch-kran. I det bredvidliggande rummet finns en inmurad pumpförsedd kittel i anslutning till en spis.

Det är troligt att Strandpaviljongens bad- och dusch-anordning har fungerat på följande vis: Kallvatten pumpades till sån belägen i höjd med vinden och till den inmurade kitteln på bottenvåningen för uppvärmning. Det uppvärmda vattnet pumpades vidare till den andra sån för att sedan blandas med det kalla vattnet. Det tillblandade vattnet tappades upp i badkar eller duschades i. Brandförsäkringsdokumentet från år 1836 och Mannerheims bouppteckning från år 1837 låter oss veta att såväl såarna som rören och den inmurade kitteln var gjorda av koppar.⁴¹ Därmed är det troligt att man använde det salta havsvattnet till badandet. I ett av breven berörande badhuset nämns dock ett brunnverk, vilket i sin tur tyder på att även sötvatten kan ha använts.

39 Kindblom 1995, 114.

40 Tømmila 1982, 14.

41 Brandförsäkring 1487/1836. KA 373 Ömsesidiga Försäkringsbolaget Tarmo. Adels bouppteckningar 1837–1838 (Ecm: 6). Åbo landsarkiv, Adels bouppteckningar 1806–1867.

o. Köket R4:s möblemang fotograferat från kammaren R3 år 2019. *Livady.*

t.v. Salongen R1 fotograferad år 2019. *Livady.*

2.3 Strandpaviljongens uppbyggnad

Strandpaviljongen består i dagens läge av fem rum: en salong (R1), tre kammare (R2, R3, och R5) och ett kök (R4). Ingången är belägen på den nordöstra kortsidan, som vetter mot herrgårdsslottet. Framöver kallas rummen R1, R2 och R5 tillsammans för byggnadens slottsända, medan rummen R3 och R4 kallas havsändan.

För att vidare i kapitel 3 kunna analysera arkivdokumentens innehåll och tidigare antaganden om byggnadens historia beskrivs i det här kapitlet Strandpaviljongens uppbyggnad. Konstruktionerna och byggnadsdelarna samt märken i dessa ger oss ledtrådar om skeden i Strandpaviljongens historia. För att förstå argumenten bakom påståenden är det alltså viktigt att känna till byggnadens konstruktioner.

Konstruktionerna har undersökts på plats av mig under åren 2019–2021. Därtill har fotografier som tagits under tidigare restaureringar och reparationer använts för att kartlägga dolda konstruktioner.

GRUND

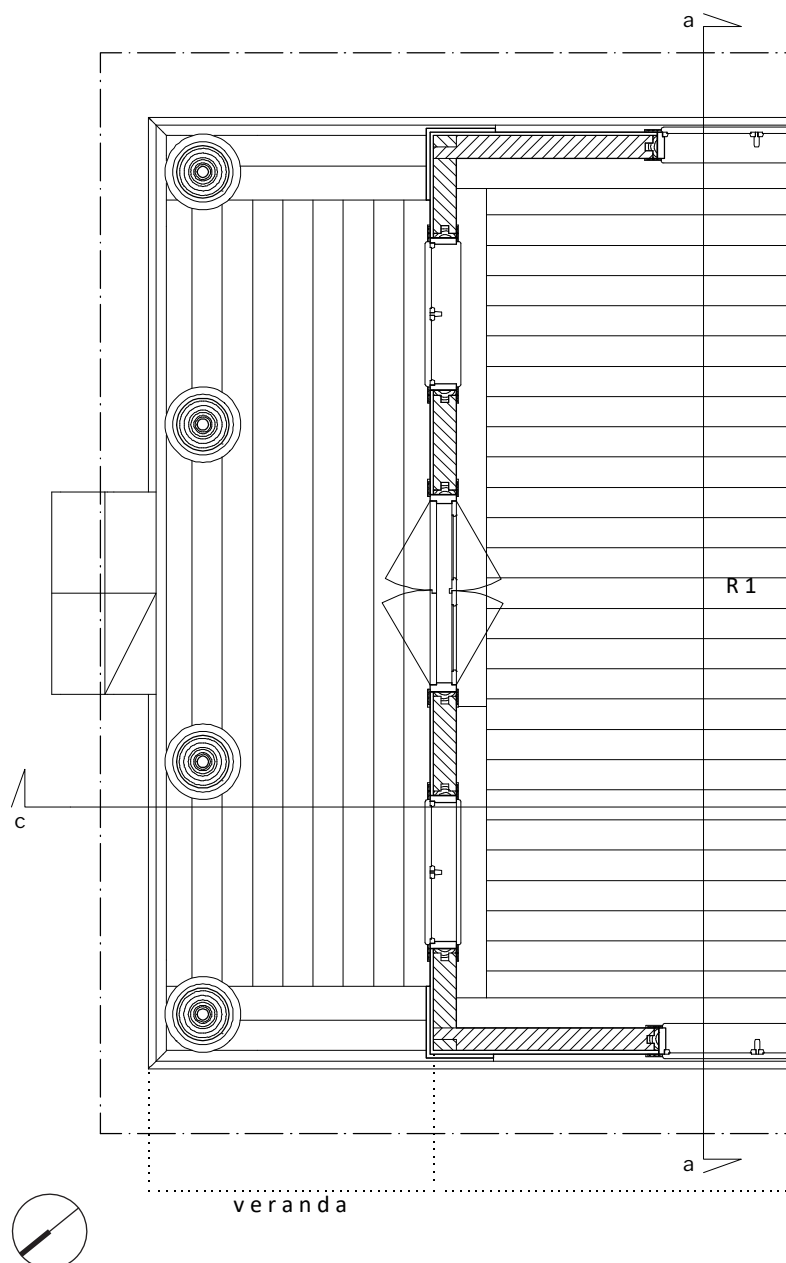
Strandpaviljongen står på en ungefär 500 mm hög stenfot av råhuggna stenblock. Grunden är en så kallad blockstensmur som har monterats utan bruk. På östra långsidan finns två vädringsöppningar. Fram till 1910-talet bestod stenfoten av en kallmur av huggen natursten i varierande form och storlek. Rester av den äldre stenfoten finns kvar under den nuvarande stenfoten under markytan.

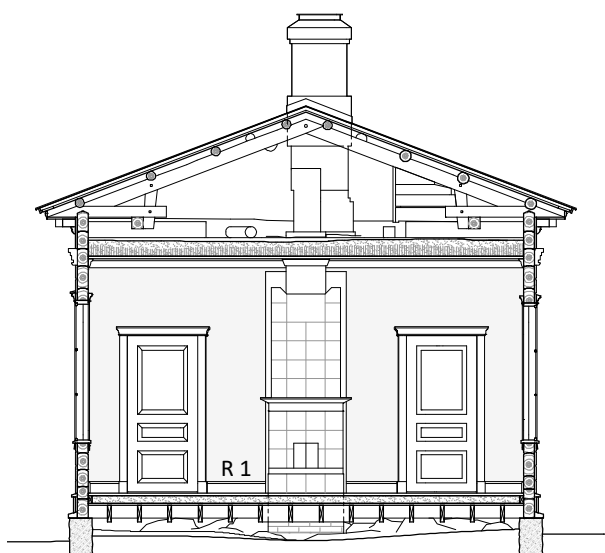
Stenfoten löper längs byggnadens ytterväggar, bortsett från vid den nordöstra kortändan där stenfoten löper längs verandans kanter. Under slottsändans bågiga kortändor löper vad som tycks vara rester av en kallmur i natursten. Under den tvärsgående innerväggen mellan salongen och rummen R2 och R5 finns enstaka naturstenar som stöder timmerstommen.

Kakelugnarnas och vedspisens tegelmurade grunder står på stembäddar. Bortsett från salongens kakelugn är stembäddarna överdimensionerade i förhållande till eldstädernas murade grunder. Stembäddarna är troligtvis äldre än de nuvarande eldstäderna.

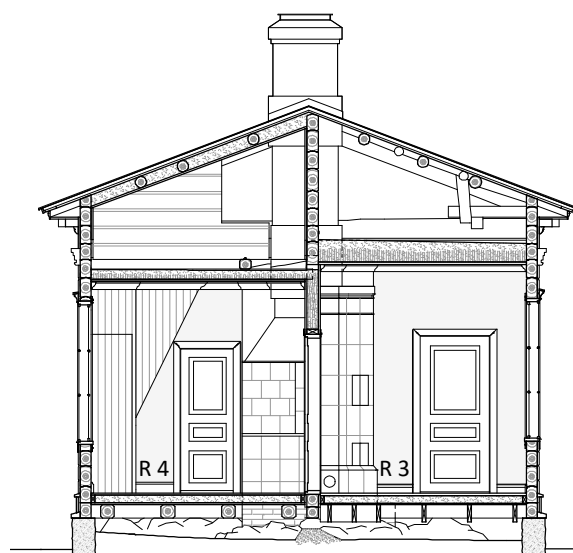
Planritning, 1:50.

0 1

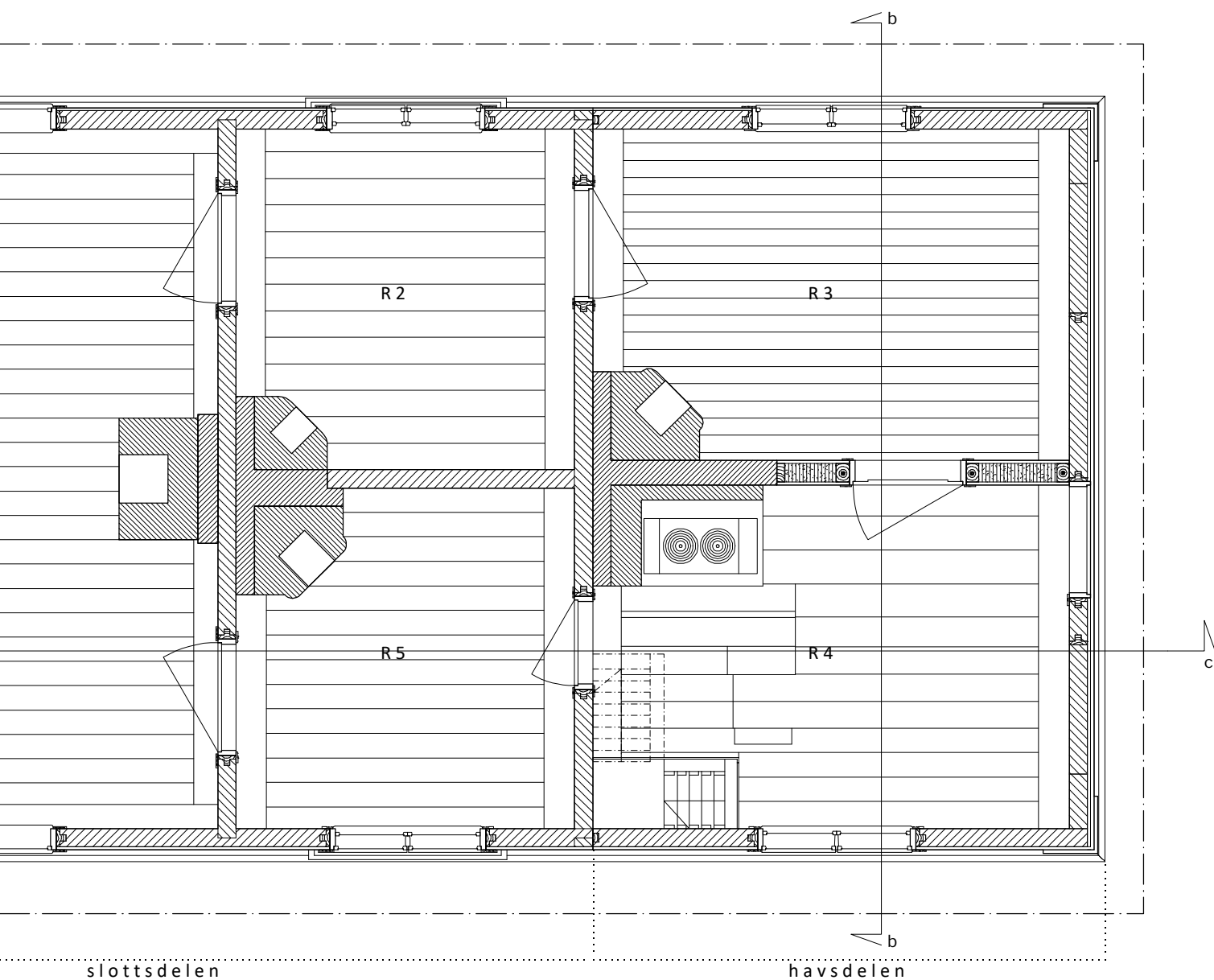

Genomskärning A-A, 1:100.

Genomskärning B-B, 1:100.

0 2

STOMME

Strandpaviljongens timmerstomme består av tre delar: verandan, slottsändan (rum R1, R2 och R5) och havsändan (rum R3 och R4). Väggen mellan slotts- och havsändan är en del av slottsändans timmerstomme vilket tyder på att havsändan är en senare tillbyggnad. Väggbanden har hakskarvar vid gränsen mellan verandan och slottsändans timmerstomme. Verandans övriga stockar är monterade mot slottsändans kortsida med vad som utifrån sett ser ut att vara stumfog. Detta tyder på att verandans konstruktioner har fästs i timmerstommen i ett senare skede. Utom synhåll finns möjligtvis gåt som fäster stockarna i timmerstommen.

Slottssändans timmerstomme har hakknutar i hörnen. Mellanväggen som avgränsar salongen från kamrarna är inlaxad i ytterväggens stockar. Inlaxningen är inte genomgående och kan alltså inte ses från utsidan.

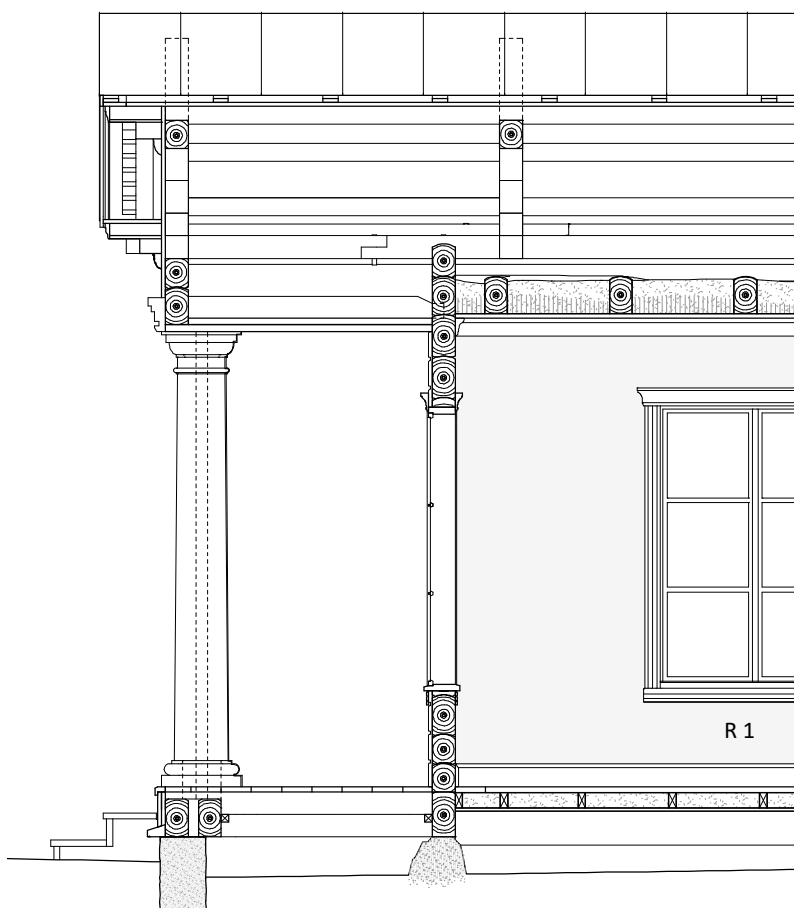
Havsändans stomme, som består av två långsidor och en kortsida, är sammanfogad med slottsändans timmerstomme med gåtar. Fogen bildar en not-och-fjäderliknande skarv där fjädern består av gåtar som fästs i slottsändans timmerstomme och noten av spår havsändans stockar. I hörnen är stockarna sammanfogade med laxknutar. På kortsidan finns det gåt i timmerstommen, som tyder på att där tidigare funnits två fönster som sedermera har timrats igen.

Havsändans mellanvägg sträcker sig ända upp till taknocken och har på vinden fästs i slottsändans kortsida med ett järnankare. Ankaret löper tvärs genom havsändans skorsten. På vinden är mellanväggen gjord i liggtimmer. Invid skorstenen har väggen stabiliserats med en gåt, och i andra ändan är stockarna intimrade i gaveln med laxknutar. På vinden finns det på var sida om mellanväggen en ljusöppning i ytterväggen. Mellanväggens laxknutars konstruktionssätt låter oss anta att det sydöstra vindsutrymmets öppning i gaveln är ursprunglig, medan öppningen i det nordvästra vindsutrymmet är en senare konstruktion. Det här kan konstateras utgående från hur laxknutens ytor är vinklade. På bottenvåningen består mellanväggen av lodräta regler och panel. Vägghkonstruktionen har isolerats med mossor. Samtliga väggar och taket i vindsrummet ovanför rum R4 har beklättts med samma typ av panel som använts till mellanväggen på bottenvåningen.

På verandan står fyra pelare i dorisk stil vilka bär upp gaveln som vetter mot slottet. Pelarna består av massivt trä där kärnveden har borrats ut. Detta har troligtvis gjorts för att minska mängden sprickor som uppkommer då virket torkar.

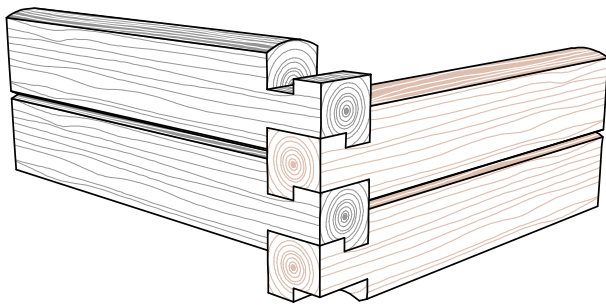
GOLVKONSTRUKTION

Golvkonstruktionen i samtliga rum lades om år 2020. Den nuvarande trossbottens bjälklag har fästs i timmerstommens syllstockar. Den nya golvkonstruktionen behandlas närmare i kapitel 3.3. Tidigare var konstruktionen en torpargrund byggd på friliggande längsgående golvåsar och tvärgående bärlinor.

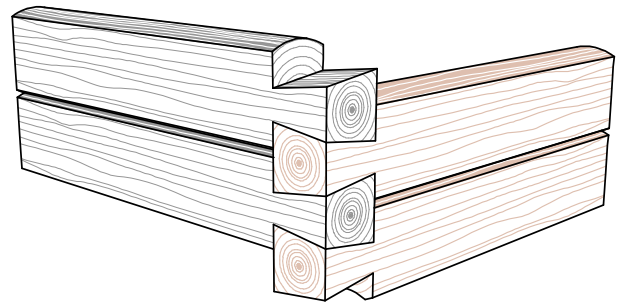

Genomskärning C-C, 1:50.

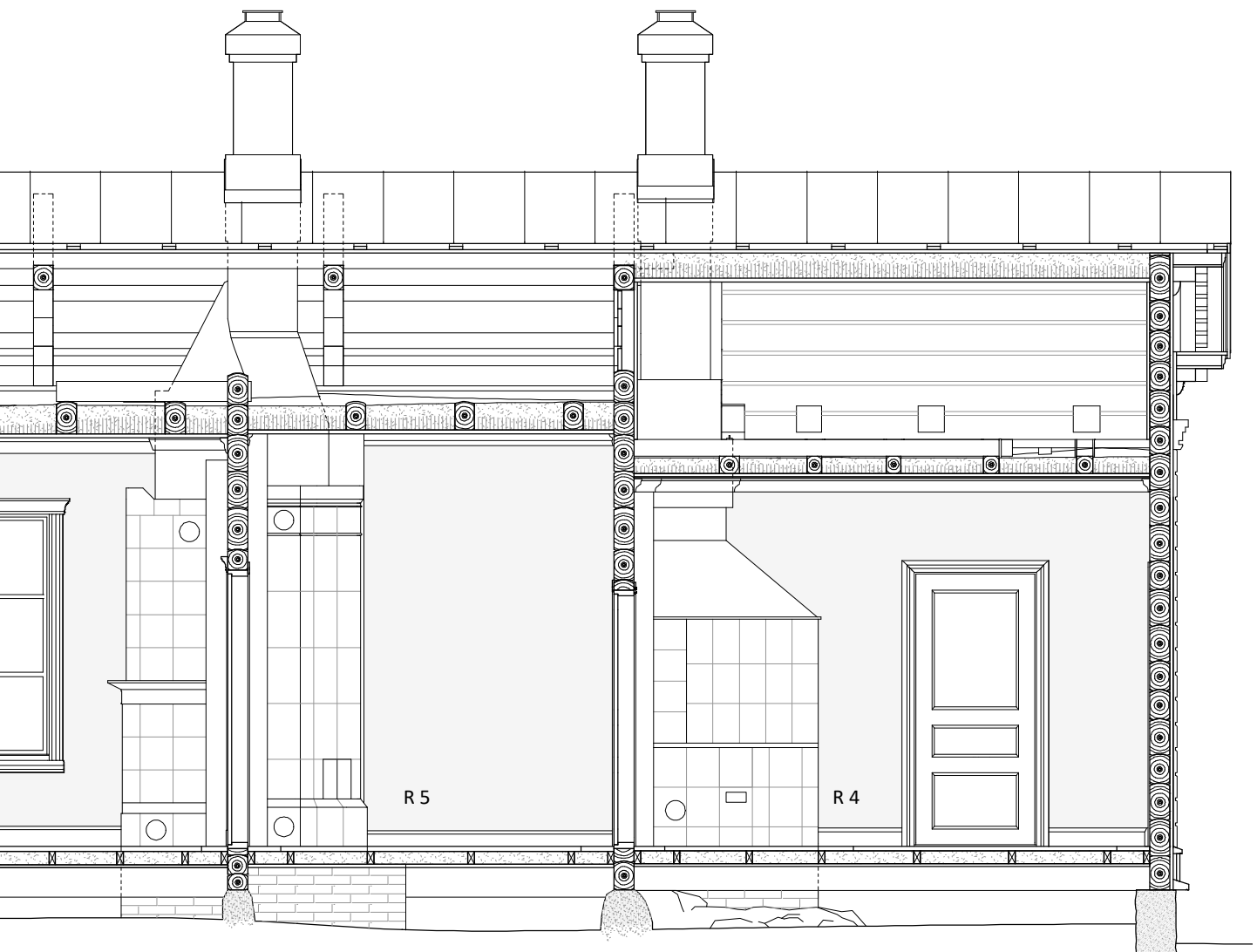
0 1

Hakknut.

Laxknut.

TAKKONSTRUKTION

Liksom i timmerstommen finns det en distinkt skillnad mellan havsändans och slottsändans takkonstruktion. Yttertakets bärs i slottsändan upp av takstolar, medan yttertakets i havsändan är lagt på åsar.

Slottsändans takkonstruktion består av fem takstolar med knäbock. Underlagstaket är gjort av bilade sparrar som har handsågats till brädor. Underlagstaket är lagt på längsgående åsar av rundvirke. Takstolarna är numrerade från 1–5 från sydväst (havssidan) till nordost (slottssidan). Takstolarna har byggts liggande på varandra innan de har monterats på plats. Detta kan fastställas i och med att man kan se märken efter borrens brett vilka uppkommit då hålen för den påliggande takstolens tappar gjorts.

Gaveln är täckt med stående brädor som är fästa i den femte takstolen. Liksom underlagstaket har gavelns brädor gjorts av sparrar. På den fjärde takstolen likasom på det nordvästra remstycket står det skrivet: Joseph Österman 13 augusti 1822.

I likhet med väggbanden har byggnadens bägge remstycken skarvar vid gränsen mellan verandans och slottsändans timmerstomme. Remstyckena är skarvade halvt i halvt med liggande blad. Trots skarven tycks samtliga takstolar härstamma från samma tid.

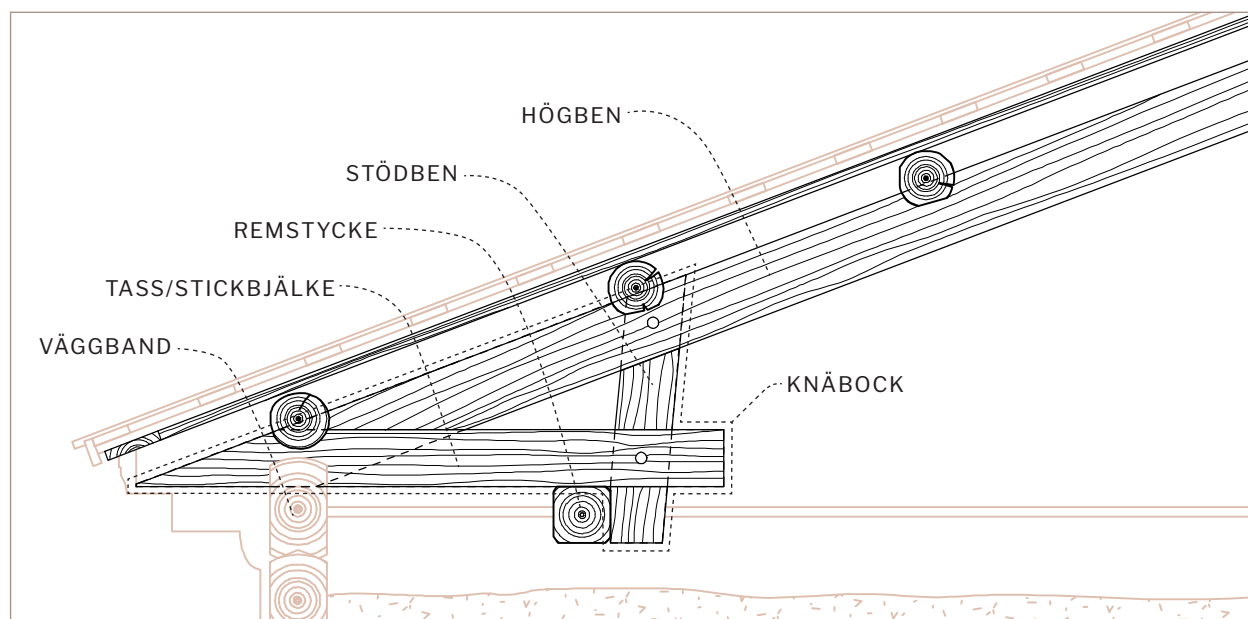
Havssidans gavel är gjord i liggtimmer. Underlagstaket är lagt på längsgående åsar som i ena ändan bärs upp av gaveln och i andra ändan av slottsändans första takstol. På var sida om mittåsen (mellanväggs översta stock) finns tre sidoåsar. Havsändans under-

lagstak är i huvudsak gjort av vad som tycks vara återanvända spontade golvbrädor. Varannan bräda har fjäder längs båda sidorna, varannan not. Brädorna är behandlade med fernissa. I närheten av havsändans skorsten finns några kortare takbrädor med dräneringssår. Det nordvästra vindsutrymmes tak har beklätt med spårpanel, och utrymmet mellan åsarna har en fyllning av mossor.

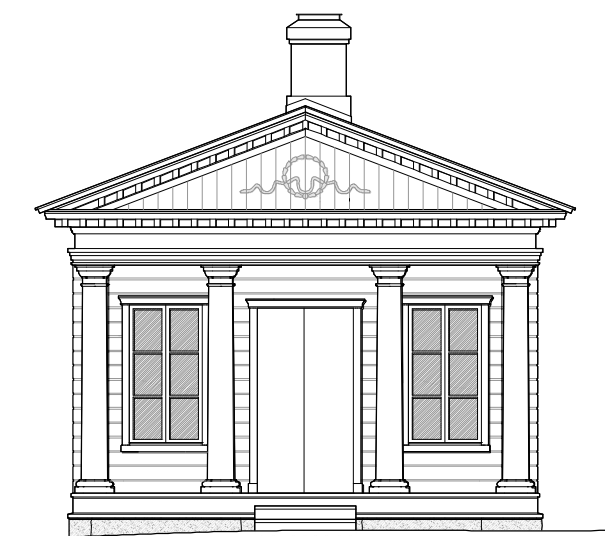
År 2004 lades det gamla tegeltaket om till plåttak. Ny strö- och bärläkt monterades på underlagsbrädorna. Under takplåten lades en underlagsduk (Tyvek).

Mellantaket består av ett tvärgående mellanbjälklag som i huvudsak har isolerats med mossor. Kring skorstenarnas genomföring har sand använts som isolering. Mellanbjälklaget ovanför rum R4 har fästs i den längsgående mellanväggs nedersta stock med järnband. I havsändans timmerstomme finns uthuggningar som tyder på att bjälklaget ovanför rum R3 tidigare har gått över rum R4 också.

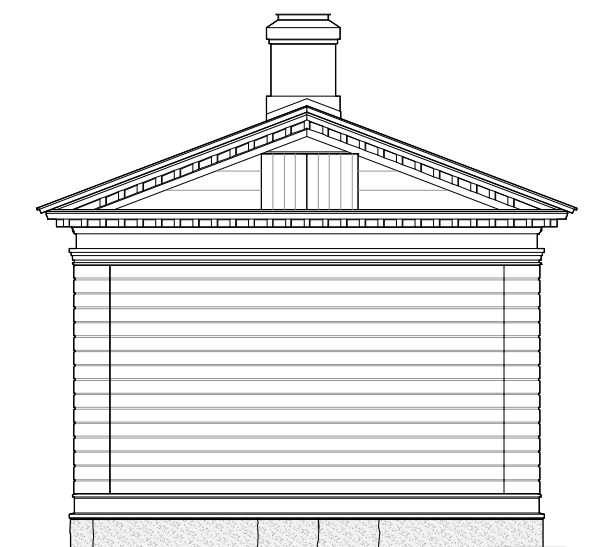
Mellantakets bjälke som löper på salongens sida vid slottsändans skorsten har kapats itu. På bägge sidor om skorstenen har sekundära bjälkar fästs underifrån i den avkapade bjälken med hörnjärn och handsmidda spikar. Hur och om de sekundära bjälkarnas uppgift har varit att fästa mellanbjälkarnas ändor är osäkert. Fastsättningssättet underifrån med spik håller dåligt emot dragningskraften, och de sekundära bjälkarna är inte fastsatta i de övriga konstruktionerna.

Takstolens delar.

Den nordöstra fasaden, 1:100.

Den sydvästra fasaden, 1:100.

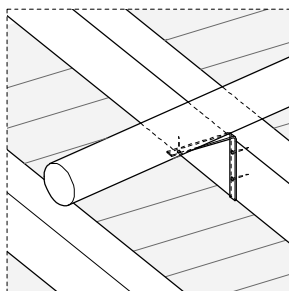

Den nordvästra fasaden, 1:100.

Den sydöstra fasaden, 1:100.

0 ——— 2

På var sida om skorstenen har sekundära bjälkar fästs i mellanbjälklaget med hand-smidda spikar och hörnjärn.

Havsändans mellanvägg har fästs genom skorstenen i slottsändans stomme med järnankare.

Antecknat på högbenet och remstycket:
Joseph Österman
13 augusti 1822

HÖGBEN

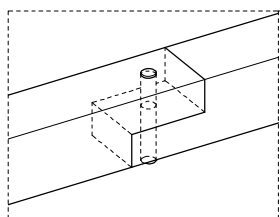
TASS/STICKBJÄLKE

VÄGGBAND

STÖDBEN

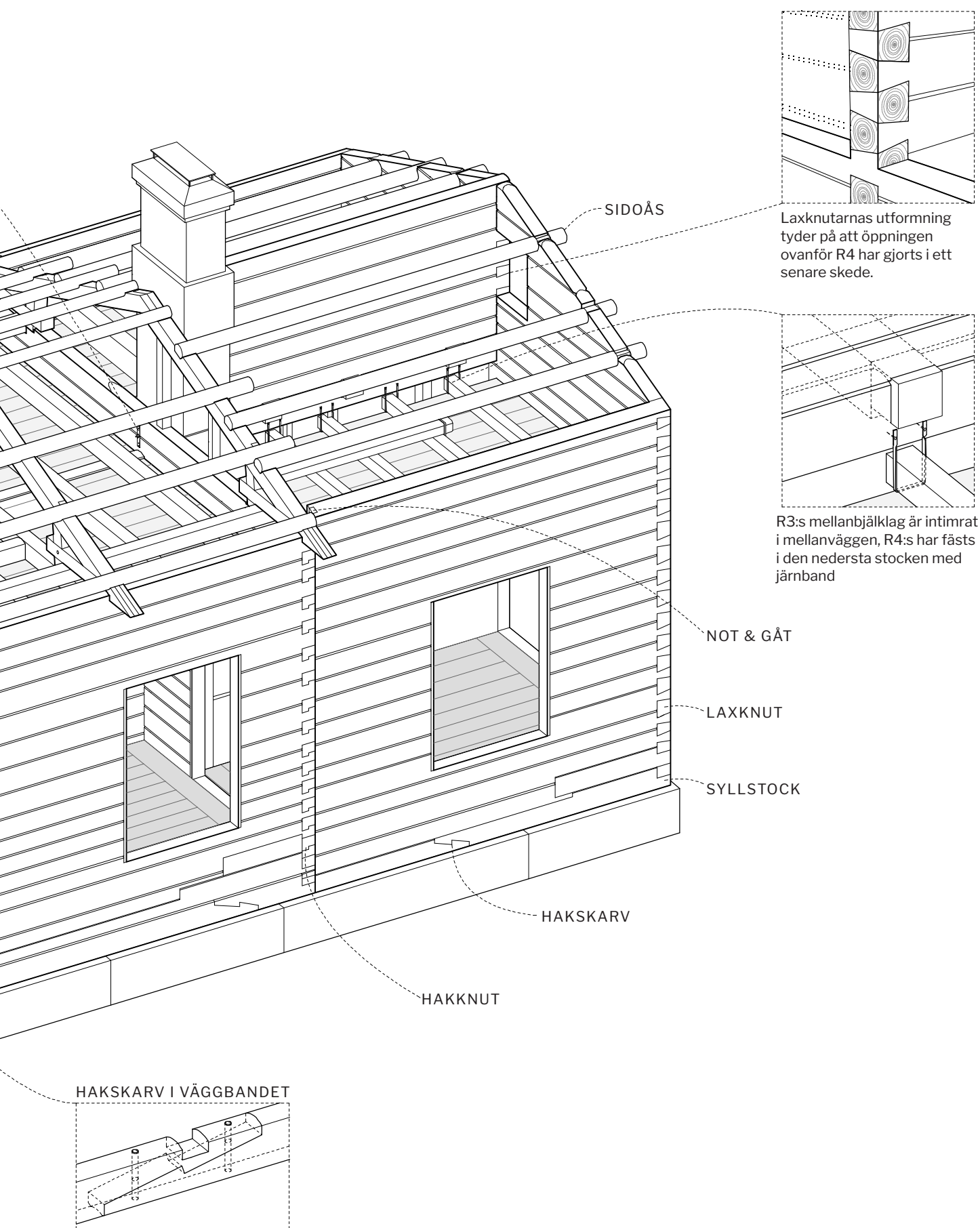
REMSTYCKE

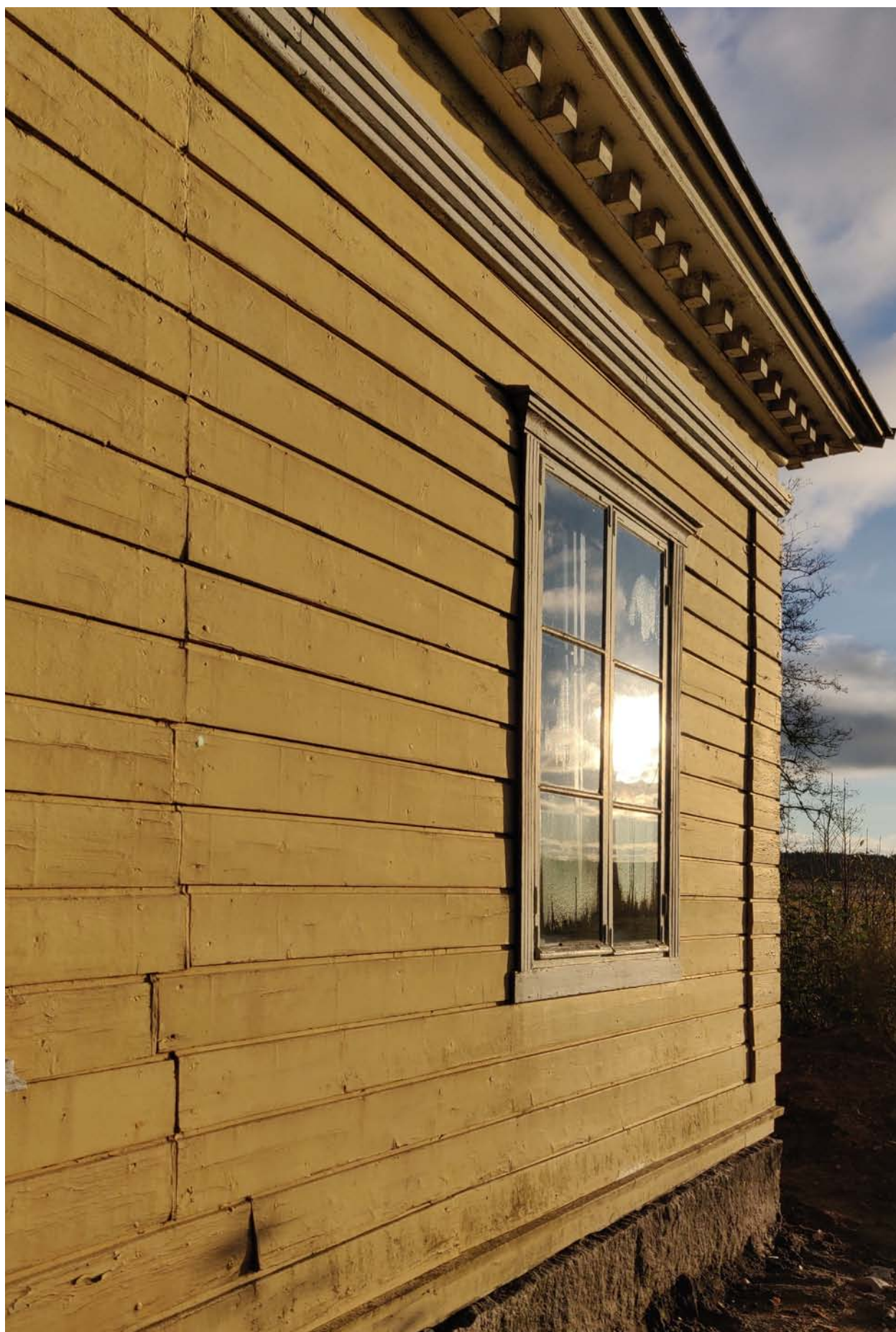
REMSTYCKET SKARVAT
HALVT-I-HALVT

ÅTERANVÄNDA JÄRN

Hörnen är förstärkta med hörnjärn.

Strandpaviljongens nordvästra fasad år 2020. I fasadens brädfodring kan man se skarven mellan havs- och slottsändan.

STRANDPAVILJONGENS

BYGGNADSHISTORIA

3

3.1 Byggnadsskeden 1822–1961

Den tidigare vetenskapen om Strandpaviljongens byggnadsskeden har huvudsakligen bestått av vaga påståenden och antaganden. På basis av den ritning som hittades under restaureringen av herrgårdsslottet drogs under 1980-talet slutsatsen att badhuset var tänkt att byggas som en förlängning av en redan existerande byggnad. Samtidigt konstaterades det att det inte finns vetenskap om hur badrummen slutligen byggdes eftersom byggnadens rumsindelning verkar vara autentisk men skiljer sig från rumsindelningen på ritningen.⁴² Senare har det dock antagits att byggnadens ursprungliga rumsindelning kan ha överensstämmt med ritningen.⁴³

Trots meningsskiljaktigheterna de tidigare antagandena emellan har Strandpaviljongens förmodade byggnadsår konsekvent hållits fast vid. År 1825 skall badhuset ha förlängts till sina nuvarande mått, och samtidigt skall byggnaden ha fått sin kännsbaka tempelgavel med de fyra pelarna. En äldre del, möjligtvis ett tidigare badhus, skall då ha blivit kvar som byggnadens bakre del, det vill säga havsändan.⁴⁴

Ett väsentligt faktum som förbisetts är dock att havsändan de facto är nyare än slottsändan. Detta kan man med säkerhet konstatera genom att undersöka byggnadens timmerstomme (se kapitel 2.3). I texterna nämns heller inte ett av de få säkra datumen vi känner till berörande Strandpaviljongens historia, det vill säga 13 augusti år 1822 - dateringen som antecknats på slottsändans fjärde takstol och på det nordvästra remstycket.

Utöver det vet vi med säkerhet att badhuset år 1825 genomgick någon form av byggarbete. Detta finns skriftligt omnämnt i brev som hållits bevarade. Från 1800-talets första hälft finns badhusets byggnadsdelar skriftligt dokumenterade i Villnäs-ägornas brandförsäkringsdokument, liksom även föremålen i byggnaden i Carl Eric Mannerheims bouppteckning från år 1837.

42 Ivars & Lounatvuori 4.7.1989.

43 Gröndahl 2.4.2004.

44 Lounatvuori 2005, 139; Frondelius 1999, 79; Gröndahl 2.4.2004.

Landsskapsstudie från Villnäs gjord av Gustaf Wilhelm Finnberg, 1823–1825. Konstverkets riktighet har ifrågasatts. KG.

BYGGNADSDELAR OCH ANORDNINGAR I BADHUSET ÅR 1836

BRANDFÖRSÄKRINGSDOKUMENT

EN SALONG, TVÅ KAMRAR OCH TVÅ BADKAMRAR

1 yttre trappa	2 kakelugnar
7 fönster med 6 glas var och kornischer	1 tegelkakelugn
1 halvfransk pardörr med glas ovanpå	1 badhuskakelugn
5 enkla halvfranska dörrar	1 inmurad kopparkittel
1 skorsten	2 kopparsåar med 6 kopparrör

Brandförsäkring 1487/1836.

KA 373 Ömsesidiga Försäkringsbolaget Tarmo.

MÖBLER OCH FÖREMÅL I BADHUSET ÅR 1837

C. E. MANNERHEIMS BOUPPTECKNING

I SALONGEN

1 betsad soffa och 12 betsade stolar
med rottingsbottnar
4 betsade bord
3 vita fönstergardiner

I SÄNGKAMMAREN

1 stor divan av simpelt träd, stoppad med bast och
överdragen med rödrutigt tyg
1 betsad klädesbonad
1 toalettspiegel
6 badskjortor
6 handdukar
3 mössor av vaxduk

I KABINETTET

1 betsad soffa med överdrag
2 pallar av mahogny med sidentygsöverdrag
2 betsade hörnsåp
1 liten grönmålad spottlåda

I BADRUMMET

1 kopparbadkar
1 kopparkittel
3 vattenlådor av koppar med tillhörande rör
3 duschar, varav en med slang
ämbare, skopa m.m.

Adelns bouppteckningar 1837–1838 (Ecm: 6).

Åbo landsarkiv, Adelns bouppteckningar 1806–1867.

att plancherne följa de exemplar dit de blifvit
förförade, att smutstideln bindes först och att
ej min räkning får tjäna till efterföljd vid
bindningen. Har jag ej nu varit omständelig?
Nu må de väl blifva väl bundna med en färdig
beskrifning.

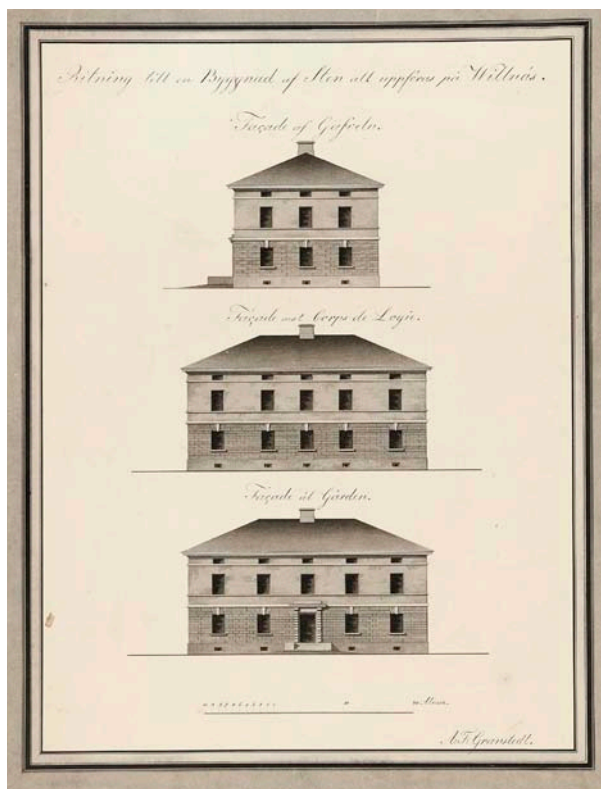
Lådan från Snickaren kan du med Sundell
utfärda. Ännu önskar jag att lit. Söderholm
med första ville göra mig en remsplåda på in-
rättad som han gjorde dem i fjol; men af med-
följande dimensioner. Träffas per Adolf Bondestoff
så jag att jag inkommer den 7. Sept, då jag öns-
kar träffa honom.

Har är som vanligt. Mamma träffade mig Bara.
dessa backen. Der förmäras vägar, bygges tempel
på hellebergen m. m. H. v. följer henne afven på Aug.
som annars inte gör Gud skapade gran. Dylurkipa
drifves utaf f. v. i angränsande brännskammare och farfar
Lindström frågade en gång Eva Lisa: "hur smakar Snickar-
kött" det anade inte andras oron. Faktum är att Snickar-
kött som då han litthom var fet och vacker, nu är
ganska mager; emedan defekt ur laskorne torde måsta
substitueras ur hindern. Vidernan står jag i gån på
Söderholms. Heltas skola och andra bekanta från den tid.

o. Namnteckning och datum på takstolens högben.

t.v. Brev skrivet av C. G. mannerheim till A. Blomqvist år 1823. SLSA.

t.v. Ritning över ett stenhus att uppföra i Villnäs, 1820-t.
Undertecknad av A. F. Granstedt. MV HK.

t.h. Ritning över Strandpaviljongen, 1820-t.
Undertecknad av A. F. Granstedt. MV HK.

Havsändan skiljer sig också märkbart från slottsändan till konstruktionssättet och till hantverkets kvalitet. Det har spekulerats i huruvida det finns ett samband mellan branden i Åbo år 1827 och havsdelens kvalitet av lägre standard. Åren efter branden var många av de kunnigaste timmermännen upptagna med att återuppbygga staden, vilket förutom arbetskraft också krävde mycket material. Man har konstaterat att detta har satt spår i övriga byggarbeten som pågått under den här tiden.

På basis av innehållet i breven går det inte med säkerhet att fastslå år 1825 som havsändans byggnadsår. Termen "tillbyggnad" kan likväl syfta på att några mindre åtgärder gjordes sommaren 1825. Carl Gustavs brev indikerar att de stötte på någon form av problem med brunnen eller pumpverket, vilket hindrade dem från att använda badhuset. Det är möjligt att arbetet som pågick under den här tiden har att göra med att dessa problem. Exempelvis kan det även handla om att brädfodringen monterades år 1825. Man kan anta att byggnaden har stått som sådan utan brädfodring ett tag, eftersom en timmerstomme efter upptimring behöver sätta sig innan fasaderna fodras. Färgskillnaden på timrets yttre delar på slottsändan och havsändan tyder på att slottsändans timmer har varit oskyddat under en längre tid. Medan detta skulle kunna stöda teorin om att slottsändan saknat brädfodring en längre tid, kan det även bero på att slottsändans timmerstomme troligtvis är återanvänd.

Senast år 1836 torde Strandpaviljongens havsända ändå ha stått färdig. I det här skedet bestod byggnaden av en sal, två kammare och två badkammare. Byggnaden hade då en skorsten, sju fönster, fem halvfranska dörrar och en pardörr. Byggnaden var oljemålad både ut- och invändigt. I rummen fanns två kakelugnar, en badhuskakelugn och en tegelkakelugn med en inmurad kopparkittel. Taket var byggt med dubbla brädor med näver emellan och belagt med tegel.⁵¹ De dubbla lagren av brädor kan betyda att byggnadens yttertak tidigare var ett brädtak, även kallat faltak.

Idag har byggnaden åtta fönster (se kapitel 3.4.2), men två av de sju som nämns i brandförsäkringen torde vara de som tidigare prydde byggnadens kortända mot havet. Gåten, som än idag finns kvar i timmerstommen, tyder på att dessa öppningar har gjorts i samband med att stommen timrades. Detta betyder att av de nuvarande åtta fönstren har tre gjorts i ett senare skede, men det är osäkert vilka. Salongens enkla fönster har antagits vara ursprungliga.⁵² Karmarna och fönsterfodren i empire-stil i rum R2 motsvarar salongens, men fönsterbågarna har i ett senare skede bytts ut. I rummen R3, R4 och R5 har fönstren, inklusive fönsterbågar, karmar och foder, bytts ut under början av 1900-talet. Således går det inte att fastslå vilka av fönsteröppningarna är ursprungliga.

I dagens läge har Strandpaviljongen en pardörr och sex enkla halvfranska dörrar (se kapitel 3.4.3), det vill säga en dörr mera än år 1836. Av dessa har pardörren och fyra av de enkla dörrarna likadana karm- och ramverksprofiler. Dessa dörrar tycks vara av samma ålder. De övriga dörrarna har simplare ramverk och fyllningar.

Av Granstedts ritning att bedöma var golvkonstruktionen ursprungligen en trossbotten vars bjälkar var intimrade i timmerstommen. I havsändans rum kan man se uthuggningar i timmerstommen som tyder på att detta kan stämma överens med verkligheten. Dock sitter dessa uthuggningar något för högt uppe i förhållande dörrtrösklarna. Anmärkningsvärt är att timmerstommens andra stockvarv saknar långdrag. Om det andra varvet ursprungligen har varit syllvarv är ändå osäkert.

51 Brandförsäkring 1487/1836. KA 373 Ömsesidiga Försäkringsbolaget Tarmo.
52 Lounatvuori 28.4.1989.

Façade after Lincol. & T.

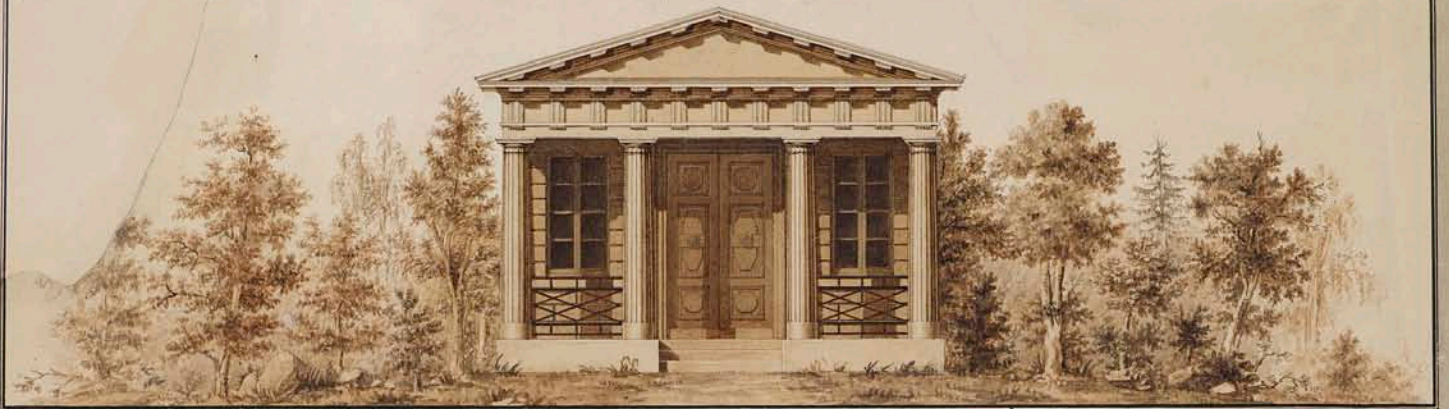

Fig. 3.

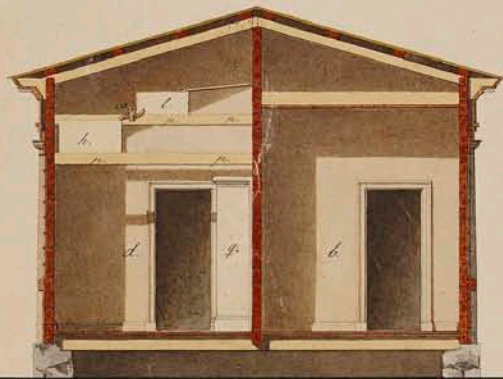

Fig. 4.

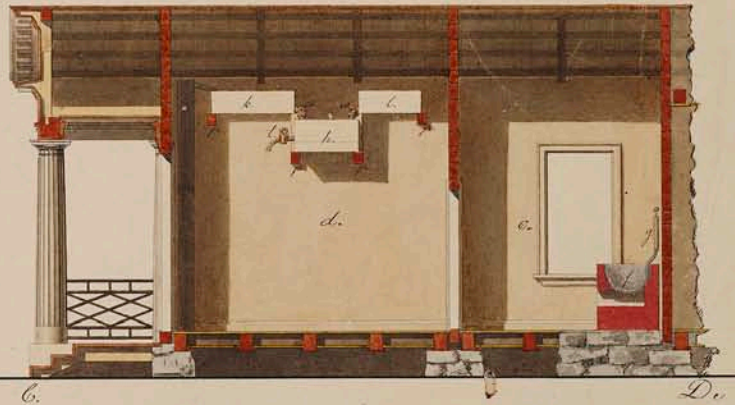

Fig. 1.

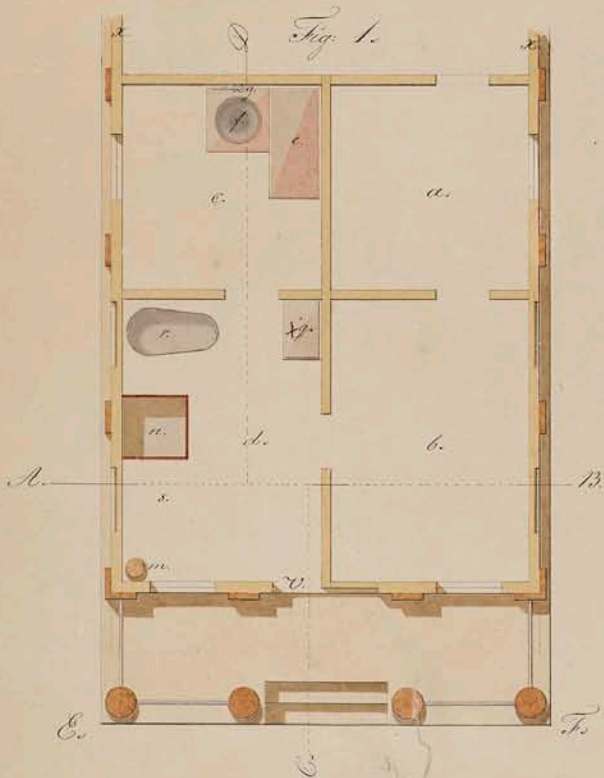
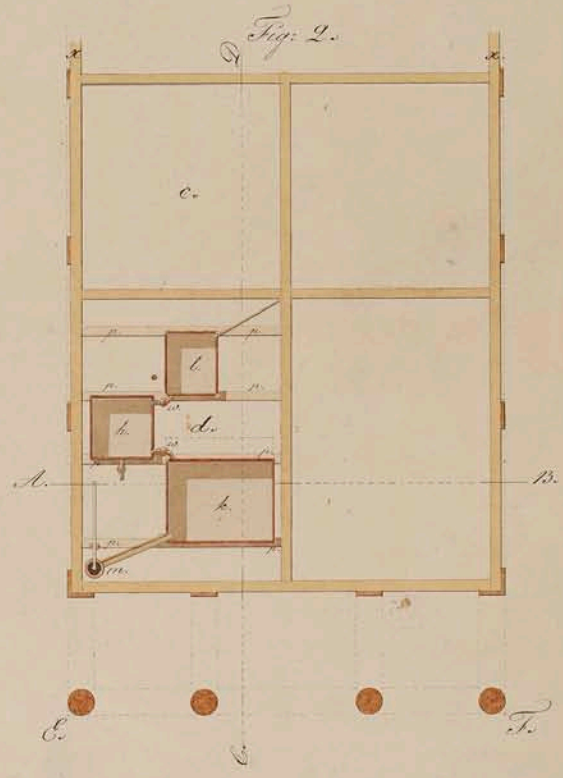

Fig. 2.

A. F. Granstedts ritning är den äldsta tecknade dokumentationen av Strandpaviljongen vi idag har tillgång till. Ritningen saknar årtal, men har tidigare daterats till åren 1820–1825. Granstedt hade jobbat för C. L. Engel sedan 1816, och från och med år 1822 var han arkitekt på intendentkontoret. Det är osäkert hurvida Granstedt har stått för planeringsarbetet berörande badhuset eller om han fungerat som Engels renritare.

Ritningen föreställer högst troligen en plan som inte förverkligats som sådan och kan därför inte heller analyseras som om den vore en tillförlitlig representation av en tidigare rådande situation. Medan bland annat byggnadens storlek och antalet rum och dörrar stämmer överens med information från andra källor, finns det mycket som inte gör det.

Till skillnad från både Engels och Granstedts andra byggnadsritningar berörande Villnäs saknar Strandpaviljongens ritning rubrik. Granstedt har därtill undertecknat ritningen utanför dess ram. Dessa fakta kan vara tecken på att det handlar om ett förslag snarare än en fulländad plan över badhusets tillbyggnad. Genom jämförelse med byggnaden i dagsläget och den beskrivning som går att finna i brandförsäkringsdokumentet från år 1836 kan ritningen ändå ge oss ledtrådar till Strandpaviljongens tidigaste byggnadsskeden.

Ritningen föreställer endast en del av byggnaden och är därför högst troligen en plan över förlängningen av badhuset. Det har tidigare antagits att det är slottsändan som är avbildad på ritningen, men det finns vissa aspekter som tyder på att ritningen i själva verket kan föreställa havsändan. Låt oss börja med att granska ritningen med den utgångspunkt att den föreställer badhusets slottsända.

Eftersom byggnaden på ritningen har en pelarveranda på kortändan har det naturligt antagits att det är den här delen av byggnaden som är avbildad. Det faktum att ritningen tar slut vid vad som skulle vara gränsen mellan havs- och slottsändans timmerstomme stöder antagandet.

Eftersom ritningen tycks föreställa en förlängning av en redan existerande byggnad, innebär det att det skulle ha funnits en äldre byggnad där den nuvarande havsändan idag står. Husets första byggnadsskede skulle då ha infallit under 1800-talets första årtionden, och år 1822 skulle denna idag okända byggnad ha byggts ut med slottsändan. Före år 1836 skulle den äldre delen ha rivits och ersatts med den nuvarande havsändan.

Medan en tidslinje som denna är möjlig, om än osannolik, stöder byggnadens timmerstomme inte teorin. Det faktum att slottsdelen består av en intakt timmerstomme med fyra ytterväggar indikerar inte att den ursprungligen skulle ha varit en förlängning av en redan existerande byggnad.

Den avbildade delen av byggnaden består av fyra rum. Utgående från det lilla som avbildats av den resterande delen av byggnaden kan den antas bestå av ett större utrymme. Vad som idag är salongen skulle enligt ritningen alltså ha varit delad i två mindre utrymmen, medan havsändans rum R3 och R4 skulle ha varit ett rum.

Väggen mellan rum R3 och R4 är till skillnad från byggnadens andra väggar en regelvägg. Medan detta skulle kunna indikera att väggen på bottenvåningen är gjord i ett senare skede, väcker det ändå frågan varför mellanväggen på vinden då är gjord i liggtimmer. Istället för att vara ett senare tillägg, kan regelväggen också ha varit ett sätt att minska mängden dyrbart eller svårtillgängligt material, speciellt om havsändan är byggd efter branden i Åbo. Av slottsändans konstruktioner att döma finns det till synes inget som indikerar att en vägg skulle ha löpt tvärs genom salongen, men det går inte med säkerhet att utesluta.

Pardörren vi kan se på ritningen består av en enkel dörr och en dekorativ del som inte går att öppna, en så kallad blinddörr. De nuvarande ytterdörrarna är försedda med beslag från början av 1800-talet och lister i empirestil. Om ytterdörren inte är ursprunglig torde den ha förnyats inte långt efter slottsändans byggnadsår. De inre dörrarnas placeringar stämmer inte överens med deras verkliga placeringar.

Om man i stället utgår från att ritningen föreställer havsändan stämmer den inte överens med byggnadens pelarveranda, men de ovannämnda motstridigheterna stöter man dock inte på. Rumsindelningen och innerdörrarnas placering stämmer bättre överens med ritningen, bortsett från den dörr som saknas mellan salongen och ena kammaren. Av de nutida karmarnas profiler att döma tycks just denna dörr vara nyare än övriga dörrar.

I dagens läge saknar fasaden mot havet fönster, men gåten i timmerstommen låter oss veta att där en gång funnits fönster. Den numera stängda ytterdörren i köket överensstämmer med ritningens ytter- och blinddörr. Ytterligare ett argument som stöder teorin är att stensläddarna, som antagligen fungerat som grund för de ursprungliga kakelugnarna, då skulle ligga belägna på de ställen där ugnarna på ritningen är utplacerade.

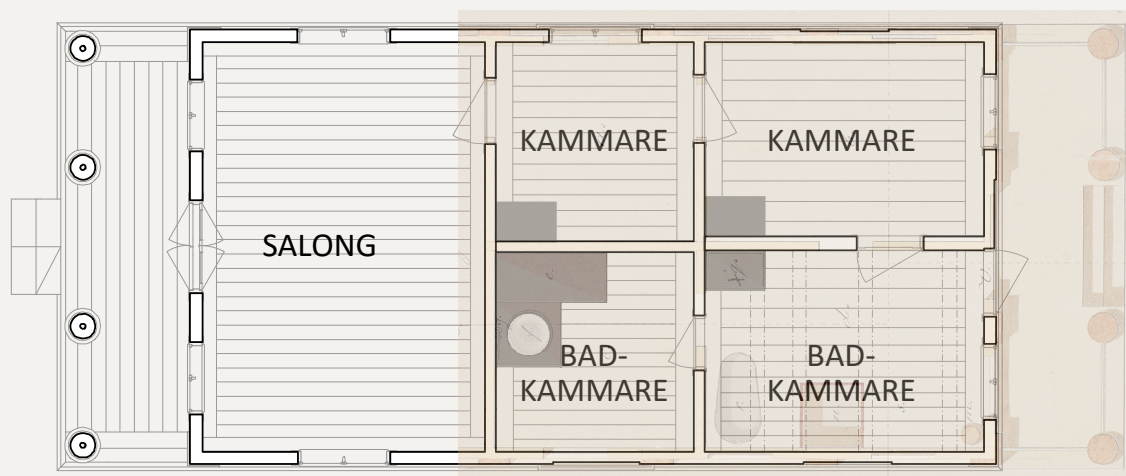
Yttertakets konstruktion stämmer inte helt överens med någondra av alternativen. Såväl ytter- som mellanväggarna på ritningen sträcker sig ända upp till taknocken och taket är lagt på sparrar. Dock tycks ritningens takkonstruktion överensstämma något bättre om det är havsändan som har avbildats. Med gavlar i liggtimmer, avsaknad av takstolar, och en längsgående mellanvägg av liggtimmer på vinden motsvarar taket ovanför ritningens rum d och b havsändans takkonstruktion.

Ritningens badrum c och d motsvaras i detta scenario av nuvarande rum R5, respektive rum R4.

På ritningen kan man se att badrummen saknar mellantak. Att rum R5 tidigare skulle ha saknat mellantak är inte troligt, men rum R4 kan antas ha gjort det. Det nuvarande mellantaket skiljer sig från de övriga till höjd, tjocklek och konstruktion. I ritningens rum d går fyra bjälkar i höjd med vinden. Bjälkarna bär upp duschanordningens vattensåar. I timmerstommen på vinden ovanför rum R4 kan man se uthuggningar som kan vara spår av vattensåarnas bjälkar. Eftersom väggen är beklädd med panel på både ovan- och undersidan om uthuggningarna kan man konstatera att det inte handlar om ett äldre mellanbjälklag. Bottenvåningens regelvägg har beklänts med en panel av samma typ. Numera är panelen täckt med papp och tapet.

Det finns vissa aspekter som stöder att ritningen föreställer havsändan och andra som stöder att det är slottsändan. Det finns aspekter som stöder vilkendera, men även varkendera av alternativen. Tar man allting i beaktande verkar det något troligare att det är havsändan vi ser på ritningen. Om fallet är så, verkar det som om tanken varit att göra byggnaden symmetrisk med pelarverandor på bägge sidorna. Varför ritningen tar slut vid salongen väcker fortfarande frågor. Möjligtvis beror detta på att ändringarna som planerades inte berörde salongen utan enbart havsändan och badrummen.

n. Möjlig bottenlösning och användning av rummen under 1830-talet baserad på analysen. I bakgrunden Granstedts ritning av bottenlösningen.

Elimä lusthus. Lusthuset flyttades till Fölisöns museum år 1919, innan dess stod den vid Moisio herrgård. Lusthuset torde ha byggts på 1830-talet efter ritningar av C. L. Engel. Utsmyckningen av dörren, fönstren, pelarna och pilasterna liknar utsmyckningarna på Granstedts ritning av Strandpaviljongen, vilka aldrig förverkligades i enlighet med planerna. MVHK.

Villnäs.

Johan Knutsons blyertsteckning, framställd ca. 1844–1846.

Badhuset har två skorstenar.

Två fönster och en dörr vetter mot havet. KG.

3.1.2 TIDEN EFTER CARL ERIC MANNERHEIMS BORTGÅNG

Efter Carl Eric Mannerheims död år 1937 övergick ägandet av herrgården till hustrun Wendla Sofia. Wendla Sofia hade år 1832 fått tillgång till en egen- dom i Artukais, där hon under den här tiden tycks ha varit sysselsatt med att upprätthålla trädgården och planteringarna på ägorna. Detta ledde till att hon till stor del avsade sig ansvaret för Villnäs. Därpå följde några år när ingen av Mannerheimarna tillbringade någon betydande tid i Villnäs, och åtminstone åren 1839–1842 hyrdes stället av en utomstående person.⁵³

Åren 1836–1847 utfördes en del byggarbeten i Villnäs. I trädgården väster om herrgårdens paradväg revs en äldre träbyggnad, och på grunden uppfördes ett växthus av sten. I närheten av det nya växthuset byggdes ytterligare ett växthus. Nere vid vattenbrynet uppfördes en smedja och en av ladorna på ägorna fick ett nytt pärttak.⁵⁴ Även badhuset tycks ha genomgått någon form av förändring under den här tiden.

På en teckning daterad till åren 1844–1846 kan man se att byggnaden har två skorstenar till skillnad från den ena skorsten som år 1836 bokfördes i brandförsäkringen.

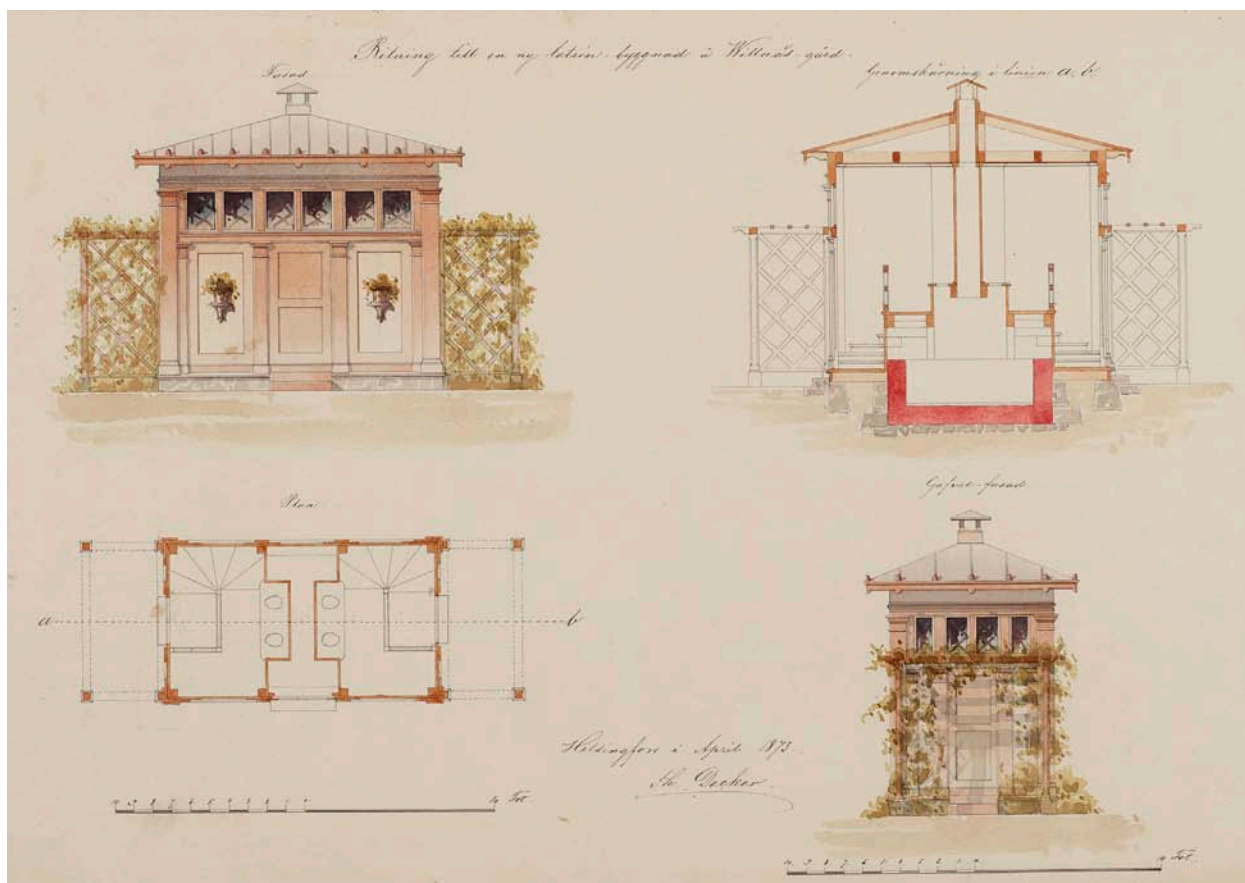
Det skulle dröja fram till år 1846 innan Mannerheimarna återigen började vistas i Villnäs. Vid den här tidpunkten ärvde den äldsta sonen, Carl Gustav, Villnäs efter sin avlidna mor. Carl Gustav hann dock inte äga herrgården i mer än 8 år. Efter hans död år 1854 följde ytterligare en tid av svalnat intresse för herrgården. Fram till år 1862 koncentrerade man sig i huvudsak på att vårda det befintliga byggnadsbeståndet.

Mellan åren 1847 och 1857 fick herrgårdsslottet ett nytt tak och två nya kakelugnar, men för övrigt var det stilla på byggarbetsfronten i Villnäs. Byggnaderna har i huvudsak dokumenterats som försvarligt underhållna i brandförsäkringen, men av byggnadernas tak hade tre hunnit förfalla fram till år 1857.⁵⁵

⁵³ Frondelius 1999, 50–51; Frondelius 2005a, 67.

⁵⁴ Brandförsäkring 1487/1836, 1487/1847. KA 373 Ömsesidiga Försäkringsbolaget Tarmo.

⁵⁵ Brandförsäkring 1487/1857. KA 373 Ömsesidiga Försäkringsbolaget Tarmo.

Ritning till en ny latrin att uppföra i Villnäs.
Theodor Decker, 1873. MV HK.

3.1.3 STORA DRÖMMAR OCH EKONOMISKA PROBLEM

År 1863 ärvde Carl Gustav och Eva Mannerheims son, Carl Robert Mannerheim, Villnäs. Vid den här tidpunkten hade trädgårdarna blivit övervuxna och byggnaderna var i behov av reparationer. Carl Roberts fru Hélène hade ärvt en betydande mängd egendom av sin far, och nu gjordes stora planer på förändringar i Villnäs. Under 1870-talet planerades förändringar i herrgårdsslottet och dess sidobyggnader, liksom även i parkområdet kring byggnaderna. Därtill gjordes planer på ett nytt bostadshus till trädgårdsmästaren, ett nytt badhus och en latrin.

Carl Roberts storslagna planer förverkligades dock aldrig i den mån han hade drömt om. De dyra projekten i Villnäs i kombination med hans misslyckade affärsverksamhet på annat håll ledde till att han snart fann sig tvungen att sälja herrgården till sin syster, Wilhelmina Mannerheim.⁵⁶ Medan ett nytt hus till trädgårdsmästaren realiserades, förblev badhuset och latrinerna obbyggda. Trädgårdens planerade förändringar påbörjades, men färdigställdes aldrig.⁵⁷

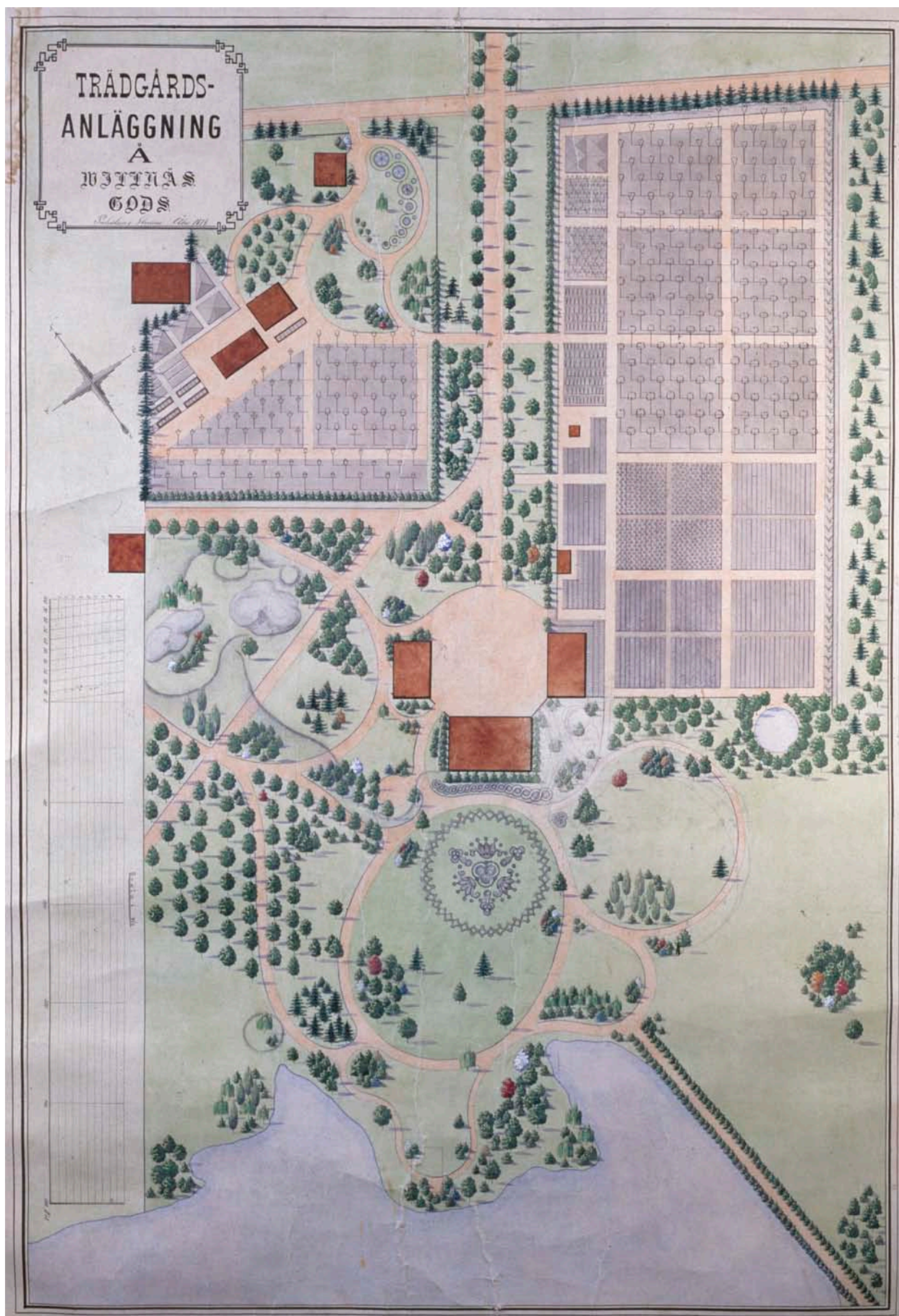
Trots att det planerade badhuset, som i stort sett var ett omklädningsrum med en trappa ner till havet, inte skulle ha ersatt det gamla badhusets egentliga funktion, tycks byggnaden under den här tiden inte ha brukats i någon betydande mängd. På ritningen över trädgårdens förändringar har badhusets konturer svagt ritats in, och en promenadväg korsar byggplatsen. Huruvida man hade tänkt riva byggnaden eller inte är oklart, men av ritningen att döma var så fallet. Kanske ansågs kallbadandet vid det här laget vara omodernt, eller så var byggnaden i dåligt skick och bad- och duschanordningarna föråldrade.

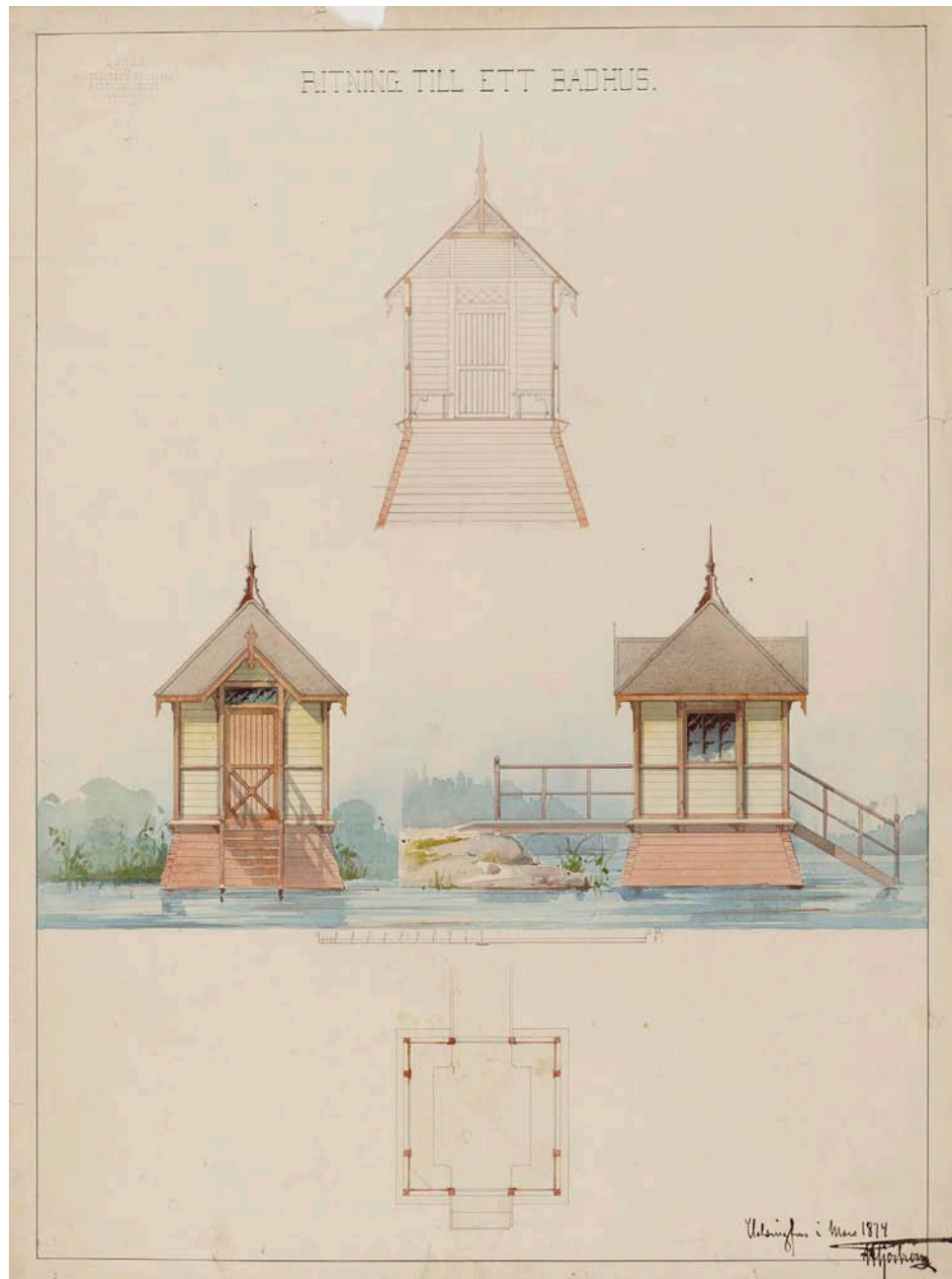
Ansaret att sköta om de planteringar man hunnit göra i trädgården föll på Wilhelmina efter att köpebrevet undertecknats. Under början av 1880-talet var också systemens ekonomiska läge dåligt. Under den här tiden tros inga större reparationer eller planteringar ha gjorts i Villnäs. Mot slutet av 1800-talet skaffades igen stora mängder frön och plantor till parkanläggningen. Under samma tid byggdes flera ekonomibyggnader på ägorna.⁵⁸

⁵⁶ Frondelius 2005a, 69.

⁵⁷ Frondelius 2005b, 145.

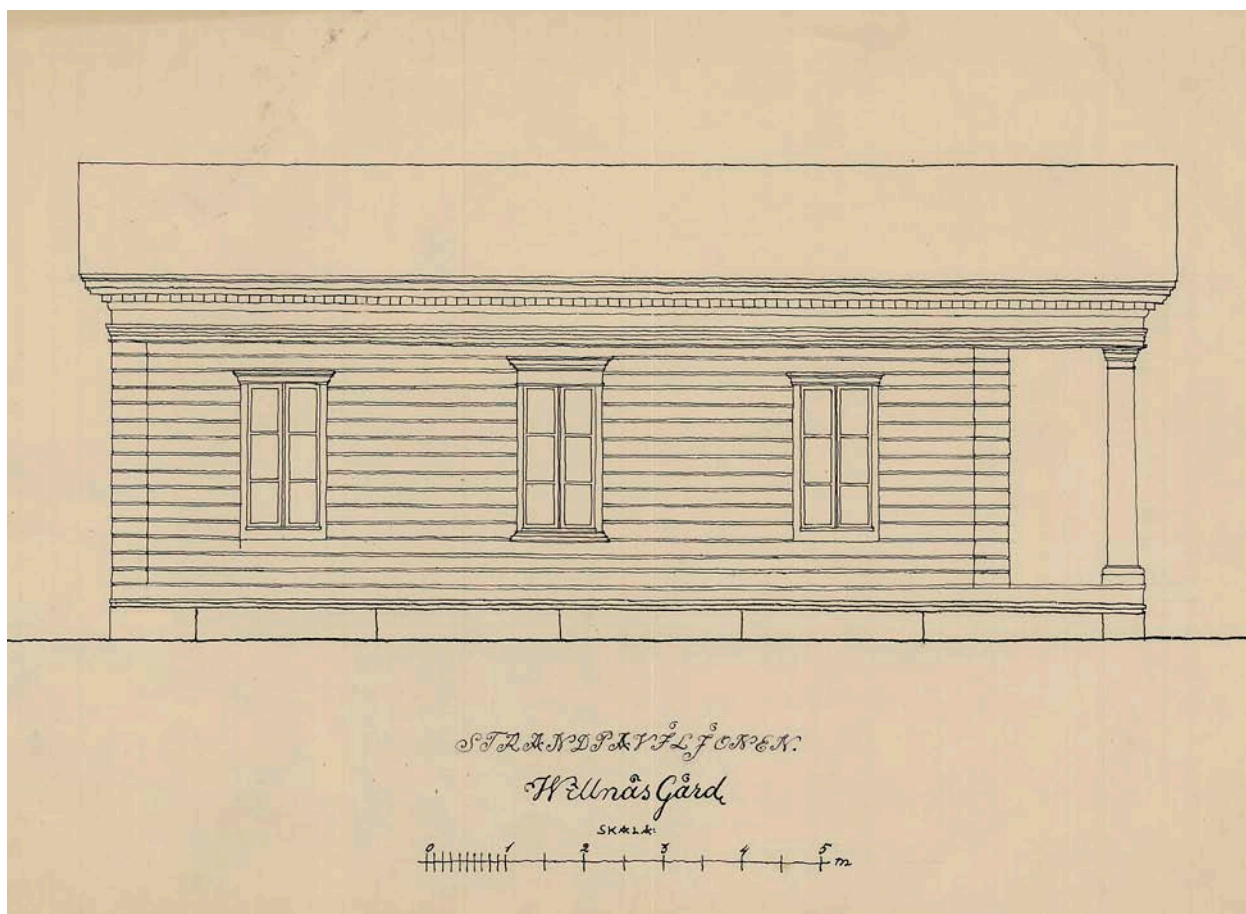
⁵⁸ Frondelius 2005b, 146.

o. Ritning till ett nytt badhus att uppföra i Villnäs. Frans Sjöström, 1874. MV HK.

t.v. År 1874 planerades herrgårdens parkanläggning om av Paludan & Stenius. Strandpaviljongens svagt tecknade konturer kan möjligtvis tyda på att trädgårds-konstnärerna föreslagit att byggnaden skall rivas. LA KM.

Strandpaviljongens sydöstra fasad dokumenterad år 1923. Uppmätt och ritad av Anna-Lisa Ringbom. AA.

3.1.4 OSKAR HANNUS KÖPER HERRGÅRDEN

År 1903 tog Mannerheimarnas tid som Villnäs ägare slut, då herrgården köptes av Oskar Hannus. Hannus ägde herrgården fram till år 1941, då den gick i arv till hans dotter, Inkeri Hovi. Från den här tiden finns ett fotografi från år 1911 och måttritning från år 1923.

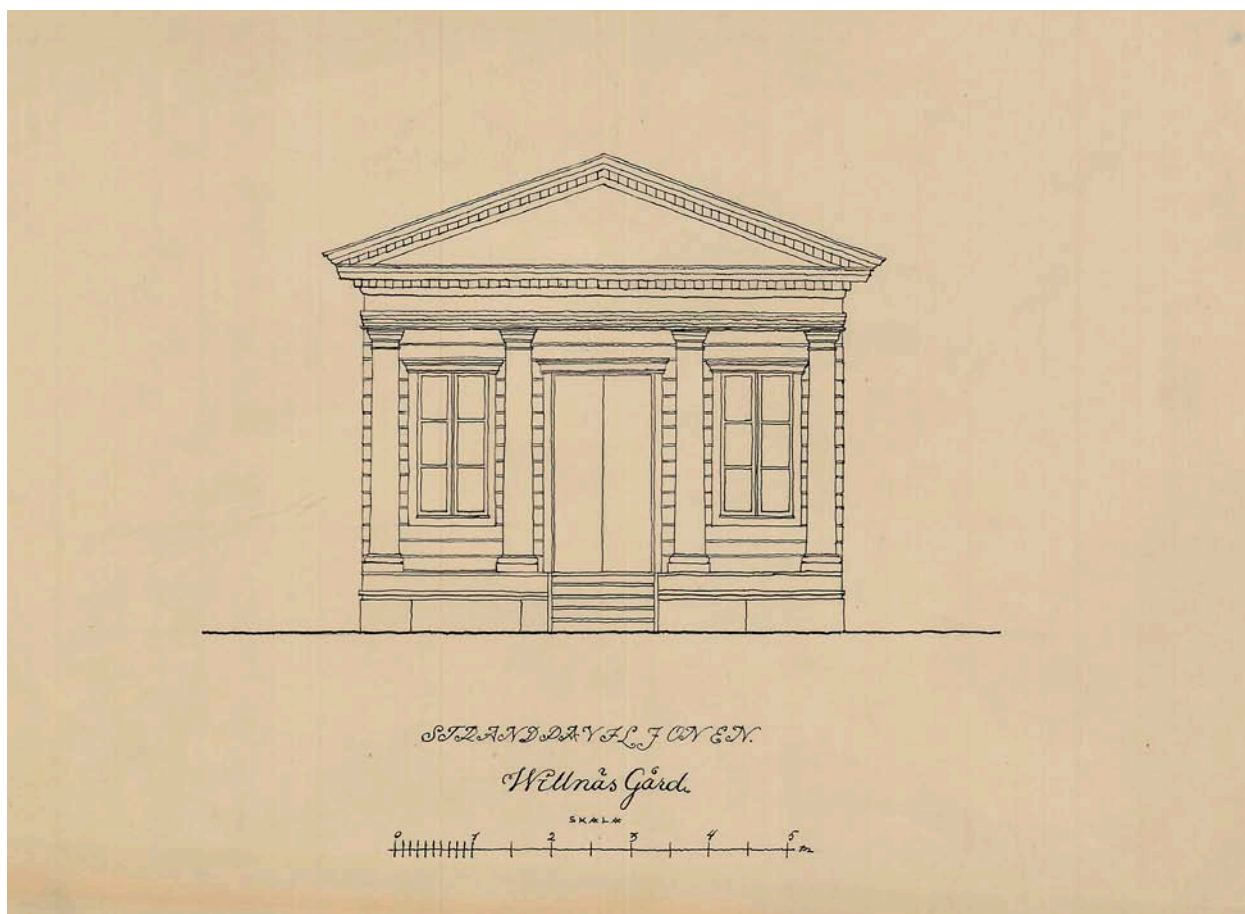
År 1911 stod Strandpaviljongen på en stenfoot av huggen natursten. Verandans grund var täckt med brädfodring, och en vattenlist löpte runt byggnaden i höjd med verandans golv. Brädan under vattenlisten tycks ha varit målad i en mörkare kulör än fasadernas brädfodring. Salongens fönster var prydda med mörka fönsterluckor. Listerna och pelarna, bortsett från pelarnas baser, var målad i en ljus nyans och fönsterbågarna i en något mörkare ton. Speciellt verandan tycks ha varit i relativt dåligt skick under den här tiden. Några större reparationer av byggnaden hade troligtvis inte gjorts under de senaste åren.

Mellan åren 1911 och 1923 genomgick byggnaden reparationer. Under det finska inbördeskriget år 1918 utsattes Villnäs för vandalism, men efter att läget hade stabiliserat sig satte Hannus åter i gång med

renoveringar och reparationer.⁵⁹ Byggnadens stenfoot förnyades, fasadens vattenlist flyttades en bräda neråt, och verandans trappa gjordes om. Det är troligt att några större förändringar på insidan gjordes ungefär under samma tid. Kakelugnarna i salongen och två av kamrarna härstammar nämligen från tidigt 1900-tal, liksom även de äldsta lagren av tapeter.⁶⁰ Det var troligtvis under Oskar Hannus tid som badhuset slutligen gjordes om till en paviljong med sovkmammare och kök. Vindstrappans skåp och kökets mellanboten härstammar förmodligen från den här tiden.

Det har spekulerats i huruvida Strandpaviljongens förlängning, som fungerade som vedskjul och dass, byggdes efter andra världskriget för att inkvartera evakuerade invånare från finska Karelen. Av flygbilden över herrgården från år 1931 (se s. 13) att döma torde förlängningen ändå ha stått färdig redan tidigare. På bilden kan man ana förlängningens takform på ändan av byggnaden. Tillbyggnaden saknas från måttritningarna från år 1923 och därav kan den an-

59 Värtinen 2005, 175–176.
60 Hytönen 1.12.2020.

Strandpaviljongens nordöstra fasad dokumenterad år 1923. Uppmätt och ritad av Anna-Lisa Ringbom. AA.

Följande uppslag. Strandpaviljongen fotograferad av Signe Brander år 1911. MV RHO.

tas ha byggts mellan åren 1923 och 1931. De fönster som tidigare funnits på havsändan timrades möjligtvis igen i samband med att tillbyggnaden uppfördes. Samtidigt tycks fönstren i kamrarna och köket ha förnyats. Till skillnad från i de övriga rummen byttes inte karmarna och de inre fönsterfodren i kammare R2. I de övriga rummen pryds fönstren på insidan av likadana fönsterfoder som förlängningens fönster en gång hade. Det är visserligen möjligt att fönsterfodren är nyare än själva fönstren. Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet var det vanligt att man förnyade fönsterfoder och andra lister i samband med renoveringar.⁶¹ Dock kan det fastslås att fönstren har förnyats efter år 1923. På fotografiet från år 1911 och ritningarna från år 1923 kan man se att konstruktionen skiljer sig från dagens fönster.

Fram till år 1971 hade Strandpaviljongens fasader en grågrön färg med ett stenblocksimiterande mönster i rödbrun färg. Färgen härstammar troligtvis från samma tid då förlängningen byggdes. På den nordöstra fasaden finns under den grågröna färgen en nå-

got mörkare ton av grönt som saknas från de övriga fasaderna. Åtminstone år 1911 saknade fasaderna rutmönster, men det är osäkert huruvida byggnaden i ett tidigare skede haft ett motsvarande mönster. På Granstedts ritning kan man skymta ett motsvarande mönster bakom verandans räcke.

Under Hannus och Hovis tid som ägare tapetserades Strandpaviljongen om ett flertal gånger. I var och en av kamrarna finns det fyra lager av tapeter, varav de äldsta är jugendtapeter och de nyaste är tapetserade efter år 1954. Under det nyaste tapetlagret i rum R3 hittades nämligen ett tidningsurklipp från året i fråga.⁶² Korkmattorna som täckte golven i rum R2 och R3 fram till år 1989 härstammar troligtvis också från den här tiden.

Under Hannus tid fick herrgårdsslottet elbelysning.⁶³ Under samma tid verkar även Strandpaviljongen har försetts med el. På ett fotografi från år 1969 kan man se två isoleringsknoppar av porslin på fasaden.

61 Jaatinen 1989, 129.

62 Hytönen 1.12.2020.

63 Lounatuuri 2005, 101.

3.1.5 VILLNÄS BLIR STATLIG EGENDOM

Mot slutet av 1950-talet hade Inkeri Hovi bestämt sig för att sälja herrgården. Sedan år 1950 hade Villnäs slott stått öppet för allmänheten under sommarmånaderna. Herrgården hade utvecklats till ett populärt turistmål, och redan under den första sommaren besöktes slottet av 6000 personer.⁶⁴

Vid årtiondets skifte var byggnaderna i behov av reparationer, vars finansiering Hovi inte hade möjlighet att stå för ensam. År 1960 hade delegationen för Marskalkens ryttarstaty övervägt att inlösa Villnäs slott, men köpet slutfördes först året därpå efter att Hovi meddelat att hon säljer herrgården till andra intresse-

Redan år 1969 var förlängningen förfallen. Fasaden var målad i en grågrön nyans med rödbrunt ruttmönster. Två isoleringsknoppar av porslin ses fastsatta på den nordvästra fasaden.
MVRHO.

rade köpare om delegationen inte snart tar beslutet.⁶⁵ Delegationen donerade Villnäs till finska staten som satte herrgården under den Arkeologiska kommissionens (numera Museiverket) förvaltning den 1.7.1961.⁶⁶ Villnäs herrgårdsslott öppnades åter för allmänheten den 1.6.1967, efter fem år av restaureringsarbeten.

64 Åbo Underrättelser 27.5.1951.

65 Värtinen 2005, 178–179.

66 Finlands Nationalmuseum 2020.

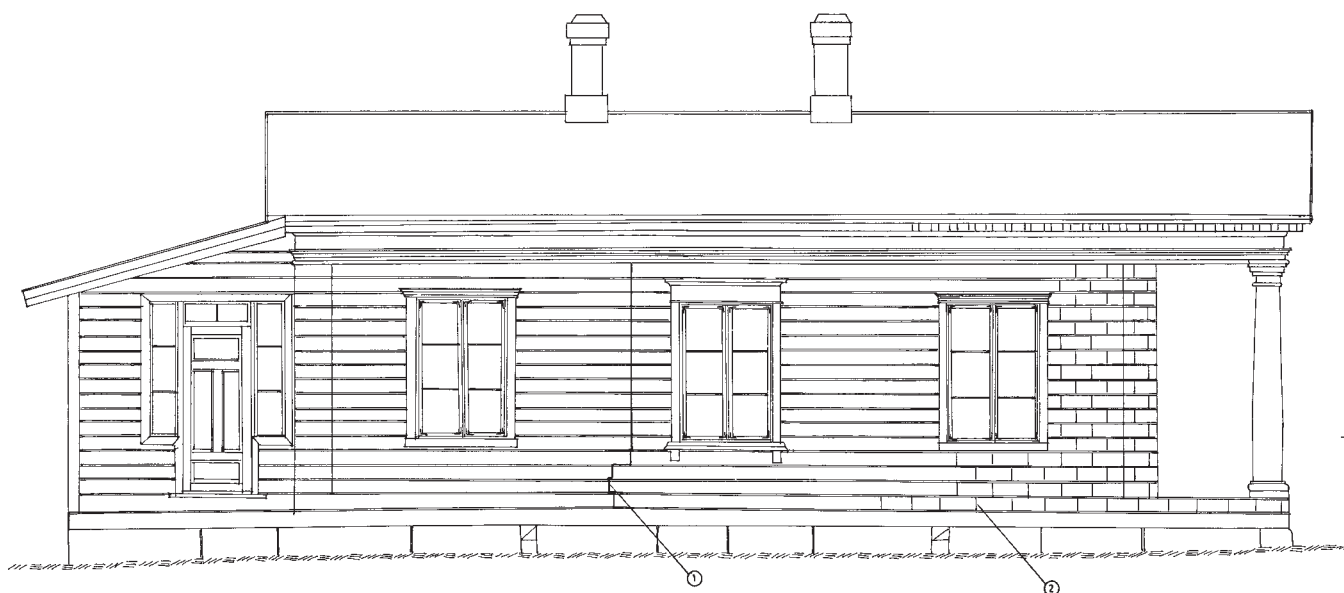
o. Förlängningen fotograferad år 1969. *MV RHO.*

t.h. Strandpaviljongens fasader dokumenterade år 1970. *MV RHO.*

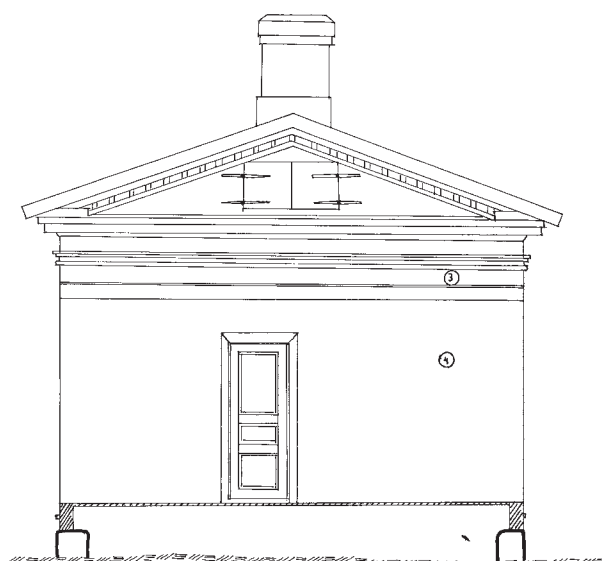
- 1 RAKENNUSVAIHEEN RAJA
- 2 PYSTYVIIVAT MAALATTU
- 3 VANHA LAUTA
- 4 UUSI PONTTILAUTA

LUOTEISFASADI

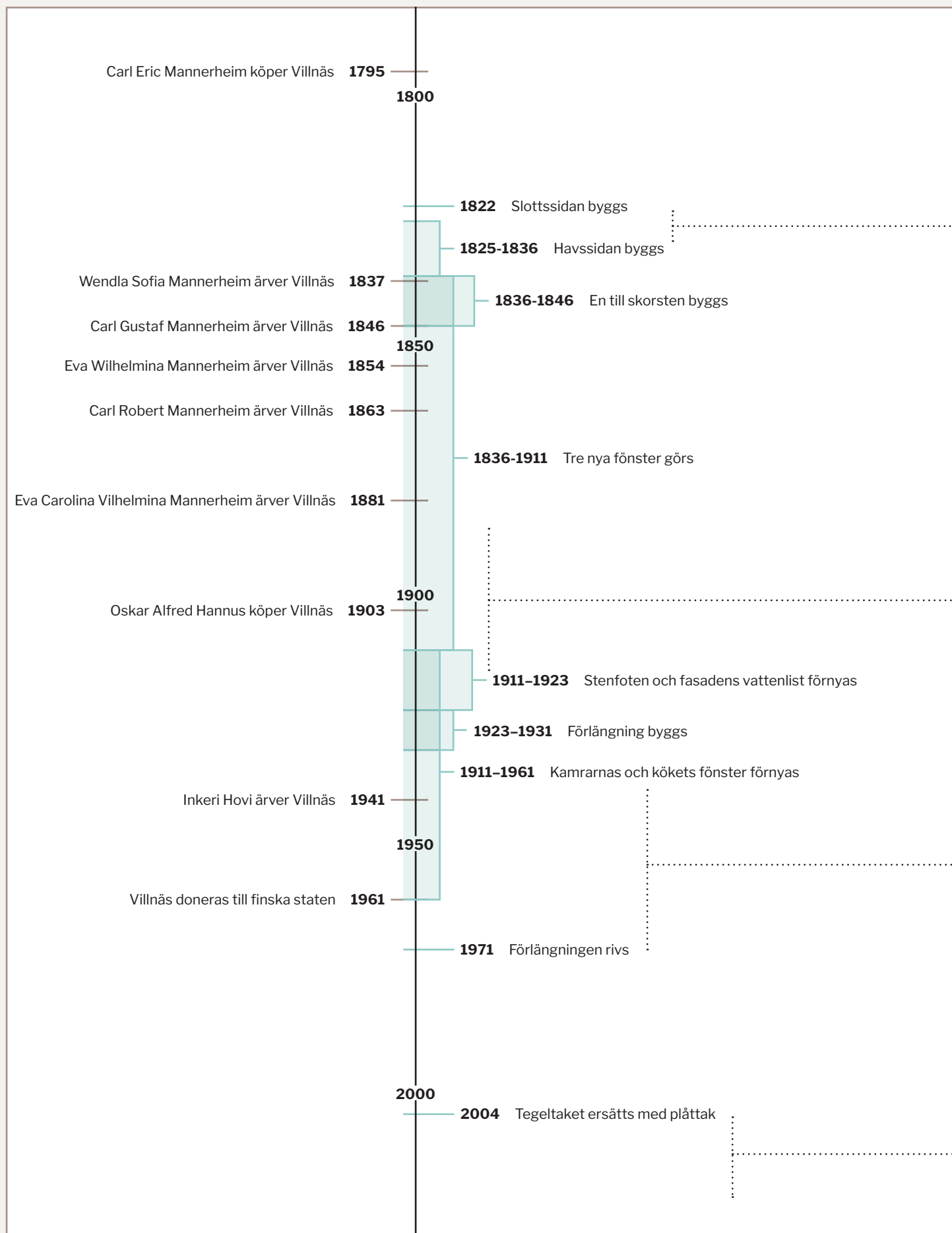
KAAKKOISFASADI

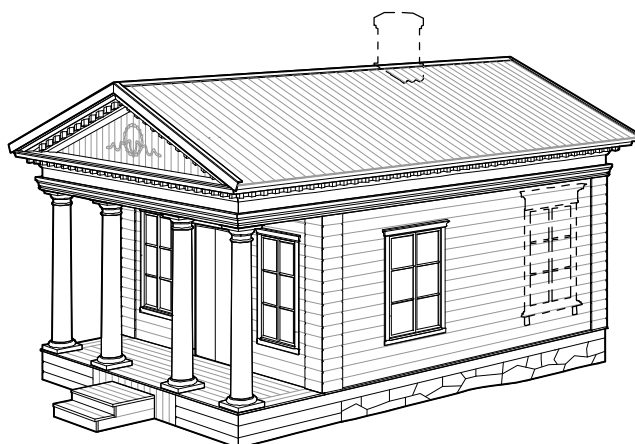
LOUNAISFASADI

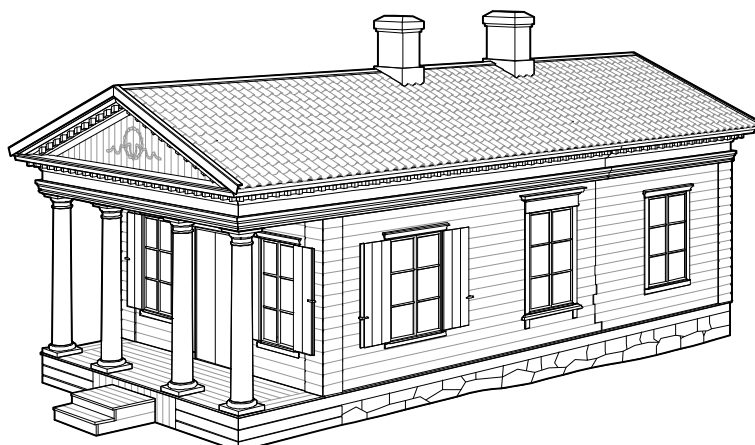
KOILLISFASADI

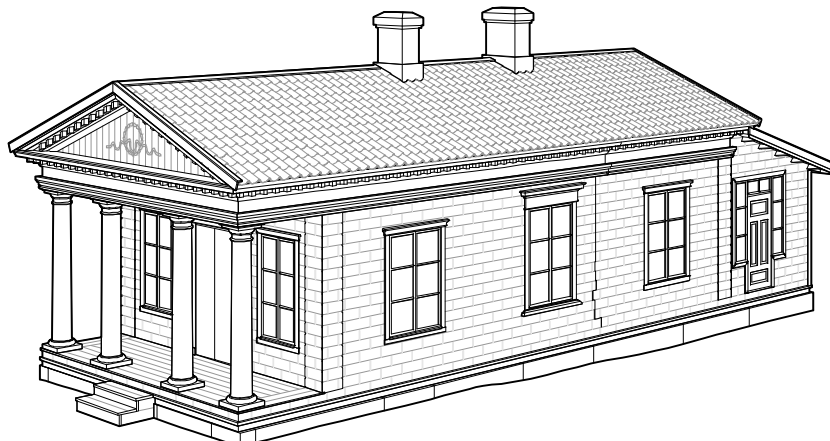
1822– ca. 1830-t

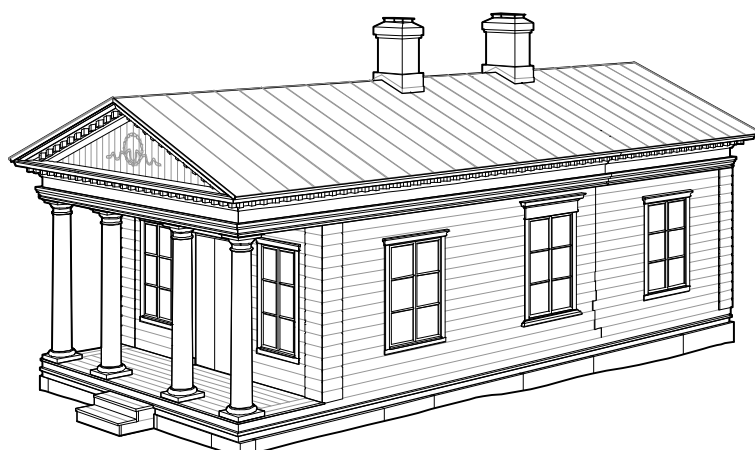
ca. 1840-t – 1920-t

ca. 1920-t – 1971

2004–2020

o. Strandpaviljongen år 1982. *MV RHO.*

t.h. Havsändans fasad efter rivningen av förlängningen år 1971. *MV RHO.*

3.2 Museiverket restaurerar 1964–2004

3.2.1 VILLNÄS BLIR MUSEUM

Efter att Villnäs herrgård övergick i den finska statens ägo år 1961 påbörjade Museiverket, då kallad Arkeologiska kommissionen, restaureringsarbeten på ägorna. Huvudbyggnadens reparation prioriterades men också några förbättringar gjordes i Strandpaviljongen. År 1962 framförde den Arkeologiska kommissionen att byggnaden var i behov av omfattande reparationer både ut- och invändigt. Den tillbyggnad som byggts under Hannus tid var redan i dåligt skick och det föreslogs att den skulle rivas.⁶⁷ År 1964 murades byggnadens skorstenar om, men det dröjde till 1970-talet före andra reparationer gjordes.⁶⁸ Enligt de rapporter som gjorts inför restaureringen år 1989 skall man på 1960-talet ha satt ny spännpapp på väggar och i taket.⁶⁹

År 1971 revs tillbyggnaden från början av 1900-talet och kortändan fick ny brädfodring. De överblivna

stenblocken från stenfoten grävdes ner i marken på havssidan. Skorstenarna reparerades och rappades. Året därpå installerades rullgardiner i fönstren och delar av brädfodringen ersattes med nytt virke. Samtidigt målades de yttre ytorna om.⁷⁰ Nu fick byggnaden en gul färg, något som byggnaden inte tycks ha haft tidigare. Färgen valdes möjligen på grund av att gul oljefärg med starkt pigment var vanligt förekommande under empirens tidsskede.⁷¹ Ytterdörren målades i en mörk gråblå nyans.

3.2.2 FRÅN PAVILJONG TILL RASTPLATS

År 1988 konstaterades det att Strandpaviljongen åter var i behov av renovering. Kommittén för Villnäs skötsel, som tillsatts av Museiverket, framförde en plan över att salongen i framtiden skulle fungera som en rastplats för museets besökare. De övriga rummen var ämnade att fungera som tillfällig övernattningsplats för Museiverkets personal.⁷² Vid den här

67 Arkeologiska kommissionen 22.9.1962.

68 Härö 19.12.1964.

69 Lounatvuori 28.4.1989.

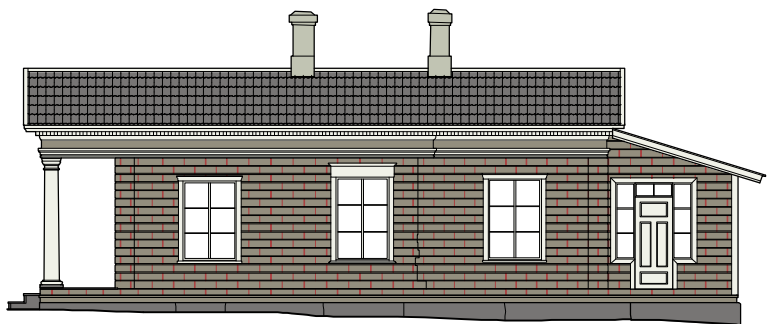
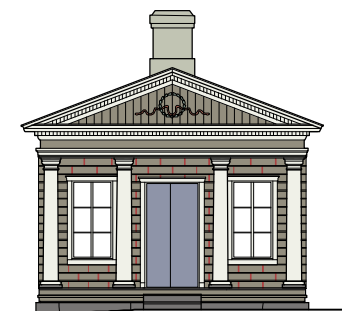
70 Östman 15.1.1973.

71 Pietarila 2004, 52.

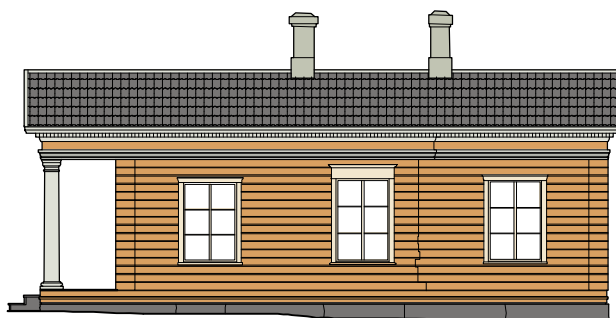
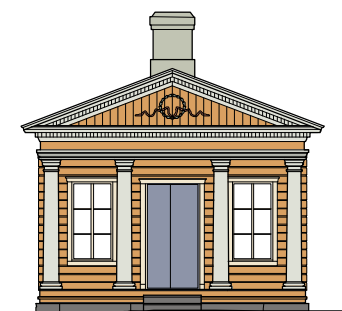
72 Ivars et al. 27.7.1988

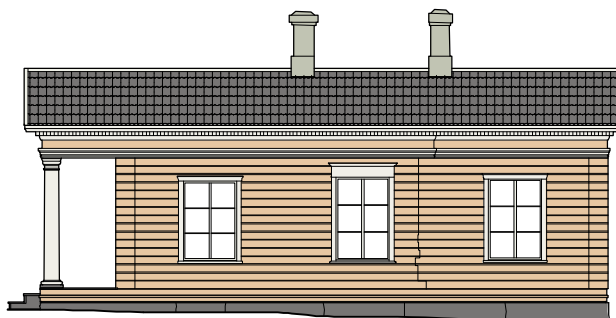
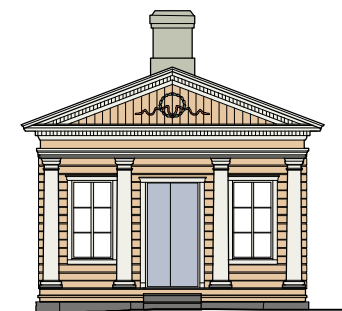
ca. 1920-t – 1971

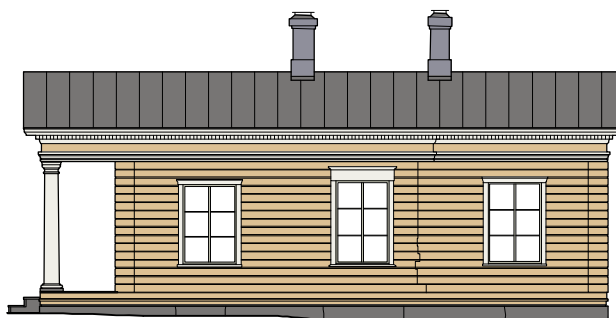
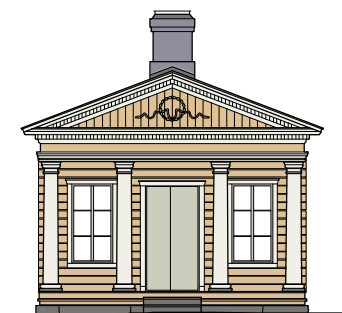
1972–1989

1989–2004

2004–2021

o. Strandpaviljongen år 1987. MV RHO.

t.v. Strandpaviljongens färgsättning 1920–2021.

tidpunkten hade samtliga rum, bortsett från köket, pappklädda vitmålade tak. Salongens väggar var tapetserade med 1940-tals tapet med en tunn takbård. Övriga rum hade på väggarna omålad spännpapp, möjligtvis härstammande från 1960-talet. Golven i rummen R2 och R3 var täckta med korkmattor, medan salongens golv var täckt med kartong och kökets golv med fiberskiva.⁷³

De åtgärder som utfördes år 1989 omfattade både byggnadens utsida och insida. Dörrarna och fönstren reparerades, och hela byggnaden målades utvändigt. Färgvalen som gjorts 18 år tidigare höll man i stort sett fast vid, om än brädfodringens gula nyans blev något ljusare. Salongens väggar kläddes med spännpapp och alla rummens väggar målades, liksom även innertaken. Golvplankorna togs fram och skurades. Den gråblåa färgen som fönstrens insidor, innerdörrarna och alla invändiga lister och foderbrädor idag har härstammar troligtvis från den här tiden. Rullgardinerna som installerats år 1972 togs bort och man satte hänglås på dörrarna mellan salongen och rum R2 och R5. Kökets spis putsades och dess kakel och spiskåpa målades.⁷⁴

De interiöra färgvalen som gjordes under den här tiden tycks ha baserat sig främst på att skapa en neutral helhet. Färgerna har ingen tydlig förankring i byggnadens historia. Medan listerna och foderbrädorna under historiens gång har haft flera olika nyanser av grått, skiljer sig den gråblåa nyans som nu valdes markant från dem. Helvita väggar lär Strandpaviljongen inte heller ha haft under några tidigare skeden.

Före restaureringen fanns följande möbler av värde i byggnaden: ett gammalt kylskåp byggt i trä i salongen, en vit byrå och en dubbelsäng i kammaren R3, en vit byrå i köket R4, ett bord med svarvade ben och en säng i empirestil i kammaren R5. Därtill fanns ett fåtal nyare möbler som flyttades bort i samband med restaureringen: ett bord, en säng, ett köksbord, en bänk och en diskbänk.⁷⁵ Paviljongens möblering hölls sparsam. Kylskåpet fördes i förvar till huvudbyggnadens ena sidoflygel, och till kammaren R2 flyttades bordet med de svarvade benen. Till salongen flyttades bänkar som sittplatser för besökarna som man tänkte sig att skulle utnyttja rummet som rastplats. Köket planerade man att inreda med köksskåp och köksbänk.⁷⁶ Kökets inredning förblev ogjord.

73 Lounatvuori 28.4.1989.

74 Ivars & Lounatvuori 4.7.1989.

75 Lounatvuori 28.4.1989.

76 Ivars & Lounatvuori 4.7.1989.

Rum R4 (o.) och köket (t.h.) år 1987 före restaurering. MV RHO.

3.2.3 INFÖR 350-ÅRSJUBILEET

År 2002 konstaterades det att Strandpaviljongens tegeltak var täckt med mossor och att taklisterna hade omfattande rötskador. På de yttre väggytorna och pelarna växte alger. Fönstren var återigen i behov av reparationer.⁷⁷ För att fräscha upp byggnadens utseende inför Villnäs slotts 350-årsjubileum som ägde rum år 2005 gjordes en mängd åtgärder år 2004.

Huvudsyftet var att förbättra Strandpaviljongens utseende, men några strukturella reparationer gjordes också. Syllstockar förnyades och golvet i salongen planerades man att reparera ställvis. Man hade som avsikt att spara en del av den gamla fyllningen av näver och mossor. Efter noggrannare undersökning av konstruktionernas skick bestämde man sig slutligen för att förnya konstruktionerna i sin helhet, och en ny trossbotten och ett nytt bjälklag byggdes. På trossbotten lades tjärpapper, men fyllningen man planerade att lägga in förblev oinlagd. Av golvplankorna kunde man återanvända majoriteten, men på rummets kanter ersattes en del med nytt virke.⁷⁸

Det nya golvet byggdes på äldre golvåsar, som tycks ha varit bjälklag i ett tidigare skede. Under golvåsarna fanns det nämligen rester av en äldre trossbotten. Det är osäkert från vilken tid de underliggande konstruktionerna härstammar.

Området runt byggnaden bearbetades inför jubileumsåret. MV.

De synligaste förändringarna omfattade byggnadens exteriör, varav den största var bytet av takmaterial. De mossbeksädda takteglarna, bärläkten och takfilten revs. På underlagsbrädorna lades ny strö- och bärläkt, Tyvek-underlagsfilt och takplåt. Takteglarna, som visade sig vara i förvånansvärt gott skick, finns lagrade i herrgårdsslottets sydöstra sidobyggnad. I samband med takets reparationer förnyades takfotsbrädorna och de delar av taklisterna som hade rötskador. Skorstenarna fick hattar, skyddsplåtarna förnyades och de rappade ytorna reparerades med murbruk och målades.⁷⁹

Långsidornas vattenlister förnyades, liksom även brädfodringen ställvis. Rötskadorna på pelarna skars bort, ersättningsbitar lades in och sprickorna fylldes igen med kitt. Fönsterglasen kittades och slutligen målades byggnadens alla yttre målade ytor om.⁸⁰ Än en gång höll man fast vid den gula färgen, trots att man under planeringsskedet övervägde att återställa den gröna färgen och rutmönstret. Fönsterbågarna och -karmarna målades nu i en mörkare ton än foderbrädorna, listerna och pelarna.

⁷⁷ Lounatvuori 10.10.2002.

⁷⁸ Gröndahl 16.8.2004.

⁷⁹ Gröndahl 18.6.2004; 9.7.2004.

⁸⁰ Gröndahl 2.4.2004; 16.8.2004.

År 2004 lades taket om och byggnaden målades utvändigt. MV.

3.3 Senatfastigheter restaurerar 2019—2021

År 2014 flyttades Villnäs herrgård till Senatfastigheters besittning. Mellan åren 2004—2019 gjordes enstaka åtgärder. Ett söndrigt fönsterglas ersattes och plåttaket målades mörkgrått. Fram till år 2019 hade byggnadens skick hunnit försämrats märkbart. Åren 2019—2020 inventerades Strandpaviljongens skador och en markundersökning utfördes. För att åtgärda de skador som upptäcktes påbörjades byggnadens restaurering år 2020. Byggnadens skick har vidare undersökts under restaureringens gång.

Åtgärderna presenterade i det här kapitlet utfördes av Restart Oy. Arkitektplaneringen gjordes av Livady Arkitekters vägnar av mig med handledning av Marko Huttunen.

3.3.1 SKADEINVENTERING

År 2019 kunde man utifrån sett se att Strandpaviljongens havsända hade sjunkit i förhållande till slottssidan. I skadeinventeringsrapporten gjord av Restart Oy konstateras det att skarven mellan havssidans och slottssidans timmerstommar hade öppnat sig som en kil nerifrån uppåt. Skarvarna mellan slottssidan och verandan hade även öppnat sig något. Det misstänktes att detta hade orsakats av sättning i grunden på bägge kortsidor.⁸¹ Vid närmare undersökning av stenfoten visade det sig att dess ovansida var relativt rak. I själva verket låg stenfoten på havssidan 40 mm högre upp än på slottssidan.⁸² Att byggnaden lutade påvisar snarare ett problem i timmerstommen än i grunden.

Av fotografiet från år 1911 att döma har byggnaden haft en vinkel mellan stommarna redan då. Det är troligt att lutningen har orsakats av sättet som havssidan har fästs i slottssidan. En timmerstomme sätter sig märkbart efter upptimring, och eftersom den äldre delen förmodligen redan satt sig då den nyare byggdes, skulle sättning i den nyare stommen skapa en höjdskillnad mellan stommarna. I vanliga fall sjunker takåsarna i en timmerbyggnad i takt med stommens sättning, men i detta fall bärs takåsarna i ena ändan upp av slottsdelens första takstol. Detta betyder att det uppkommit en lutning i takkonstruktionen när den nya stommen har satt sig. Därtill har den typ av skarvteknik som använts mellan havs- och slottsändan inte tillräckligt kunnat motverka dragningen som har uppkommit mellan stommarna.

Den friliggande golvkonstruktionen i sin tur visade klara tecken på sättning: golvet hade sjunkit så att det hade bildats ett mellanrum mellan golvplankorna och golvlisterna i rummen R2 och R4. I januari år 2019 var höjdskillnaden 15–20 mm. Ett år senare hade skillnaden vuxit till 40 mm i rum R2.⁸³ Sättningar i golvkonstruktionen är föga förvånande. I markundersökningen framkom det att jordmånen består av morän som på grund av den låglänta marken är tjälfarlig.⁸⁴ Den otäta golvkonstruktionen hade även lett till att gnagare hade tagit sig in i byggnaden och förstört möblemang och lämnat spill efter sig.

Det konstaterades finnas rötskador i pelarna, verandans golv, ställvis i fasadens brädfodring och i stockarna under vindsluckan. Vid skorstenarnas genomföring i taket såg man också tecken på att vattenläckage hade uppstått. Ställvis lade man även märke till fuktskador i rummens tak- och väggytor.⁸⁵ Närmare undersökningar visade att det fanns rötskador i golvkonstruktionen och att syllstockarna var i dåligt skick och i behov av att förnyas. Det visade sig att stenfotens ovansida har en svag lutning inåt, speciellt vid den nordvästra långsidan, vilket leder till att vatten samlas invid timmerstommen och orsakar rötskador.

De under början av 1900-talet förnyade fönstren (F3–F6) var i gott skick, så när som på lossnat och sprucket kitt i de yttre fönsterbågarna. Salongens fönster F2 och F7 konstaterades ha lossnat kitt och rötskador i de nedre fönsterbågarna. Karmbottenstyckenas vattenlister hade vridit sig så att de ledde vatten in mot fönsterglasen.

Byggnadens kakelugnar och spis inspekterades i januari 2020. Bortsett från några sprickor och kakel som svagt buktar utåt konstaterades ugnarna vara i relativt gott skick. Den låga kakelugnen i rum R2 tycks vara så gott som oanvänd. Kakelugnen i salongen hade en kilformad spricka mellan den övre och den nedre delen.⁸⁶ Senare kunde det konstateras att stenbädden under salongens kakelugn var bristfällig, den rentav fattades till stor del. Detta hade lett till att kakelugnens framsida kraftigt lutade mot golvplankorna. Den övre delen hade hållits på sin plats tack vare skyddsmuren och skorstenen.

81 Sibeliuss & Leppänen 7.1.2019.

82 Maanpää 25.5.2020.

83 Sibeliuss & Leppänen 7.1.2019; Salinen & Johansson 27.1.2020.

84 Maanpää 25.5.2020.

85 Sibeliuss & Leppänen 7.1.2019.

86 Salminen & Johansson 27.1.2020.

o. Strandpaviljongen i november 2019. Livady.

3.3.2 ÅTGÄRDER

GRUND OCH STOMME

För att avleda vatten från grunden gjordes täckdiken runt byggnaden. Markytan formades så att ytvatten inte samlas invid stenfoten. Eftersom det visade sig att stenfoten inte märkbart hade påverkats av tjälbildning ansågs det inte vara nödvändigt att göra markisolering. Stenfoten stöddes upp med kilstenar, även kallade skolstenar.⁸⁷

För att rätta upp den lutning som bildats lyftes havsändan med ungefär 30 mm i båda hörnen. Redan innan byggnaden rätades upp fanns det ett mellanrum mellan stenfoten och syllstocken. Under syllstocken sattes en 60 mm tjock plankor för att täppa igen hålrummet. På övriga sidor ersattes syllstockarna med nytt virke. Ställvis ersattes även delar av det andra och tredje stockvarvet. De nya stockarna fästes med dymlingar i stommen. Som tätningsmaterial användes lindrev. Hörnen förstärktes med hörnjärn. Vid slottsändans hörn återanvändes gamla järn. På insidan lagades stockarnas utvändiga skador med ilagning.⁸⁸

t.h. Rötskadorna avlägsnades från pelarens nedre del. Restart.

I salongen (R1) murades en ny grund av tegel för kakelugnen att stå på. I köket (R4) stöddes spisens bristfälliga grund upp med stenar. Till spisens grund användes stenar som hittades under byggnadens golvkonstruktion.⁸⁹

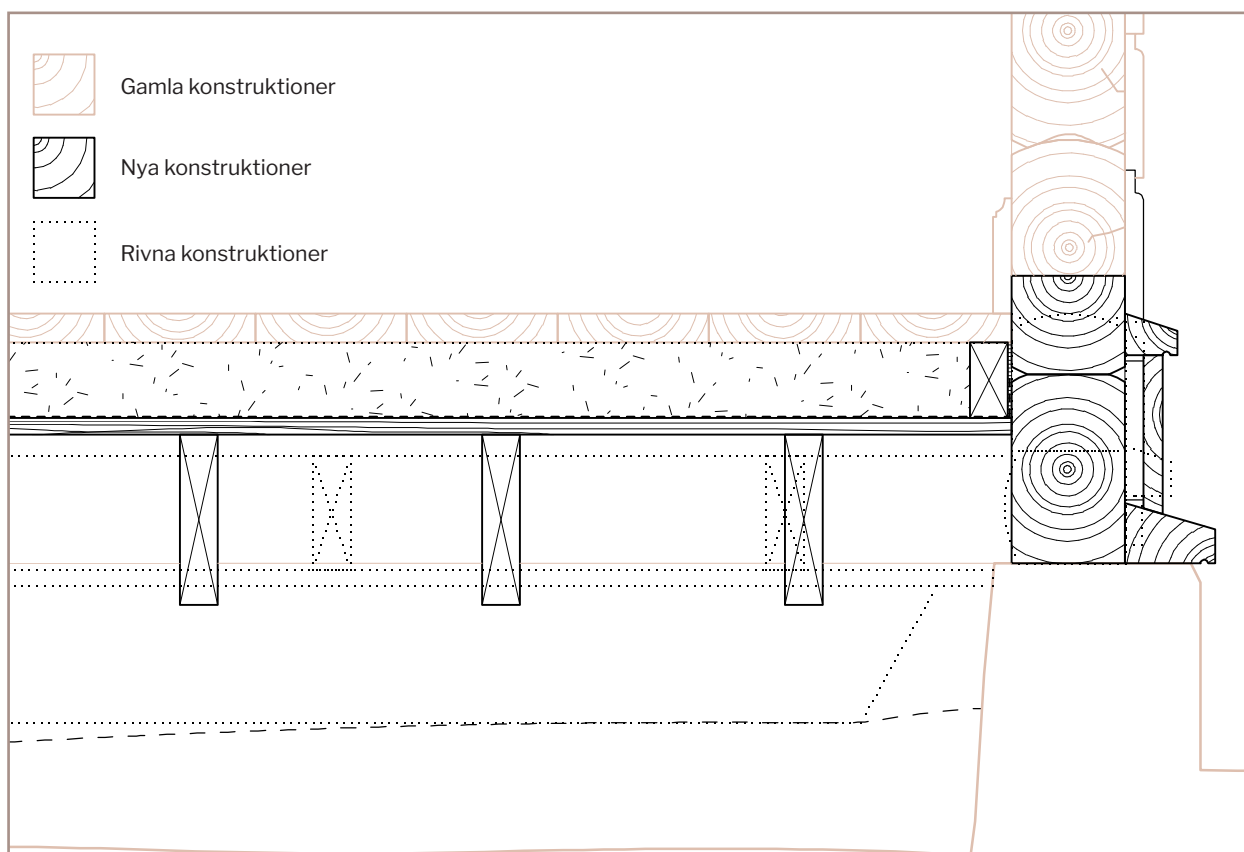
BOTTENBJÄLKLÄG OCH GOLV

För att åtgärda de återkommande problemen med rötskador i golven, golvens sättning i otakt med stenfoten och svårigheter att hålla gnagare utanför byggnaden fick Strandpaviljongen ny golvkonstruktion. Golvplankorna och golvlisterna lossades hela, varefter de underliggande konstruktionerna revs i sin helhet och allt organiskt material under byggnaden avlägsnades.⁹⁰

Bortsett från salongens golv som förnyats år 2004, bestod golvkonstruktionen av en blindbotten av vankantade brädor, dubbelt golvbjälklag med fyllning, och golvplankor. Fyllningen bestod av mossor och sågspån. I några av rummen hittades rester av en isolerande kaka av lera invid timmerstommen.

⁸⁷ Salminen 26.1.2021.
⁸⁸ Salminen 26.1.2021.

⁸⁹ Salminen 26.1.2021.
⁹⁰ Salminen 26.1.2021.

Plan över golvet och stommens reparation, 1:10.

Salongens golvkonstruktion före (t.v.) och efter (o.) ombyggnad. *Restart.*

Till skillnad från den tidigare golvkonstruktionen gjordes det nya golvet inte friliggande, i stället fästes golvåsar i de nya syllstockarna. I köket återanvändes byggnadens äldre golvåsar. På åsarna byggdes en blindbotten, varpå gnagarnät, bitumenpapp och golvreglar lades. Nätet lyftes upp 50 mm vid rummets väggar. Golvplankorna återanvändes i största möjliga mån. Endast ett fåtal plankor ersattes med nytt virke. Som fyllning i golvet användes sågspån och kutter-spån.⁹¹

Valet att i samband med golvets reparation ändra på konstruktionssättet berodde på att detta minskade risken för framtida skador. Av materialet att döma var det gamla golvet inte byggnadens ursprungliga golv, och därför ansågs dess värde inte heller väga tyngre än nyttan med att ändra på den existerande konstruktionen.

Den nya konstruktionen möjliggjorde att inga byggnadsdelar är i kontakt med marken vilket minskar risken för rötskador. Att konstruktionen är fäst i timmerstommen åtgärdade problemet med sättningar och möjliggjorde att gnagarnätet kunde göras heltäckande. Eftersom golvåsar fästes i de nya syllstockarna skadades inte heller de äldre byggnadsdelarna.

I samband med byggandet av det nya golvet drogs elkablar till vart och ett av rummet för att möjliggöra eventuell framtida installation av eluttag.

BRÄDFODRING OCH VATTENLISTER

De största utseendemässiga förändringarna som gjordes åren 2020–2021 berör Strandpaviljongens vattenlister. För det första gjordes en återställande åtgärd, som innebar att den vattenlist som byggnaden hade ännu år 1911 rekonstruerades. Vattenlisten löper runt byggnaden i höjd med verandans golv och skapar ett visuellt avslut till byggnadens hörnkedjor, vilka inte sträcker sig ner längs hela fasaden. För det andra fick byggnaden ytterligare en vattenlist som löper längs stenfotens ovansida.

Medan den tidigare nämnda vattenlistens främsta syfte är visuellt, är den senare nämnda vattenlistens syfte funktionell. Eftersom stenfoten lutar inåt och leder vatten mot syllstocken var det nödvändigt att på något vis åtgärda problemet för att minska risken för framtida rötskador i timmerstommen. Trots att byggnaden inte tidigare haft en vattenlist vid stenfoten ansågs det vara ett rimligt tillvägagångssätt, eftersom vattenlister av detta slag är vanligt använda i träbyggnader i empirestil. En list av trä ansågs vara mera passande än till exempel en skyddsplåt som skulle ha väckt uppmärksamhet och lätt uppfattats som främmande.

Foderbrädan ovanför vattenlisterna ersattes med en ny bräda. Brädans profil gjordes i enlighet med de halvspontade brädorna på byggnadens sydvästra fasad. Mellan vattenlisterna monterades en slät bräda. Fodringen mellan vattenlisterna var tänkt att göras av en 50 mm tjock planka tätt fastsatt mot timmerstommen. I verkligheten gjordes fodringen av en tunnare bräda med underliggande spikläkt.

⁹¹ Salminen 14.1.2021.

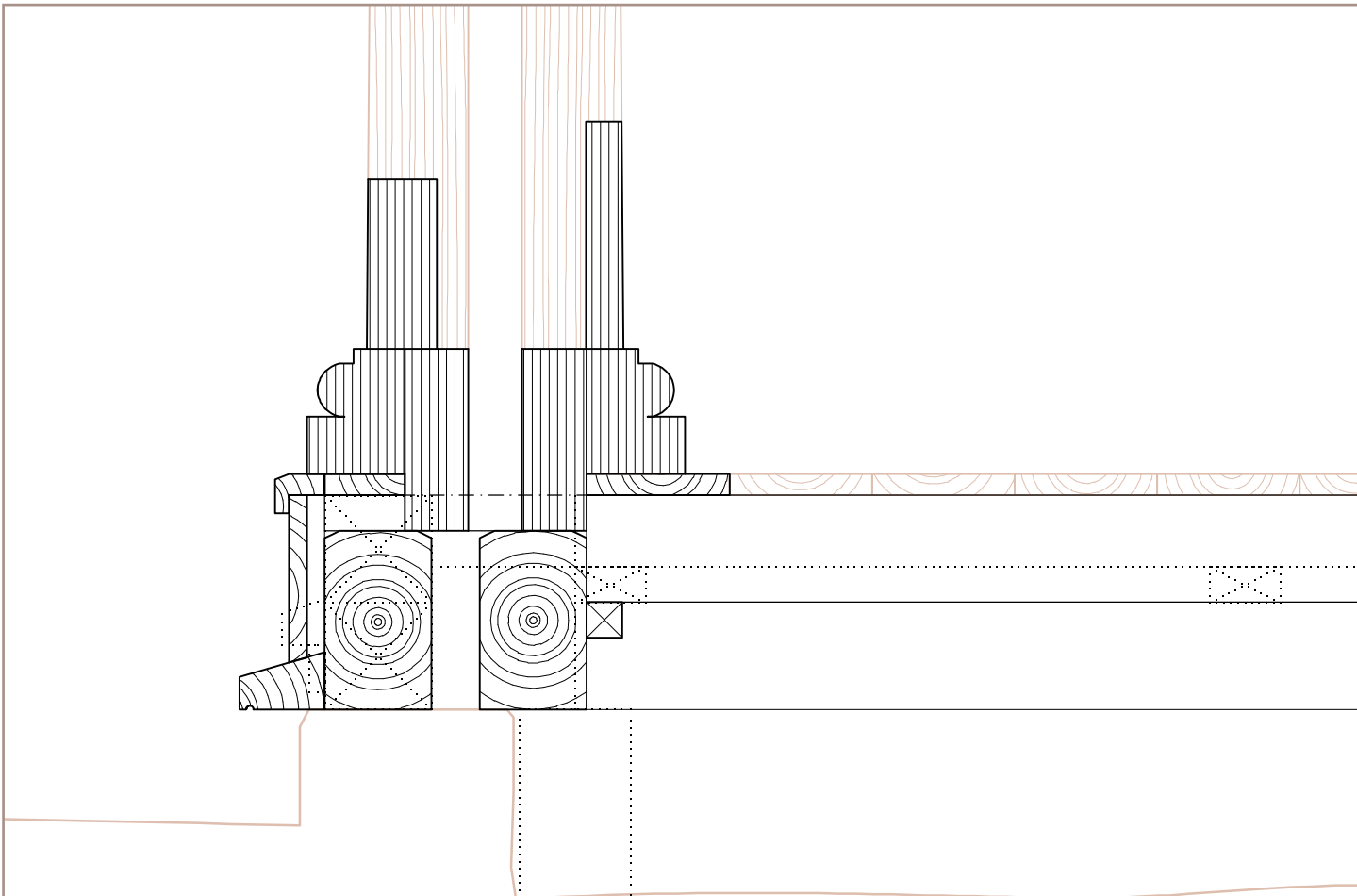

o. Salongen efter golvets reparation. *Restart.*

n. Plan över golvets, stommens och verandans reparation, 1:10.

VERANDA OCH PELARE

Verandans stomme bestod av tryckimpregnerat virke. Eftersom verandans golvplankor legat tätt mot bärlinorna hade virket inte kommit åt att torka ordentligt och rötskador hade bildats i såväl bjälkarna som i plankorna. Även i pelarnas nedre delar och baser hade det bildats rötskador. Pelarna bars upp av bärlinorna och av diverse blandat trä- och stenmaterial.

Allt tryckimpregnerat virke revs. Till skillnad från de tidigare använda dubbla raderna av impregnerat virke i storlek 150 x 150 mm gjordes de nya bärlinorna av 250 mm höga stockar. Vid verandans främre sida sattes två stockar sida vid sida för att försäkra tillräcklig bäryta för pelarna. Bjälklaget monterades 50 mm högre upp än bärlinorna och vid verandans sidor gjordes kortlingar. Detta möjliggjorde att golvplankorna inte är i direkt kontakt med bärlinorna, och därmed luftas konstruktionen bättre och risken för rötskador minskar.

Majoriteten av de gamla golvplankorna kunde återanvändas. Plankorna vid kanterna förnyades dels på grund av rötskadorna, dels för att kunna göra en

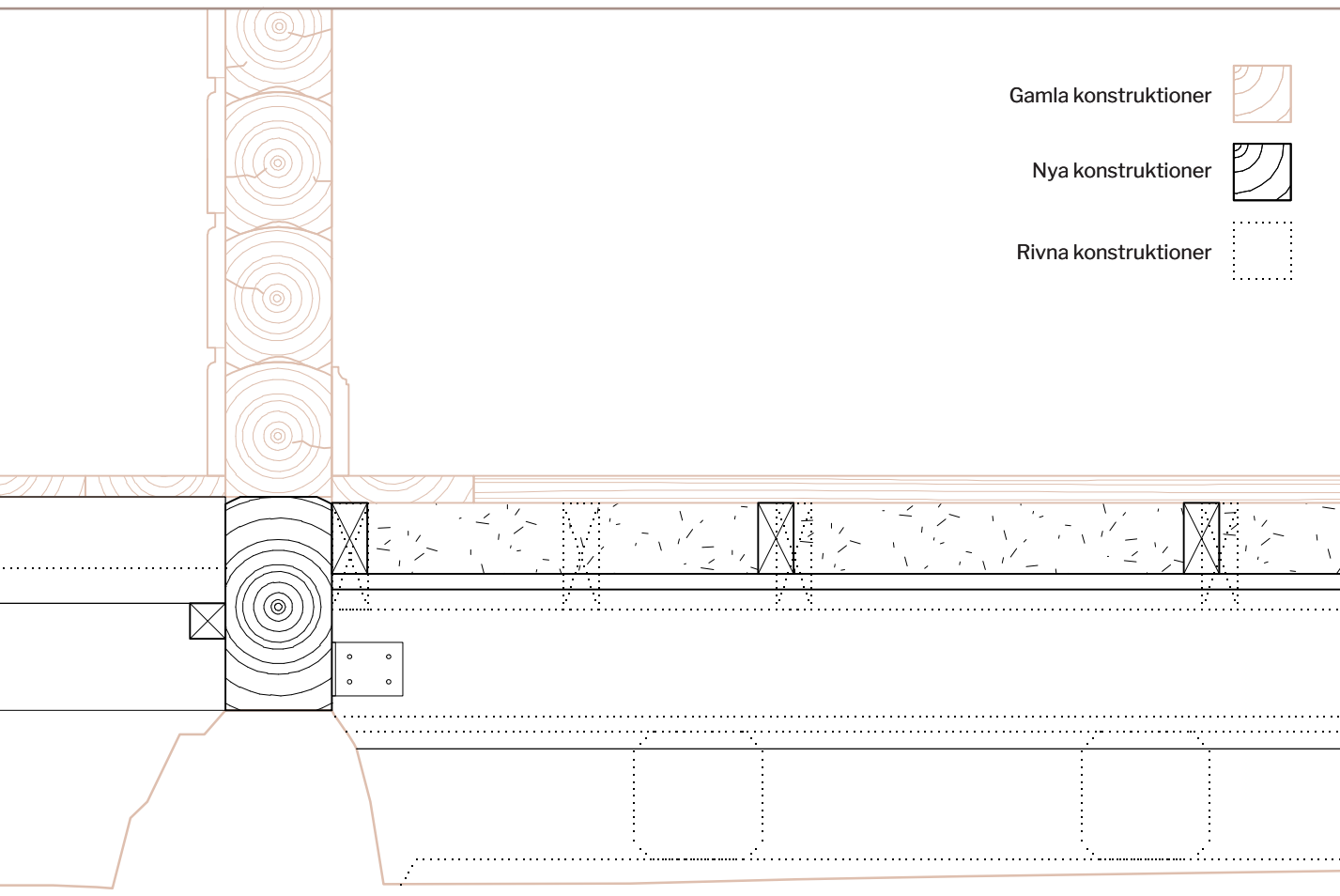
Föregående uppslag. Byggnadens nya syllstockar är fastsatta med hjälp av dymlingar. *Restart.*

droppränna på undersidan av plankorna. Dropprännan avleder regnvatten från att tränga in i konstruktionen via plankornas undersida.

Pelarnas skadade delar sågades bort. Rötskadorna sträckte sig som mest 100 mm in i pelarna. Hyvlade ersättningsbitar sattes fast i pelarna med skruvar. Baserna förnyades fullständigt, men de gamla baserna togs tillvara och kommer i framtiden att förvaras på byggnadens vind.⁹²

I mars 2021 hade ersättningsbitarnas fogar, de nya golvplankornas fogar och vattenlisternas fogar öppnat sig betydligt. Detta beror troligtvis på att virket varit för torrt vid monteringen. Samtliga delar lossades för bearbetning. Geringarna bearbetades och virket hyvlades för att fogarna åter skulle fås täta.⁹³ I samband med reparationerna täcktes skruvhålen i pelarnas ersättningsbitar med träpluggar.

92 Salminen 28.1.2021.
93 Rantala 1.4.2021.

Läget i april 2021 när pelarnas, verandans och stommens rötskador hade åtgärdats.

3.4 Strandpaviljongen idag

3.4.1 EXTERIÖR

Strandpaviljongens ytterväggar är beklädda med vågrät spårpanel. Panelens profiler varierar något från sida till sida. På den nordöstra kortändan har panelens övre kant en skarp avrundning upptill än vad panelen på långsidorna har. I Strandpaviljongens färgundersökning framgår det att den nordöstra kortsidans brädfodring underst har ett färglager som saknas på långsidorna.⁹⁴ Den sydvästra kortändans panelprofil är spontad men för övrigt likadan som på långsidorna. Denna brädfodring härstammar från 1970-talet. Till skillnad från de andra väggarna finns det på havsändan vindskyddspapp och spikläkt under panelen.

⁹⁴ Hytönen 2.12.2020.

Byggnadens exteriör har senast år 2004 fått ett nytt lager målarfärg. Strandpaviljongen har varit gulmålad sedan 1970-talet. I samband med målningarna som gjorts efter år 1911 har gavelns dekorationsmålning tappat sin detaljrikedom som ännu kan ses i fotografiet från året i fråga.

Åldersbedömningen av fasadens byggnadsdelar (*t.h.*) har gjorts utgående från ritningar, fotografier, undersökningar och den informationen som presenterats i kapitlen 3.1–3.3.

1822–1825

1825–1836

1912–1923

1923–1961

1964

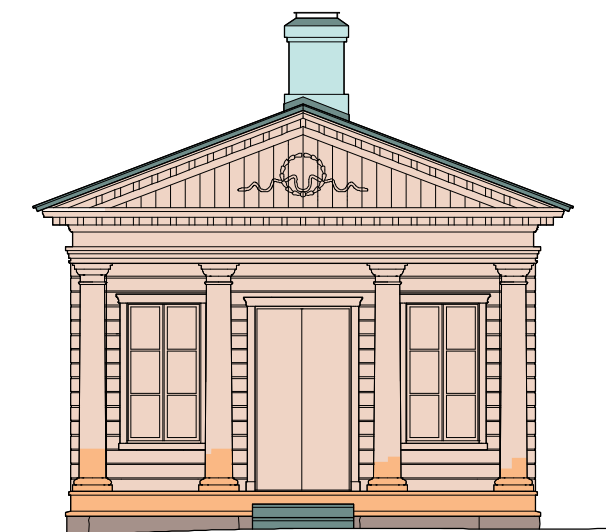
1971–1973

2004

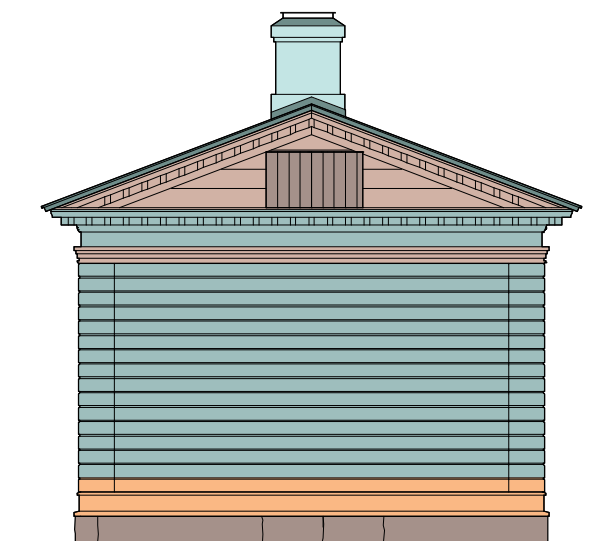
2020–2021

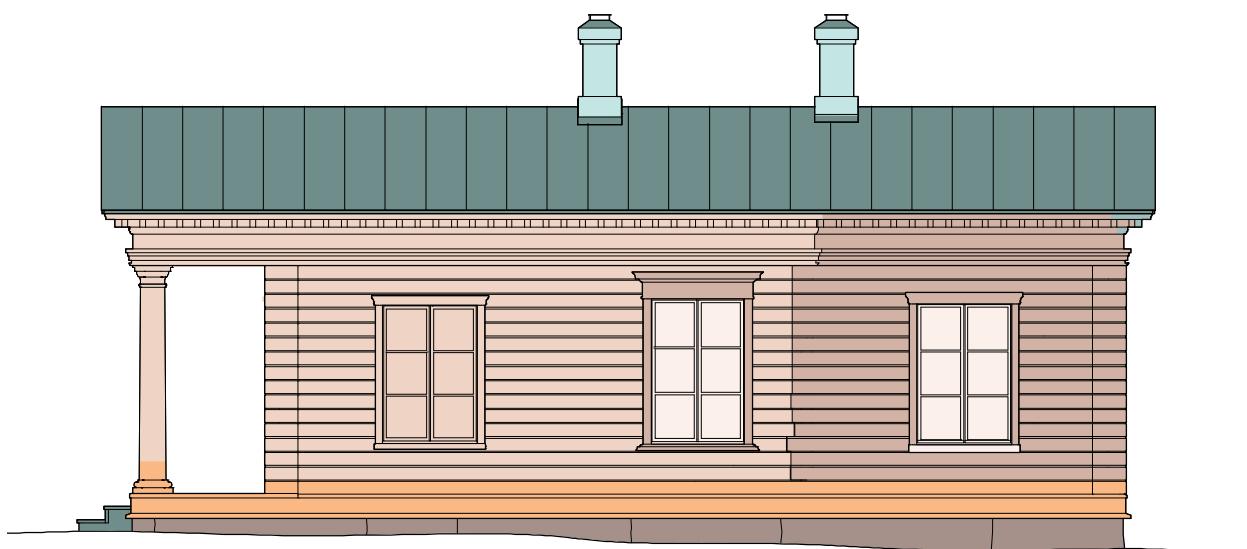
ÅLDERSBEDÖMNING AV FASADENS BYGGNADSDELAR

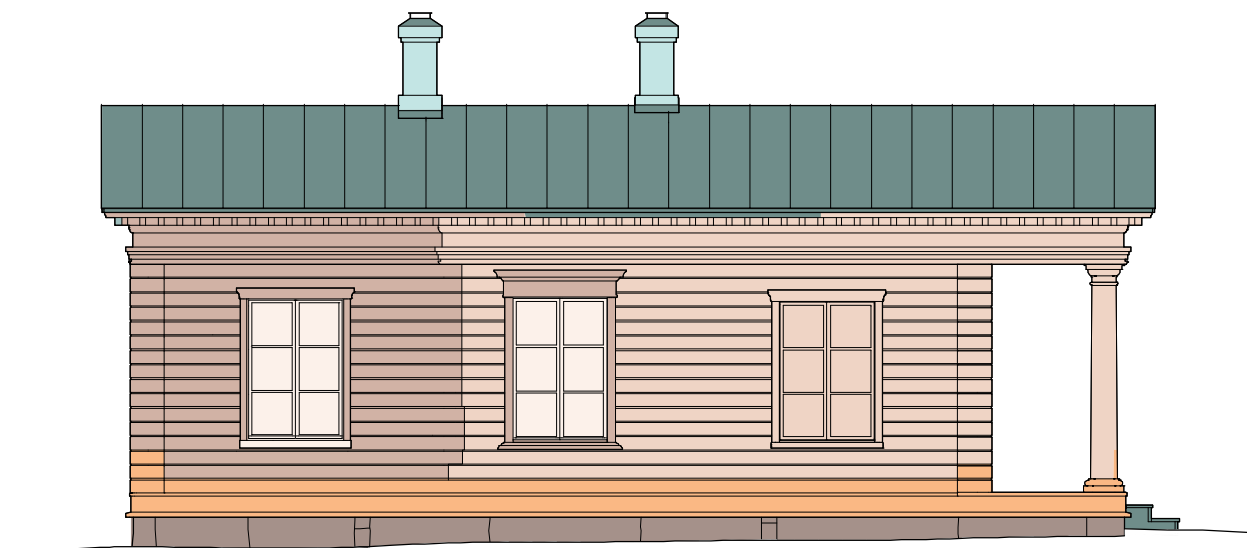
Den nordöstra fasaden, 1:100.

Den sydvästra fasaden, 1:100.

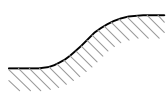

Den nordvästra fasaden, 1:100.

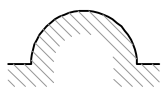

Den sydöstra fasaden, 1:100.

PROFILTYPER

karnisprofil

halvstav

kvartstav

äggstav

hålkål

Fönster F3. Karmarna är av äldre ursprung än fönsterbågarna och beslagen.

3.4.2 FÖNSTER

Strandpaviljongens fönster är kittade tvåluftsfönster försedda med mittpost. Fönsterbågarna har tre fönsterrutor var. Samtliga delar har invändigt målats kallgråa, troligtvis år 1989. Utvändigt har foderbrädorna och kornischerna målats ljusgråa och fönsterbågarna och karmarna i något mörkare grå ton år 2004. Samtliga delar har tidigare varit målade i olika nyanser av grått och vitt. Åtminstone slottsändans yttre fönsterbågar och utvändiga fönsterfoder har därtill under en okänd tidsperiod, troligtvis ännu under början av 1900-talet, haft en mörkgul nyans.

Fönstren tycks härstamma från tre olika tidsperioder. De äldsta fönstren, som har antagits vara ursprungliga, är salongens fyra fönster (F1, F2, F7 och F8).⁹⁵ Dessa fönster har enkla utgående fönsterbågar med smidda vinkelgångjärn och stubbhakar. På fönstrens insida finns motstycken till stormhakar. Endast fönstret F7:s har i dagens läge kvar sina handsmidda stormhakar. Samtliga fönster har på utsidan stubbhakar för fönsterluckor. Fönsterluckorna finns lagrade på byggnadens vind.

Fönstren är såväl utvändigt som invändigt försedda med kornischer och foderbrädor i empirestil. Fönsterbågarna och spröjsen har kvartsstavsprofil och karmarna har karnisprofil på insidan. Karmbottenstyckena är utskjutna på såväl in- som utsidan, och är försedda med dropprännor undertill. På utsidan har den övre sidan hyvlats lutande. Långsidornas fönsters (F2 och F7) mittposter har karnisprofil, medan kortsidans (F1 och F8) mittposter saknar profilering. Kortsidans mittposter tycks vara av samma ålder som fönstren F4–F6. Fönstrens utformning, profilering och beslag tyder på att fönstrens övriga delar härstammar från tidigt 1800-tal.

De nyare fönstren (F4, F5 och F6) härstammar från 1900-talets tidigare hälft och består av dubbla enkelbågar. Ytterbågarna är försedda med fabrikstillverkade hörnjärn och gångjärn med konformade knoppar, samt gjutna stormhakar och handvarpor. De inre bågarna hålls på plats med hjälp av spikar som sitter i karmarna och mittposterna. Karmarna saknar profilering, och bottenstycket är utskjutet enbart på insidan. De inre bågarna och spröjsen har enkla profiler i funktionalistisk stil, medan de yttre bågarna är lätt

⁹⁵ Lounatvuori 28.4.1989.

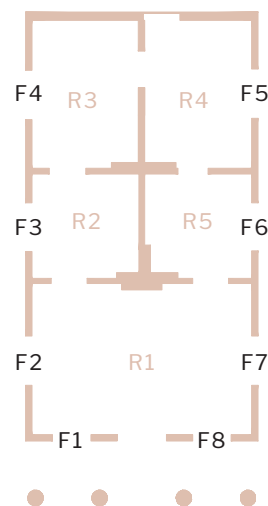
NORDOST

F1

F8

SYDOST

F2

F3

F4

NORDVÄST

F7

F6

F5

fasetterade. De yttre bågarnas bågunderstycke formar på utsidan en vattenlist med droppränna undertill. De yttre fönsterfodren är i likhet med de övriga fönstren gjorda i empirestil, medan de inre har nyrenässansstil. De yttre fönsterfodren skiljer sig dock något till profilen från salongens fönsterfoder. Beslagen och fönstrens utformning tyder på att fönstren härstammar från 1900-talets tidigare hälft.

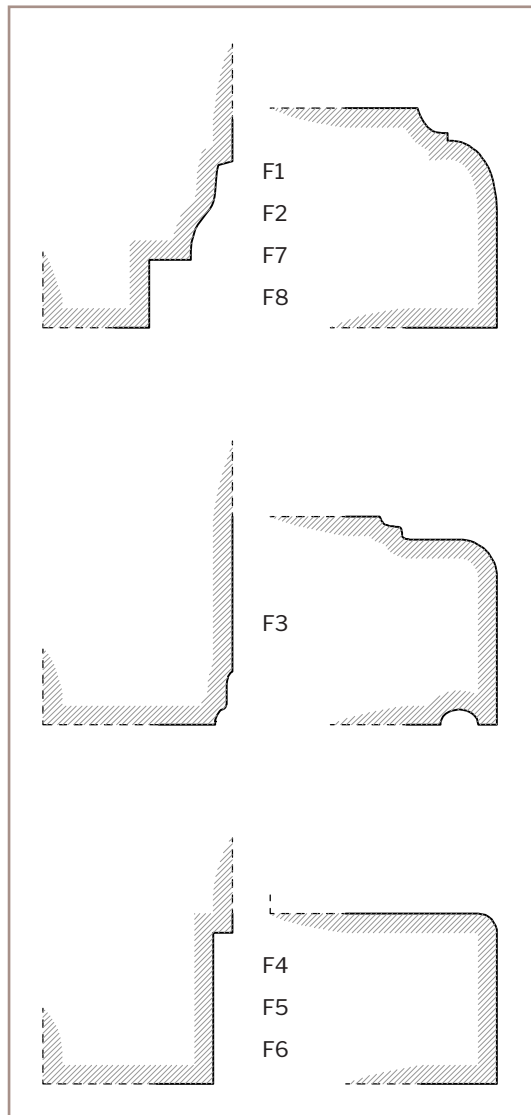
Fönstret i kammaren R2 (F3) skiljer sig från de övriga fönstren. Fönsterbågarna är dubbla, och till formen och profilerna likadana som i rummen R3–R5. Karmarna å sin sida är av äldre ursprung. Karmarnas formspråk påminner om salongens fönster, men profileringen skiljer sig något från dem. Mittposten däremot är likadan som salongens karnisprofilerade mittposter. Fönsterfodren är på både in- och utsidan gjorda i empirestil, och profilen är densamma som på de övriga förnyade fönstrens yttre foderbrädor. På utsidan har stubbhakar för fönsterluckor fästs i karmen. Karmarna och beslagen tycks härstamma från 1800-talet, men är möjligen något nyare än salongens fönster.

t.h. Fönster F7. De äldre fönstren har vinkelgångjärn och stubbhakar.

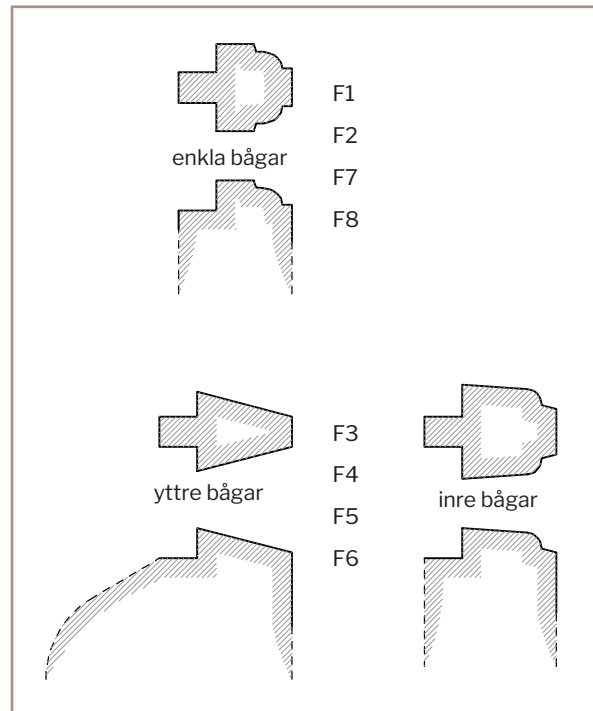
n. Fönster F2:s profilerade mittpost, karmunderstycke och fönsterbågar.

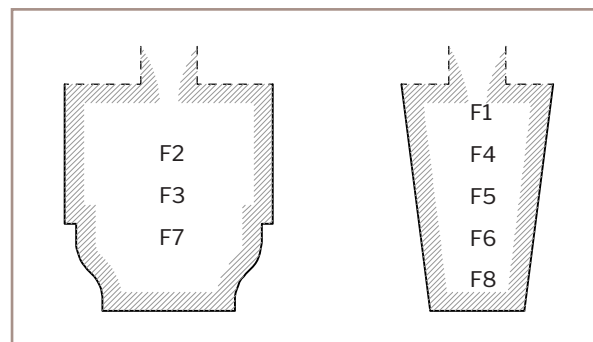
FÖNSTERKARMPROFILER 1:2

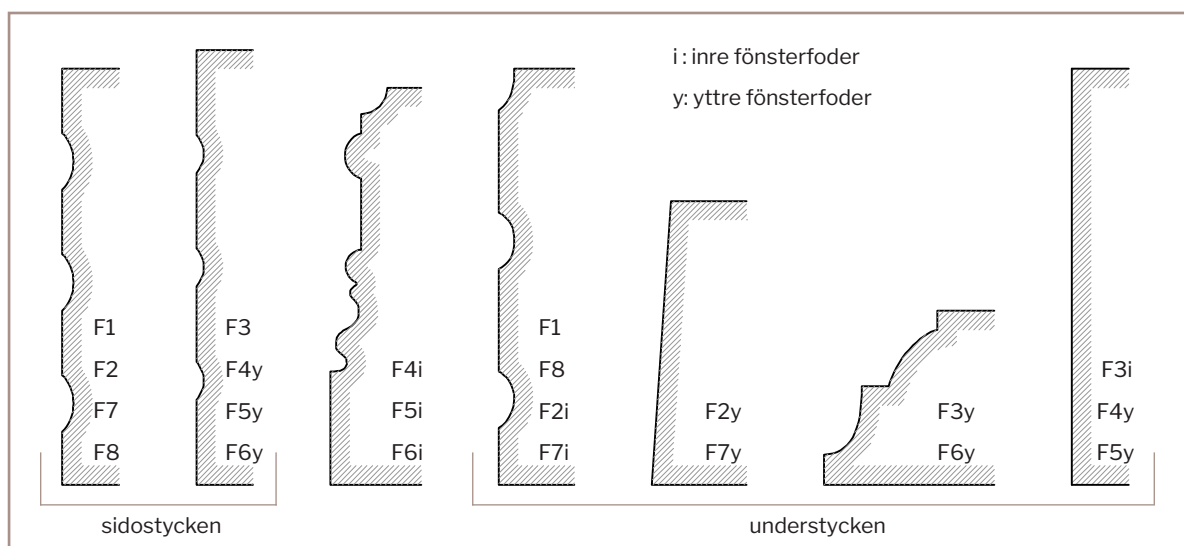
FÖNSTERBÅGAR OCH SPRÖJS 1:2

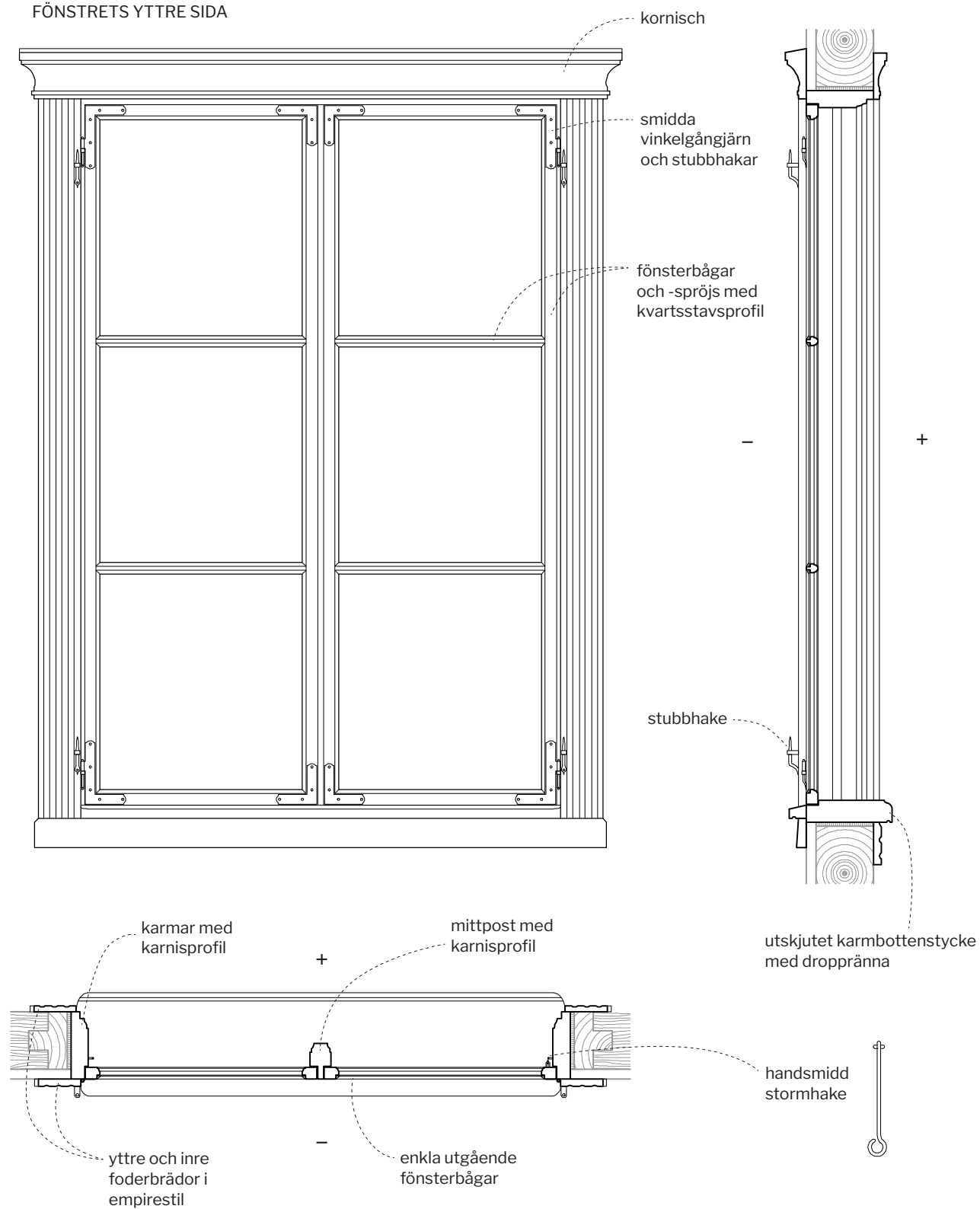
MITTPOSTAR 1:2

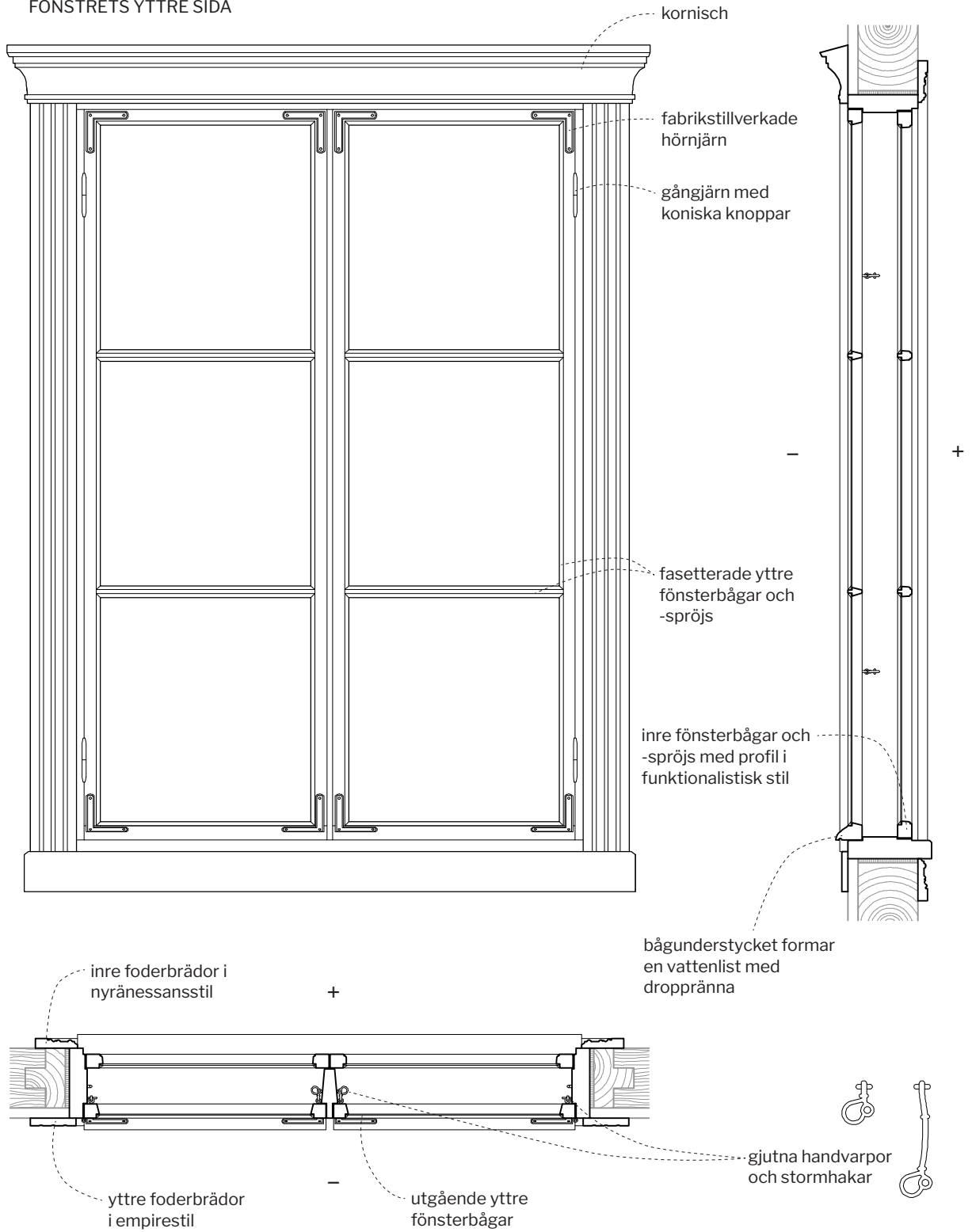
FÖNSTERFODER 1:2

FÖNSTRETS YTTRE SIDA

FÖNSTRETS YTTRE SIDA

Dörr D2:s färglager har tagits fram.
Dörren har gångjärn med kulformade knoppar.

3.4.3 DÖRRAR

I Strandpaviljongen finns en yttre pardörr, fem innerdörrar och en före detta ytterdörr som stängts igen från utsidan. I likhet med fönstren kan man finna tre typer av dörrar och två typer av dörrfoder och gångjärn i byggnaden. Bortsett från salongens ytterdörr är samtliga dörrar halvfranska enkla spegeldörrar. Invändigt har alla delar målats i samma kallgråa färg som fönstren, bortsett från trösklarna som har en grön färg. Ingångens yttre dörrfoder och kornisch har målats ljusgråa och dörrens yttre yta i en något mörkare ton år 2004.

Byggnadens ingång, som leder till salongen, är en tvådelad halvfransk spegelpardörr med ett yttre och ett inre dörrpar. Dörrarna är försedda med infällda kammarlås, skottreglar upp- och nedtill och gångjärn med kulformade knoppar. De nedre speglarna är till höjden ungefär $\frac{1}{4}$ av dörrens höjd och har insättningar med fasetterade kanter och upphöjda mittpartier. De övre speglarna består på den yttre pardörren av slät panel och på den inre pardörren av tre fönsterglas med halvtstavsprofilerade spröjsar. Ramverket har vid de övre speglarna kvartsstavsprofil och vid de nedre speglarna äggstavsprofil. Det yttre dörrparet är beklätt med slät panel på utsidan. Dörröppningen är både ut- och invändigt försedd med kornisch, foderbrädor och foderklossar i empirestil. Liksom salongens fönster tyder utformningen och beslagen på att dörren härstammar från tidigt 1800-tal.

Innerdörrarna D2, D3 och D4 är tredelade halvfranska spegeldörrar. Ramverkens äggstavsprofil och karmarnas karnisprofil är likadan som på ytterdörren. På dörr D2 och D3 är även insättningarnas fasettering och det upphöjda mittpartiet likadant som på ytterdörren. Till skillnad från de övriga dörrarna har dörr D4 utanpåliggande fyllning. Dörr D3 och D4 har foderbrädor i nyrenässansstil, medan dörr D2 har foderbrädor och kornisch i empirestil. Dörrarna har kammarlås och gångjärn med kulformade knoppar. Kammarlåset på dörr D3 har en nattregel. Dörr D2 har försetts med hänglås år 1989. Dörrarna tycks vara ungefär i samma ålder som byggnadens ytterdörr.

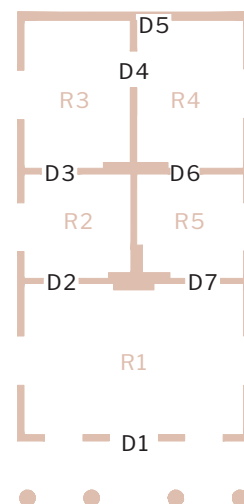
Dörr D5, D6 och D7 är till formspråket enklare än de övriga dörrarna. Insättningarna har upphöjda mittpartier, men kanterna saknar fasettering. Ramverket har en simpel fasettering. Dörr D5:s och D6:s karmar har ett enkelt indrag, medan D7:s helt saknar profiler. Dörrarna har dörrfoder i nyrenässansstil, förutom dörr D7 som på salongssidan har dörrfoder och kornisch i empirestil. Dörrarna har kammarlås och gångjärn med koniska knoppar. Dörr D7 har år 1989 försetts med hänglås.

D1 (utsida)

D1 (R1)

D2 (R2)

D3 (R2)

D4 (R4)

D5 (R4)

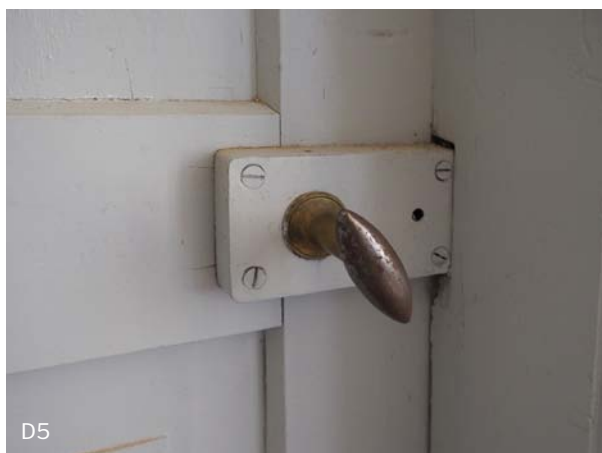
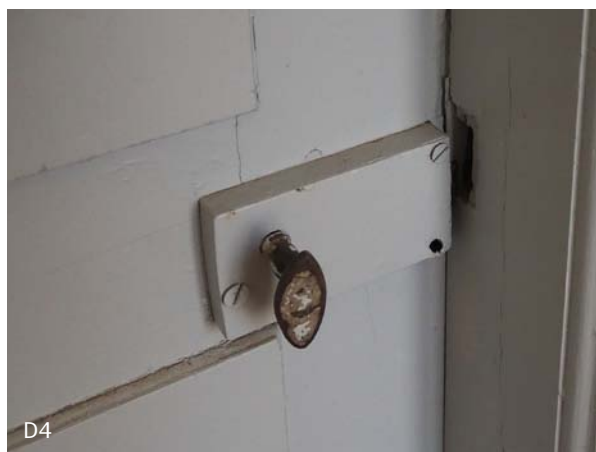
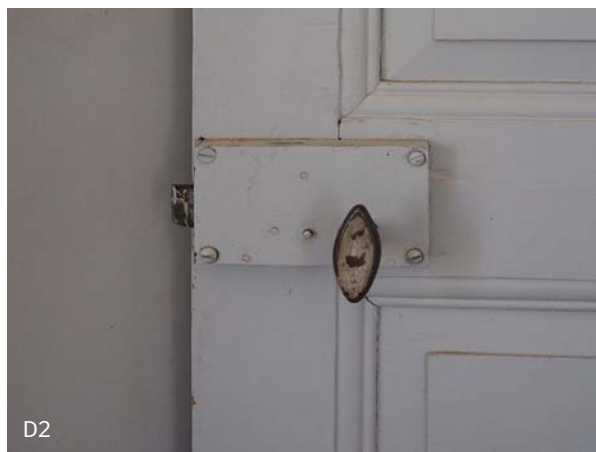

D6 (R4)

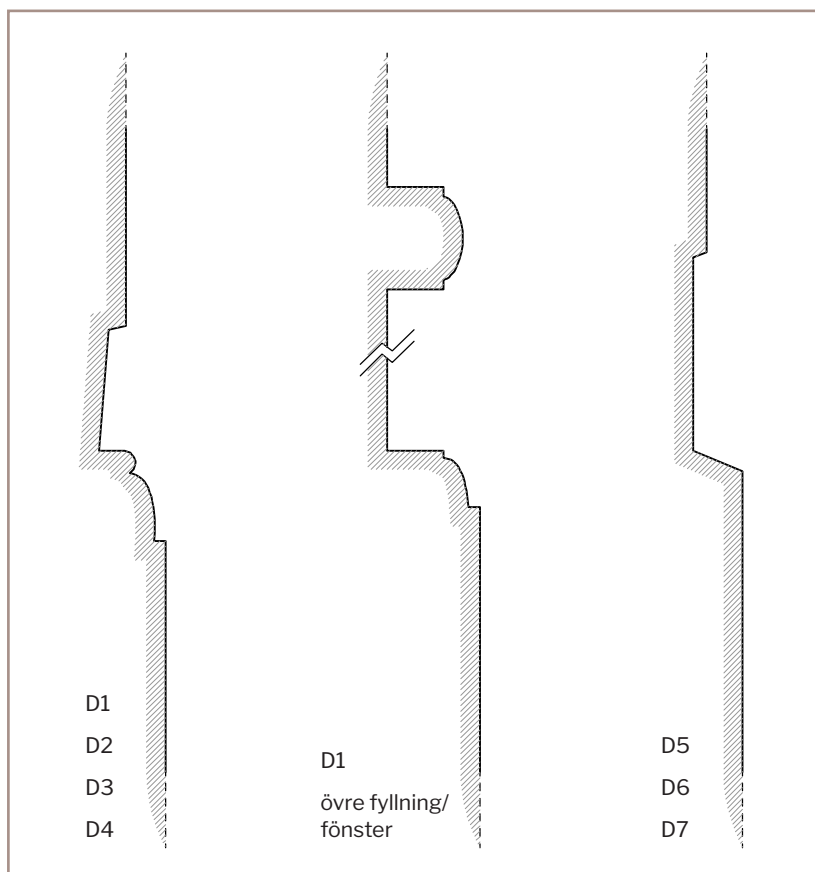

D7 (R5)

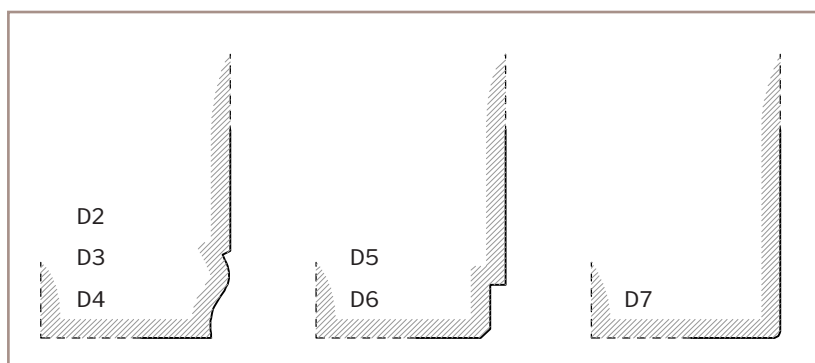
KAMMARLÅS

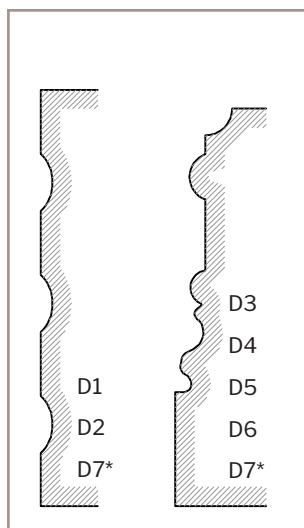
RAMVERK OCH FYLLNING 1:2

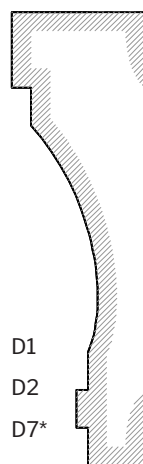
DÖRRKARMPROFILER 1:2

DÖRRFODER 1:2

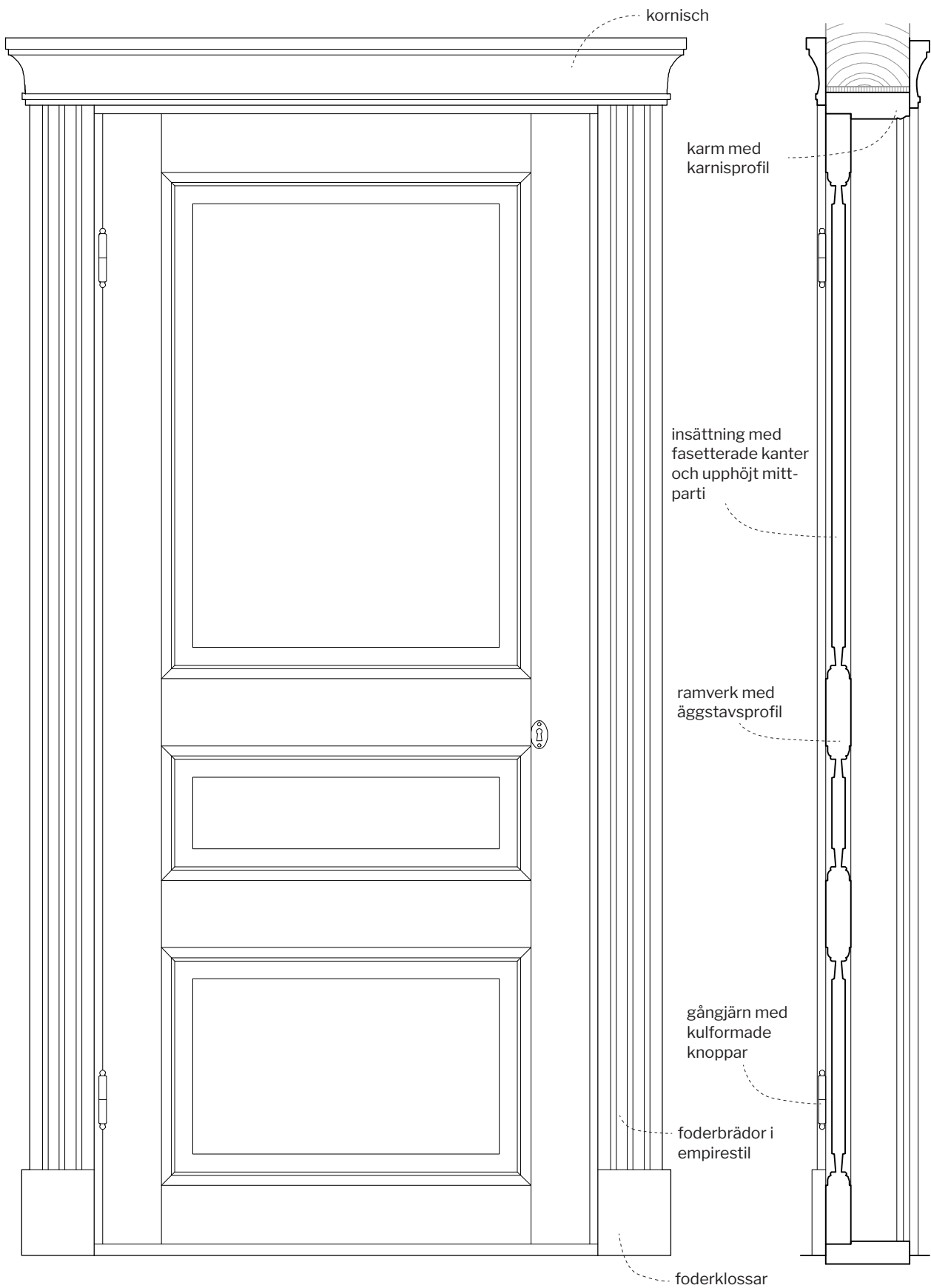

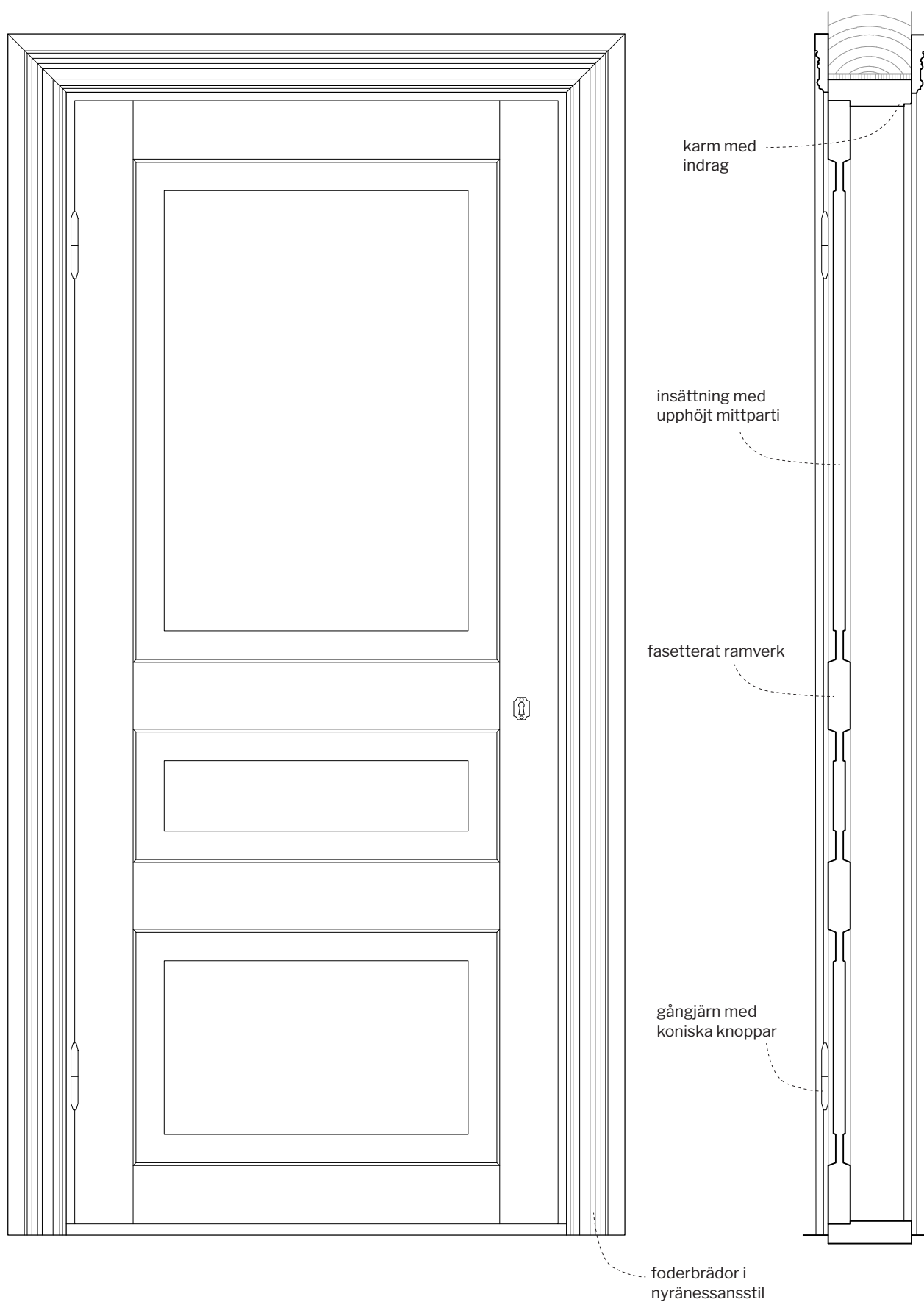
INRE KORNISCH 1:2

*Dörr D7 har på salongssidan empirefoder och kornisch och på kammarens sida foder i nyrenässansstil.

DÖRR D2 (SALONGEN R1) 1:10

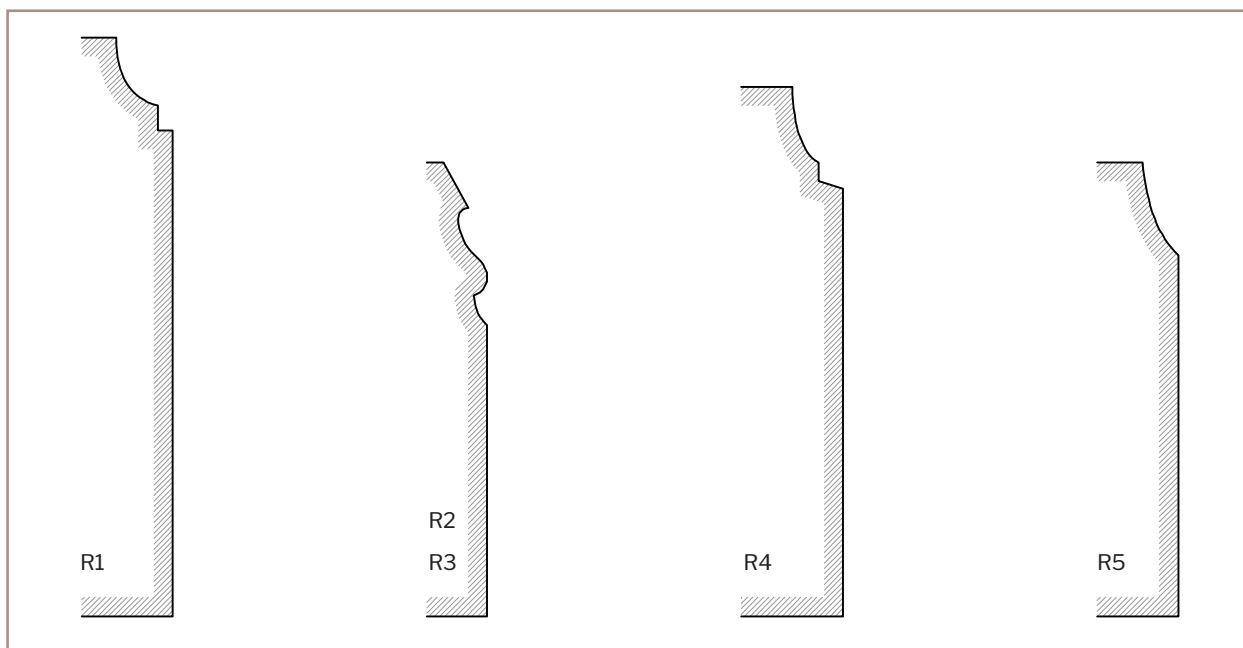

Nordöstra kortsidans ingång och fönster i maj 2020. Väggarnas spännpapp är ställvis i dåligt skick.

3.4.4 INTERIÖR

Interiören är i dagens läge restaurerad till en neutral helhet som inte baserar sig på någon tidigare rådande läge. Golvlisterna är målade i samma kallgråa färg som både fönstrens och dörrarnas inre delar, och såväl väggarna som taken är täckta med vitmålad papp. I köket är taket beklätt med vitmålad pärlspontspanel, liksom även vindstrappans skåp. Golven i samtliga rum består av såpskurade plankor i varierande bredd och tjocklek.

Den neutrala färgskalan härstammar från restaureringen år 1989. Tidigare har väggarna varit beklädda med tapeter i varierande mönster och färg. De äldsta tapeterna som hittats i Strandpaviljongen är jugendtapeter från början av 1900-talet. I salongen och i kammaren R2 finns under tapetlagren ett lager målad papp och linneväv som kan härstamma från empirens tid. I kammaren löper en bård med grön bakgrund och ljusrosa rosor längs takkanten. Enfärgade målade väggytor och bårder prydda av blommor var vanliga under den här tiden.⁹⁶ Under 1900-talets tidigare årtionden har väggarna tapetserats med brokiga tapeter, och senare med så kallade muraltapeter som efterliknar rappade ytor. De nyaste lagren av tapeter torde härstamma från slutet av 1950-talet. I kammaren R3 har tidningspapper från år 1954 använts under det sista tapetlagret för att täcka en spricka i det underliggande lagret.

Av de tapeter som hittats i byggnadens (se följande uppslag) finns rummet R5:s tapet nummer två i Museiverkets tapetdatabas under arkivnumren 136 och

3018. Salongen R1:s jugendtapet (väggbeklädnadslager nummer tre) finns representerad i databasen i en annan färg under arkivnummer 330.⁹⁷

På väggen mellan R4 och R5 är spännpappen på kökets sida limmad på byggnadskartong. Vägkartonger av detta slag började tillverkas under 1930-talet, och speciellt under efterkrigstiden var de vanligt förekommande i både kök och farstun.⁹⁸ Under kartongen finns spårpanel målad i en mörk gulbrun färg. På övriga väggar finns ett lager tapet mellan spännpappen och vägkartongen.

Under takens vitmålade spännpapp finns i samtliga rum ytterligare ett lager vitmålad papp. I salongen har takbrädorna målats vita med limfärg och i kammaren R5 med en mörkgrön färg. I de övriga rummen är takbrädorna omålade.⁹⁹

Golvlisternas profiler varierar. I salongen och köket har golvlisterna en skåra och en hålkäl upptill. I kammaren R5 har listerna också hålkäl, men saknar skåra. Båda profiltyperna har använts redan under början av 1800-talet men var också vanligt förekommande som maskinhyvlade under 1900-talet. Golvlisterna i kamrarna R2 och R3 har en mer komplex profil som blev populär under 1800-talets senare hälft.¹⁰⁰ Av färglagren att döma är kamrarnas lister samtliga och nyare än salongens och kökets lister.

⁹⁷ Museiverkets tapetdatabas.

⁹⁸ Heikkinen 1989, 75.

⁹⁹ Hytönen 1.12.2020.

¹⁰⁰ Jaatinen 1989, 135.

⁹⁶ Heikkinen 2009, 97.

LAGER AV VÄGGBEKLÄDNADER

LINNEVÄV
möjligtvis 1800-t

MÅLAD PAPP
möjligtvis 1800-t

JUGENDTAPET & BÅRD
ca.1890-1920

BROKIG TAPET
(NEDSÄNKT TAKPAPP)
ca. 1910-1920

R1 SALONG

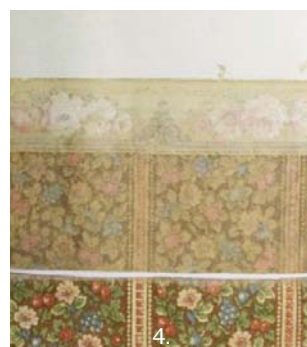
1.

2.

3.

4.

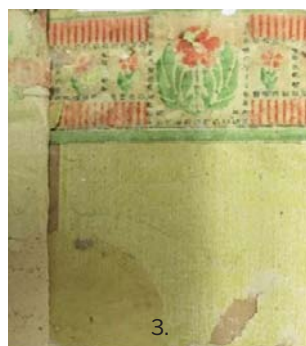
R2 KAMMARE

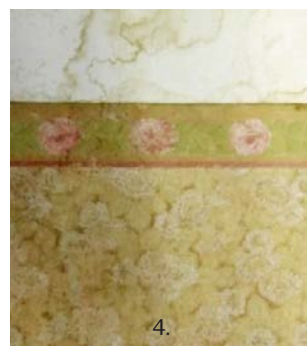
1.

2.

3.

4.

R3 KAMMARE

1.

2.

R4 KÖK

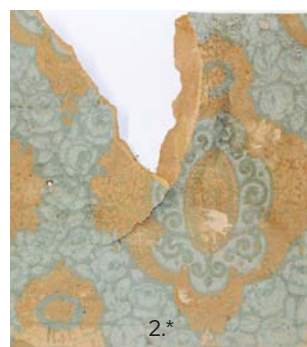

1.

R5 KAMMARE

1.

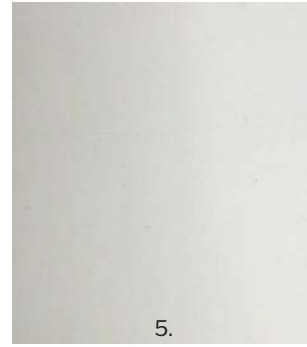
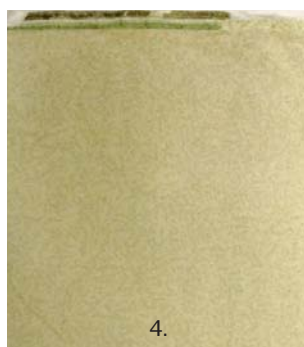
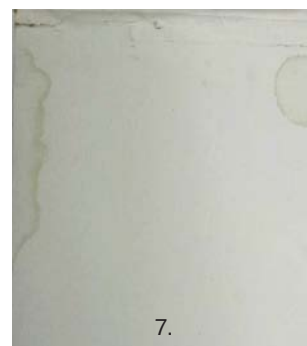
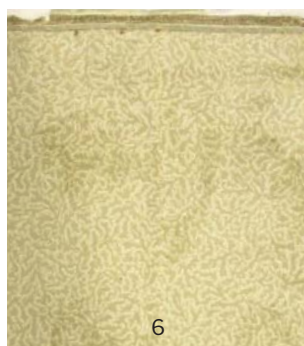
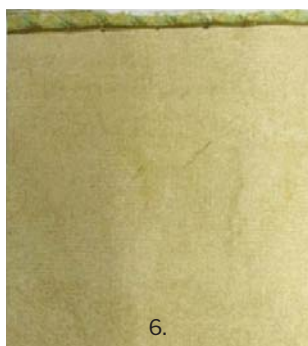
2.*

(MURAL)TAPET &
SMAL MÖNSTRAD BÅRD
ca. 1930-1950

VÄGGKARTONG
ca. 1930-1950
TIDNINGSURKLIPP 1954

(MURAL)TAPET &
SMAL LINJERAD BÅRD
ca. 1950-1960

MÅLAD SPÄNNPAPP
1960-t. (R1 1989)

INTERIÖRENS FÄRGLAGER

De interiöra färslagren har tagits fram på dörrarna D1 och D2, på fönster F7 och på golvlister i samtliga rum. I köket R4 har panelen och fönster- och dörrfodren undersökts.¹⁰¹

DÖRR D1 OCH D2, FÖNSTER F7

1.	NCS S 5005-G80Y (lasyr)
2.	NCS S 2005-G80Y / NCS S 3005-G80Y
3.	NCS S 2010-Y/G90Y
4.	NCS S 1002-G50Y
5.	NCS S 2005-Y
6.	NCS S 2002-B

DÖRR: FÄRGLAGER 1-6

DÖRRFODER: FÄRGLAGER 3-6

FÖNSTERKARM: FÄRGLAGER 2-6.

FÖNSTERBÅGAR: FÄRGLAGER 6

GOLVLISTER

1.	NCS S 1505-Y20R
2.	NCS S 3010-Y10R / NCS S 2005-Y20R
3.	NCS S 2502-Y
4.	NCS S 1002-G50Y
5.	NCS S 2005-Y
6.	NCS S 2002-B

R1 OCH R4: FÄRGLAGER 1-6

R2, R3 OCH R5: FÄRGLAGER 4-6

FODERBRÄDOR I KÖKET R4

1-1.	NCS S 2005-Y
1-2.	NCS S 3020-G20Y (kanterna)
2.	NCS S 2002-B

VÄGGPANEL I KÖKET R4

1.	NCS S 1502-G
2.	NCS S 3020-G20Y
3.	NCS S 0500-N

101 Färslagren och NCS-koder: Hytönen 1.12.2020.

ELDSTÄDER

I byggnaden finns fyra kakelugnar och en vedspis. Kakelugnarna härstammar från början av 1900-talet. Undersökningen av eldstäderna visade att ugnen i kammare R2 knappt har använts.¹⁰² Salongens kakelugn i jugendstil är Åbo Kakelfabriks ugn nummer 162. Ugnen är vit och pryds av träd och kottar i bruna och gröna nyanser. I kamrarna R3 och R5 finns Åbo Kakelfabriks ugn nummer 58. Denna är en vit hörnugn som upptill pryds av bladornament. Kakelugnen i rum R3 har ett värmeskåp, en så kallad punschlucka, ovanför eldstaden. Värmeskåp i kakelugnar har traditionellt använts för bland annat uppvärmning av maträtter, drycker och varmvattenflaskor. För övrigt är ugnarna likadana. Kakelugnen i kammaren R2 är

en låg vit hörnugn. Av det enkla formspråket och den knappa användningen att döma är kakelugnen något nyare än de övriga kakelugnarna i byggnaden.

Kökets murade vedspis har två kokplattor. Eldstadens lucka är tillverkad av Högfors. Skyddsmurens kakel är vitmålade och spisens kakel har målats kallgråa. Fram till år 1989 var spisens kakel grönmålade. Det verkar som om restkakel har utnyttjats i murandet av vedspisen. Kaklen är nämligen under målarfärgen glaserade i olika färger. Av spisens kakel är tre vitglaserade och 15 gula. Av skyddsmurens kakel har 22 vit glaserade och 11 gul glaserade.¹⁰³

102 Salminen & Johansson 27.1.2020.

103 Hytönen 1.12.2020.

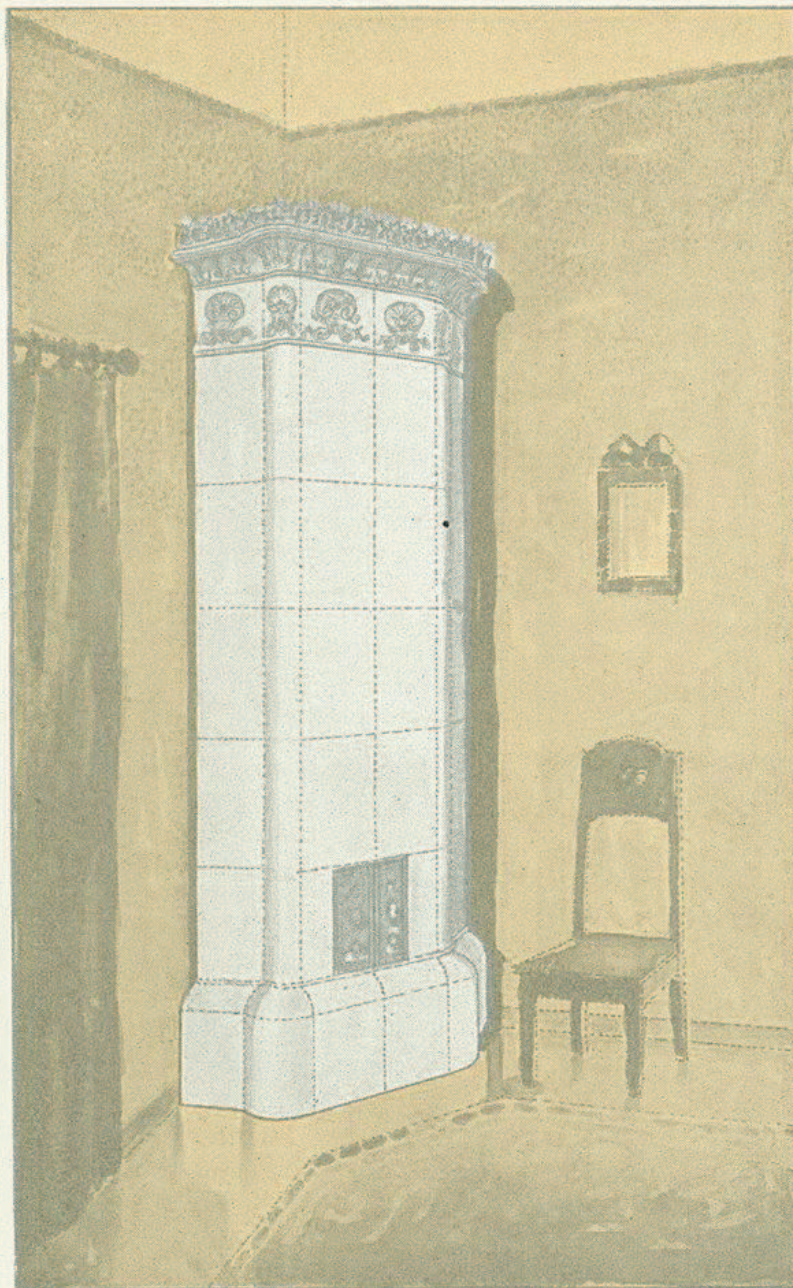
Kökets vedspis.

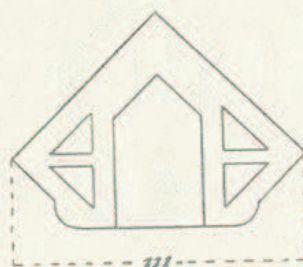

o. Kakelugnen i kammare R2 är en låg hörnugn.

t.v. Salongens kakelugn pryds av kottar och träd. Ugnen är tillverkad av Åbo Kakelfabrik.

N:o 58
Korkeus 2,79

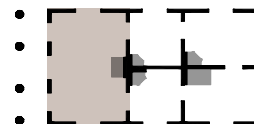

Åbo Kakelfabriks kakelugn nr. 58 illustrerad i tillverkarens katalog från år 1925. KK.

Åbo Kakelfabriks kakelugn nr. 58 har i kammaren R3 en så kallad punschlucka som saknas på ugnen i kammaren R5.

RUM R1: SALONG

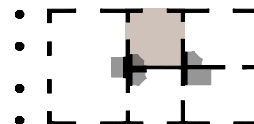

BESKRIVNING	Salongen, Strandpaviljongens entrérum, är det största rummet i byggnaden och sträcker sig på bredden från yttervägg till yttervägg. Rummet är till synes symmetriskt. På kortsidan, som vetter mot slottet, finns varsitt fönster på vardera sida om ytterdörren. Ytterligare två fönster finns belägna mittemot varandra på rummets sydöstra och nordvästra vägg. Mitt emot ytterdörren står en vit kakelugn. På vardera sidor om kakelugnen finns en dörr som leder till rum R1 respektive rum R5.
GOLV	Såpskurade plankor. Ungefär 200 mm breda och 28 mm tjocka. Plankorna delvis förnyade år 2004 och 2021.
GOLVLISTER	Profilhylvad list med skåra och hålkål, 153 mm hög. Målad kallgrå.
VÄGGARNA	Spännpapp från år 1989 målad i kallgrå färg. Muren bakom kakelugnen är rappad och vitmålad.
INNERTAK	Vitmålad spännpapp från år 1989.
FÖNSTER F1, F2, F7, F8	Fyra enkla kittade tvåluftsfönster försedda med vinkelgångjärn och stubbhakar, samt stubbhakar för fönsterluckor. Bågarna har tre fönsterrutor var och är utåtgående. Karmbottenstycket är utskjutet och försedd med skåra undertill. På utsidan har övre sidan hyvlats lutande. Karmarna har på insidan karnisprofil, fönsterbågarna och spröjsen kvartsstavsprofil. På långsidornas fönster (F2 och F7) har även mittposten karnisprofilering. Kornischer och foderbrädor i empirestil. Samtliga delar har invändigt målats kallgråa. Utvändigt har foderbrädorna och kornischen målats ljusgråa och fönsterbågarna och karmarna i något mörkare grå ton år 2004.
YTTERDÖRR D1	Tvådelade halvfranska spegelpardörrar försedda med kammarlås, skottreglar och gångjärn med kulformade knoppar. Insättningen har fasetterade kanter och upphöjt mittparti. Den yttre dörrens yttersida är klädd med slät panel. Den övre spegeln består på den yttre pardörren av slät panel och på den inre pardörren av tre fönsterglas med halvstavsprofilerade spröjs. Ramverket vid den övre spegeln har kvartsstavsprofil och vid den nedre spegeln äggstavsprofil. Kornisch och foderbrädor med foderklossar i empirestil. Samtliga delar har invändigt målats kallgråa. Utvändigt har foderbrädorna och kornischen målats ljusgråa och den yttre dörrens panel i något mörkare grå ton år 2004.
INNERDÖRR D2	Innerdörr mellan rum R1 och rum R2. Se: R2
INNERDÖRR D7	Innerdörr mellan rum R1 och rum R5. Se: R5.
ELDSTAD	Vit kakelugn i jugendstil tillverkad av Åbo Kakelfabrik, ugn nr. 162.
MÖBLER OCH FÖREMÅL*	3 st. nya trädgårdsbänkar 6 st. vitmålade trädgårdsbänkar med korsverk, vitmålade. Två tillhör verandan. (L:341) De fyra övriga har gjorts som kopior av dessa år 1989. 8 st. trallar. 2 st. soptunnor av järn.

*Samtliga möbler och föremål flyttades tillfälligt bort inför golvet's reparation år 2020–21.
De listade artiklarna fanns i rummet före ingreppet.

RUM R2: KAMMARE

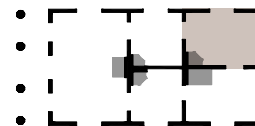

BESKRIVNING	Rum R2 är en liten kammare med ett fönster som vetter mot sydost. I det norra hörnet står en låg vit kakelugn. Dörrarna till rum R1 och rum R3 är placerade mittemot varandra på rummets nordöstra och sydvästra vägg.
GOLV	Såpskurade återanvända plankor. Ungefär 240 mm breda och 30 mm tjocka. Fyra av plankorna förnyades i samband med reparation av golvet år 2021.
GOLVLISTER	Profilhyvlat list, 120 mm hög. Målad i kallgrå färg.
VÄGGARNA	Spännpapp från år 1989 målad i kallgrå färg. Muren bakom kakelugnen är målad i kallgrå färg.
INNERTAK	Vitmålad spännpapp från år 1989.
FÖNSTER F3	Tvålufts-fönster bestående av dubbla enkelbågar med kittade glas. Ytterbågarna är utåtgående och försedda med hörnjärn, gångjärn med konformade knoppar, handvarpa och stormhake. På utsidan finns stubbhakar för fönsterluckor. Karmbottenstycket är utskjutet och försedd med skåra undertill. På utsidan har övre sidan hyvlats lutande. Karmarna och mittposten har på insidan karnisprofil. Innerbågarna har enkel hyvlat profil. Ytterbågarna är fasetterade och bågunderstycket formar en vattenlist med skåra undertill. Kornisch och foderbrädor i empirestil. Samtliga delar har invändigt målats kallgråa. Utvändigt har foderbrädorna och kornischen målats ljusgråa och fönsterbågarna och karmarna i något mörkare grå ton år 2004.
INNERDÖRR D2	Innerdörr mellan rum R1 och rum R2. Tredelad halvfransk spegeldörr försedd med kammarlås och gångjärn med kulformade knoppar. Ramverket har äggstavsprofil. Insättningar har fasetterade kanter och upphöjt mittparti. Kornischer och foderbrädor i empirestil. På salongens sida har dörren foderklossar. Bortsett från den grönmålade tröskeln har samtliga delar målats kallgråa. Dörren har år 1989 försetts med hänglås.
INNERDÖRR D3	Innerdörr mellan rum R2 och rum R3. Tredelad halvfransk spegeldörr försedd med kammarlås och gångjärn med kulformade knoppar. Ramverket har äggstavsprofil. Insättningar har fasetterade kanter och upphöjt mittparti. Foderbrädor i nyrenässansstil. Bortsett från den grönmålade tröskeln har samtliga delar målats kallgråa.
ELDSTAD	Låg funktionalistisk kakelugn av vita kakel.
MÖBLER OCH FÖREMÅL*	Ett vitmålat bord med svarvade ben (L.1:4). Ett bord av trä. En fruktlåda av trä (används för vedträn).

*Samtliga möbler och föremål flyttades tillfälligt bort inför golvet reparation år 2020–21.
De listade artiklarna fanns i rummet före ingreppet.

RUM R3: KAMMARE

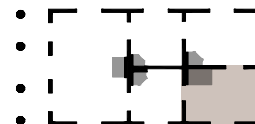

BESKRIVNING	Rum R3 ligger i byggnadens södra hörn och är till storleken något större än rum R2. Rummets enda fönster vetter mot sydost och i det norra hörnet står en hög vit kakelugn som torde härstamma från början av 1900-talet. Bredvid kakelugnen på den nordvästra väggen finns dörren som leder till rum R4.
GOLV	Såpskurade spontade golvplankor. Ungefär 135 mm och 160 mm breda och 35 mm tjocka. Kortändornas tvärgående plankor är bredare och äldre än de övriga golvplankorna.
GOLVLISTER	Profilhyvlat list, 120 mm hög. Målad i kallgrå färg.
VÄGGARNA	Spännpapp från år 1989 målad i kallgrå färg. Muren bakom kakelugnen är målad i vit färg.
INNERTAK	Vitmålad spännpapp från år 1989.
FÖNSTER F4	Tvåluftsfönster bestående av dubbla enkelbågar med kittade glas. Ytterbågarna är utåtgående och försedda med hörnjärn, gångjärn med konformade knoppar, handvarpa och stormhake. Karmbottenstycket är utskjutet på insidan. Karmarna och mittposten saknar profilering. Innerbågarna och spröjsen har en enkel hyvlat profil. Ytterbågarna är fasetterade och bågunderstycket formar en vattenlist med skåra undertill. Foderbrädor i nyrenässansstil på insidan. Kornisch och foderbrädor i empirestil på utsidan. Samtliga delar har invändigt målats kallgråa. Utvändigt har foderbrädorna och kornischen målats ljusgråa och fönsterbågarna och karmarna i något mörkare grå ton år 2004.
INNERDÖRR D3	Innerdörr mellan rum R2 och rum R3. Se: R2.
INNERDÖRR D4	Innerdörr mellan rum R3 och rum R4. Tredelad spegeldörr med utanpåliggande fyllning. Försedd med kammarlås och gångjärn med kulformade knoppar. Ramverket har äggstavsprofil. Foderbrädor i nyrenässansstil. Bortsett från den grönmålade tröskeln har samtliga delar målats kallgråa.
ELDSTAD	Vit kakelugn med värmehylla tillverkad av Åbo Kakelfabrik, ugn nr. 58.
MÖBLER OCH FÖREMÅL*	En vitmålad säng med svarvade ben (L.20). En vitmålad byrå (L.1:3) En oljelampa med hatt. En ljusstake av järn. 7 st. ramar med myggnät.

*Samtliga möbler och föremål flyttades tillfälligt bort inför golvet's reparation år 2020–21.
De listade artiklarna fanns i rummet före ingreppet.

RUM R4: KÖK

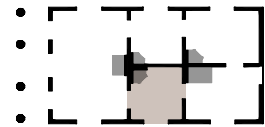

BESKRIVNING	Rum R4 är till storleken den samma som rum R3. Köket har möjligtvis ursprungligen varit en badkammare. Taket är något lägre än i de övriga rummen och beklädd med pärlspont. I rummets norra hörn finns ett skåp, även det beklädd med pärlspont. Bakom skåpets dörr finns en brant trappa upp till vinden. I rummets norra hörn finns en murad vedspis med två kokplattor. På den nordöstra väggen, mellan spisen och skåpet, finns dörren som leder till rum R5.
GOLV	Såpskurade plankor. Bredden varierar mellan 170–280 mm, tjockleken mellan 20–40 mm. Fyra av plankorna förnyades i samband med reparation av golvet år 2021.
GOLVLISTER	Simpel profilhyvlat list med skåra och hålkål upptill, 140 mm hög. Målad i kallgrå färg.
VÄGGARNA	Spännpapp från år 1989 målad i kallgrå färg. Garderobens pärlspont är målad vit, liksom även muren bakom spisen.
INNERTAK	Innertaket är beklätt med pärlspont. Panelen är målad vit år 1989.
FÖNSTER F5	Tvåluftsöföster bestående av dubbla enkelbågar med kittade glas. Ytterbågarna är utåtgående och försedda med hörnjärn, gångjärn med konformade knoppar, handvarpa och stormhake. Karmbottenstycket är utskjutet på insidan. Karmarna och mittposten saknar profilering. Innerbågarna och spröjsen har en enkel hyvlat profil. Ytterbågarna är fasetterade och bågunderstycket formar en vattenlist med skåra undertill. Foderbrädor i nyrenässansstil på insidan. Kornisch och foderbrädor i empirestil på utsidan. Samtliga delar har invändigt målats kallgråa. Utvändigt har foderbrädorna och kornischen målats ljusgråa och fönsterbågarna och karmarna i något mörkare grå ton år 2004.
YTTERDÖRR D5	Stängd från utsidan. Tredelad halvfransk spegeldörr försedd med kammarlås och gångjärn med koniska knoppar. Ramverket saknar profilering. Insättningarna har upphöjt mittparti, kanterna saknar fasettering. Foderbrädor i nyrenässansstil. Bortsett från den grönmålade tröskeln har samtliga delar målats kallgråa.
INNERDÖRR D4	Innerdörr mellan rum R3 och rum R4. Se: R3.
INNERDÖRR D6	Innerdörr mellan rum R4 och rum R5. Tredelad halvfransk spegeldörr försedd med kammarlås och gångjärn med koniska knoppar. Ramverket saknar profilering. Insättningarna har upphöjt mittparti, kanterna saknar fasettering. Foderbrädor i nyrenässansstil. Bortsett från den grönmålade tröskeln har samtliga delar målats kallgråa.
ELDSTAD	Högfors vedspis med två kokplattor. Skyddsmurens kakel är vitmålade. Spisens kakel har målats kallgråa år 1989.
MÖBLER OCH FÖREMÅL*	En vitmålade byrå med fyra lådor. I lådorna diverse köksföremål och kärl. En fåtölj med överdrag och stoppning. En diskbänk med vaxduk och 2 st. pallar av trä. Ett rött emaljåmbare och 2 st. emaljfat. Ett plaståmbare med skopa Ett strykjärn. En liten gasspis (bordsmodell).

*Samtliga möbler och föremål flyttades tillfälligt bort inför golvets reparation år 2020–21.
De listade artiklarna fanns i rummet före ingreppet.

RUM R5: KAMMARE

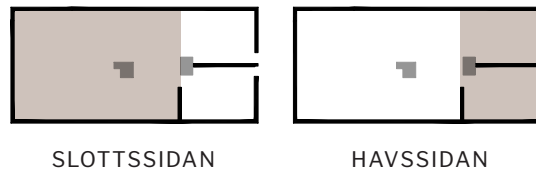

BESKRIVNING	Rum R5 är i stort sett en spegelbild av rum R3. Kakelugnen i rummets östra hörn är likadan som kakelugnen i rum R3. Denna kammare har möjligtvis ursprungligen varit en badkammare.
GOLV	Såpskurade plankor med trätappar. Tjockleken är ungefär 35 mm och bredden varierar mellan 165–220 mm.
GOLVLISTER	Simpel profilhyvlad list med hålkål upptill, 120 mm hög. Målad i kallgrå färg.
VÄGGARNA	Spännpapp från år 1989 målad i kallgrå färg. Muren bakom kakelugnen är vitmålad.
INNERTAK	Vitmålad spännpapp från år 1989.
FÖNSTER F6	Tvåluftsöfönster bestående av dubbla enkelbågar med kittade glas. Ytterbågarna är utåtgående och försedda med hörnjärn, gångjärn med konformade knoppar, handvarpa och stormhake. Karmbottenstycket är utskjutet på insidan. Karmarna och mittposten saknar profilering. Innerbågarna och spröjsen har en enkel hyvlad profil. Ytterbågarna är fasetterade och bågunderstycket formar en vattenlist med skåra undertill. Foderbrädor i nyrenässansstil på insidan. Kornisch och foderbrädor i empirestil på utsidan. Samtliga delar har invändigt målats kallgråa. Utvändigt har foderbrädorna och kornischen målats ljusgråa och fönsterbågarna och karmarna i något mörkare grå ton år 2004.
INNERDÖRR D6	Innerdörr mellan rum R4 och rum R5. Se: R4.
INNERDÖRR D7	Innerdörr mellan rum R1 och rum R5. Tredelad halvfransk spegeldörr försedd med kammarlås och gångjärn med koniska knoppar. Ramverket saknar profilering. Insättningarna har upphöjt mittparti, kanterna saknar fasettering. Kornisch och foderbrädor med foderklossar i empirestil på salongens sida. Foderbrädor i nyrenässansstil på kammarens sida. Bortsett från den grönmålade tröskeln har samtliga delar målats kallgråa. Dörren har år 1989 försetts med hänglås.
ELDSTAD	Vit kakelugn tillverkad av Åbo Kakelfabrik, ugn nr. 58.
MÖBLER OCH FÖREMÅL*	En vitmålad säng med detaljer i guld (L.1:1). En gråmålad klädhängare med trätappar.

*Samtliga möbler och föremål flyttades tillfälligt bort inför golvet's reparation år 2020–21.
De listade artiklarna fanns i rummet före ingreppet.

VINDEN

BESKRIVNING	Vinden består av två delar med högst olik karaktär: på slottssidan (utrymmet ovanför verandan och rummen R1, R2 och R5) bärs yttertaket upp av takstolar, medan yttertaket på havssidan (utrymmet ovanför rummen R3 och R4) är lagt på åsar. Havssidan delas i två utrymmen av en timmervägg som går längs mittåsen.
GOLV	Underlaget består av vindsbjälklag och isolering. Egentlig golvbeläggning saknas.
TAK OCH GAVEL SLOTTSSIDAN	Slottssidans takkonstruktion består av fem takstolar med knäbock. Underlagstaket är lagt på längsgående läkter. Takstolarna är numrerade från 1–5 från sydväst (havssidan) till nordost (slottssidan). Gaveln är täckt med stående brädor som är fästa i den femte takstolen. På den fjärde takstolen, liksom på det nordvästra remstycket står det skrivet: Joseph Österman 13 augusti 1822. Både remstyckena och väggbanden har en skarv vid ytterväggen som avgränsar verandan från salongen. Remstyckena är skarvade halvt i halvt med liggande blad och väggbanden är skarvade med hakskarv.
TAK OCH GAVEL HAVSSIDAN	Havssidans gavel är gjord i liggtimmer. Underlagstaket är lagt på längsgående åsar som i ena ändan bärs upp av gaveln och i andra ändan av slottssidans första takstol. På var sida om mittåsen finns tre sidoåsar.
VÄGGAR	Havssidan är delad i två utrymmen av en timmervägg som löper längs mittåsen. Väggarna som avgränsar det nordvästra rummet har beklätts med panel, liksom även taket.
SKORSTENAR	På vinden finns två skorstenar: en för slottssidans kakelugnar och en för havssidans kakelugn och spis. Bägge skorstenars takgenomföring är vid byggnadens taknock.
FÖNSTER	I havsändans gavel finns en ljusöppning med luckor. Öppningen sträcker sig på bägge sidor om mellanväggen. På nordvästra rummets sida har öppningen en karm, men saknar fönsterglas.
MÖBLER OCH FÖREMÅL	Fönsterluckor. 2 trerutiga fönsterbågar. 2 enrutiga fönsterbågar. Några taktegel. En dörr med sluttande övre kant (till mellan vindsrummet och vinden).

Salongens sydöstra fönster (F2) år 1969. MV RHO.

BYGGNADSVÅRD OCH RESTAURERING

4

4.1 Byggnadsskydd och restaureringsprinciper

Sedan Villnäs herrgård år 1961 blev statlig egendom och den Arkeologiska kommissionen satte i gång restaureringsarbetet har de rådande restaureringsprinciperna förändrats och utvecklats betydligt. Före krigstiden och ännu under 1950-talet användes traditionellt hantverk både i restaureringssammanhang och i byggbranschen överlag. Den moderna arkitekturen, teknikens utveckling och nya material hade under 1960-talet en stor inverkan på byggandet. I takt med att elementbyggandet blev vanligare minskade mängden byggarbetsare med traditionella färdigheter, så som timmermän och murare.¹⁰⁴ Den allmänna uppfattningen var att gammalt är omodernt och skall ersättas med nytt. Tron på nya tekniker och material var stark, medan intresset för byggnadsskydd var svalt. År 1964 trädde en ny lag i kraft, med vilken kulturhistoriskt värdefulla byggnader skulle skyddas. Lagen fungerade ändå inte som tänkt, och endast sju byggnader skyddades med lagen under hela 1960-talet.¹⁰⁵

Förändringen i byggbranschen och den allmänna uppfattningen påverkade även restaureringsarbetet i landet. Under 1960-talet gjordes mycket återställande restaureringar, så även i Villnäs. I praktiken betyder det att man ansåg att senare tillkomna lager i byggnaderna var mindre värda än de ursprungliga, och därmed skalade man lager för lager bort delar av byggnadens historia.

Venedigfördraget hade emellertid publicerats redan år 1964. I dokumentet framhävs det att historiska lager bör förvaras och skyddas. Dokumentet översattes dock till finska först under 1980-talet, och det skulle ännu dröja ett tag innan denna uppfattning anamades i Finland. Venedigfördraget anses vara ett av de mest inflytelserika fördrag av sitt slag, och trots att det idag är något föråldrat är det än giltigt. Det är värt att poängtera att 1960-talets tro på tekniken lyser igenom också i den: artikel 10 lyder på följande vis: ”I de fall traditionell teknik visar sig otillräcklig kan säkerställandet av ett minnesmärke ske med hjälp av sådana nutida konstruktions- och konserveringsmetoder som har visat sig vara ändamålsenliga på både vetenskapliga och erfarenhetsmässiga grunder.”¹⁰⁶ Problemet med erfarenheten av ”nutida konstruktions- och konserveringsmetoder” är naturligtvis att det inte finns någon långsiktig erfarenhet av dem.

Under 1970-talet började fokusen tydligt skifta mot bevarande restaureringar i stället för rekonstruerande. Under det därpå följande årtiondet var återhållsamhet inom restaureringsbranschen redan en etablerad riktlinje. Byggnadsskyddet hade blivit allt synligare i samhället i och med offentliga kamper om bevarandet av byggnader som pågick runt om i landet. Samtidigt hade man börjat stöta på problem med de första modernistiska byggnadernas konstruktioner och material, vilket fick tron på teknologin att svikta och intresset för traditionella material och konstruktionsätt att åter öka. År 1974 publicerade kommittén för byggnadsskydd reflektioner över byggnadsskyddets status i landet. Reflektionerna kom att bli en viktig katalysator för byggnadsskyddets och restaureringsprincipernas vidareutveckling i Finland.

I januari år 1985 trädde byggnadsskyddslagen (60/1985) i kraft. Genom den nya lagen upphävdes lagen om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader (572/1964) från år 1964. Syftet med lagen var att bevara det nationella kulturarvet genom att skydda byggnader och byggnadsgrupper med kulturhistoriskt värde. Lagen förbjöd att vidta sådana åtgärder som kunde anses äventyra den skyddade byggnadens kulturhistoriska värde. Skyddsföreskrifterna givna på basis av lagen gällde bevarandet av byggnaden och dess användande, samt begränsade hur restaureringar, ändringar och tillbyggnader fick utföras.¹⁰⁷

I juni samma år trädde också förordningen om skydd för staten tillhöriga byggnader (480/1985) i kraft. Syftet var det samma, men förordningen gällde, liksom namnet antyder, byggnader och byggnadsgrupper av kulturhistoriskt värde ägda av staten. I förordningen fastställs det att staten tillhöriga skyddade byggnader övervakas av Museiverket, och att ändringar eller användning som kan minska byggnadens värde inte får ske utan deras tillstånd.¹⁰⁸ Undervisningsministeriet gav senare under året tillämpningsinstruktioner rörande statens skyddade byggnader. I instruktionsdokumentet framhävs ytterligare Museiverkets roll i att övervaka och styra åtgärder gällande byggnaden. Den i vars besittning byggnaden är uppfordras sköta om och upprätthålla byggnaden på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet bevaras.¹⁰⁹ År 1987 utarbetade Museiverket tillsammans med byggnadsstyrelsen

104 Kairamo 2006, 16.
105 Kairamo, 2006, 18.
106 ICOMOS 1964.

107 Byggnadsskyddslag 60/1985.
108 Förordning om skydd för staten tillhöriga byggnader 480/1985.
109 Undervisningsministeriet 20.11.1985.

DEFINITIONER

Artikel 1.

Med begreppet "historiskt minnesmärke" avses såväl enskilda arkitektoniska verk som sådan stads- och landsbygdsmiljö som bär vittnesbörd om en speciell kultur, en särskilt utveckling eller en historisk händelse. Begreppet avser inte bara märkliga verk utan också mer oansenliga, som med tiden fått kulturell betydelse.

Artikel 2.

Konsivering och restaurering av historiska minnesmärken är ett expertområde där all vetenskaplig och teknisk fackkunskap måste utnyttjas för utforskning och bevarande av kulturarvet.

Artikel 3.

Syftet med konservering och restaurering är att bevara såväl konstverket som det historiska vittnesbördet.

BEVARANDE

Artikel 4.

Bevarande av historiska minnesmärken kräver framför allt ett kontinuerligt underhåll.

Artikel 5.

Bevarande av historiska minnesmärken underlättas alltid om de kan användas till något allmännyttigt ändamål. En sådan användning är därför önskvärd inom vissa bestämda gränser. Endast på villkor att byggnadens arkitektoniska och konstnärliga gestaltning bibehålls oförändrad bör man planera eller tillåta åtgärder för att anpassa byggnaden till nya eller ändrade funktioner.

Artikel 6.

Bevarandet av ett historiskt minnesmärke innefattar omgivningens tillstånd. Om den stöder sig på gammal hävd bör den bevaras. Inga nybyggnader, rivningar eller ändringar som innebär förändring av volymförhållanden och färgsammanhang får tillåtas.

Artikel 7.

Ett historiskt minnesmärke är oskiljbart från den historia det vittnar om och den miljö vari det befinner sig. Flyttning – helt eller delvis – av ett minnesmärke kan därför endast tillåtas om det är nödvändigt för att bevara minnesmärket eller om det föreligger ett utomordentligt stort nationellt eller internationellt intresse för ett sådant förfarande.

Artikel 8.

Skulpturer, målningar eller andra dekorativa element som är integrerade delar av en historisk byggnad får endast avlägsnas om detta är det enda sättet att bevara dem.

RESTAURERING

Artikel 9.

Restaurering är en verksamhet som bör vidmakthålla en speciell karaktär. Dess syfte är att bevara och uttolka ett minnesmärkes formmässiga och historiska värden. Den grundas på respekt för äldre material och autentisk dokumentation. Där antaganden tar vid skall restaureringen avbrytas. Vid en rekonstruktion av hypotetisk karaktär måste varje kompletteringsarbete, som bedöms outhärligt av estetiska eller tekniska skäl, urskilja sig från det arkitektoniska förslaget och bära vår tids prägel. Restaureringen måste alltid föregås och följas av ett arkeologiskt och historiskt studium av minnesmärket.

Artikel 10.

I de fall traditionell teknik visar sig otillräcklig kan säkerställandet av ett minnesmärke ske med hjälp av sådana nutida konstruktions- och konserveringsmetoder som har visat sig vara ändamålsenliga på både vetenskapliga och erfarenhetsmässiga grunder.

Artikel 11.

Vid restaurering av ett historiskt minnesmärke måste alla tillskott av värde respekteras oberoende av deras ålder eftersom stilenshetlighet i sig inte är något eftersträväsvärt mål. När skikt från flera olika tidsperioder finns bevarade i ett och samma byggnadsverk kan man bara undantagsvis rättfärdiga att underliggande lager friläggs. Detta bör endast ske om det som tas bort är av ringa intresse och det som kommer i dagen är av stort historiskt, arkeologiskt eller estetiskt värde samt bedöms vara i tillräckligt gott skick. Utvärderingen av sådana beståndsdelar samt beslutet om vad som kan avlägsnas får inte bero av en enda projektansvarig.

Artikel 12.

Komplettering av saknade beståndsdelar måste ansluta sig harmoniskt till helheten men samtidigt gå att skilja från autentiska äldre delar så att restaureringen inte förfalskar minnesmärkets konstnärliga och historiska vittnesbörd.

Artikel 13.

Kompletteringar kan tillåtas endast om de respekterar alla värdefulla delar av byggnadsverket, dess hävdvunna helhetsgestaltning, balansen i kompositionen och förhållandet till omgivningen

HISTORISKA OMRÅDEN

Artikel 14.

Historiska områden bör ägnas särskild omvårdnad i avsikt att värna om deras inståndsättning, användbarhet och värden. Arbetet med bevarande och restaurering inom sådana områden bör ske från de principer som angivits i de föregående artiklarna.

ARKEOLOGISKA UNDERSÖKNINGAR

Artikel 15.

Arkeologiska utgrävningar bör utföras enligt vetenskapliga normer och den rekommendation om internationella principer för arkeologiska utgrävningar som antogs av Unesco 1956.

Ruiner skall underhållas och nödvändiga åtgärder vidtas för att fortlöpande säkra bevarande och skydd av såväl byggnadslämningar som lösfynd. Dessutom bör man på allt sätt underlätta förståelsen av det framgrävda minnesmärket utan att dess innebörd förvanskas.

Allt rekonstruktionsarbete måste a priori uteslutas. Endast anastylosis, det vill säga insamling och återmontering av befintliga men utspridda eller bortbrutna delar, kan tillåtas. Nyttillfört material måste alltid vara urskiljbart och begränsat till det minsta möjliga som är nödvändigt för att bevara minnesmärket och återskapa dessa formsammanhang.

DOKUMENTATION

Artikel 16.

Konserveringsarbeten, restaureringar och arkeologiska utgrävningar skall alltid åtföljas av en noggrann dokumentation i analytisk och kritisk form, illustrerad med ritningar och fotografier. Varje fas i arbetet som medför att något friläggs, säkras, återuppyggs eller tillfogas, liksom alla tekniska enskildheter och foremlement som påträffas under arbetet skall dokumenteras. Dokumentationen skall tillföras ett offentligt arkiv och vara tillgänglig för forskare; dess publicering rekommenderas.

Svensk översättning av K. Andersson, B. Blomé, B. Hoberg, C. Laine och H. Matell år 1990.

Redaktionella ändringar av N. Ahlberg, 2004.

skyddsklasser för staten tillhöriga skyddade byggnader. I enlighet med klasserna delades byggnaderna in i följande kategorier: S1 byggnader skyddade som helhet, S2 delvis skyddade byggnader, S3 skyddade byggnadsgrupper och S4 skyddade bebyggda områden.¹¹⁰ Villnäs herrgård skyddades genom förordningen den 31 augusti år 1994. Byggnaderna tilldelades skyddsklass S1.

4.1.1 RÅDANDE LAGAR OCH PRINCIPER

År 2010 upphävdes byggnadsskyddslagen och förordningen om skydd för staten tillhöriga byggnader från år 1985 med lagen om skyddande av byggnadsarvet (498/2010). Det ansågs inte vara nödvändigt att behandla staten tillhöriga byggnader med en skild förordning. Till skillnad från den upphävda lagen framhävs den kulturella mångfalden. Lagens syfte har även utvidgats till att främja kulturellt hållbar vård och användning av skyddsobjektet. Till skyddsobjekten har tillagts konstruktioner. I enlighet med den rådande byggnadsskyddslagen bedöms en byggnads betydelse utgående från följande aspekter: raritet, typisk karaktär, representativitet, autenticitet, historiskt bevisvärde och historiska skikt.¹¹¹

Medan byggnadsskyddslagen styr med vilka medel byggnadsarvet kan skyddas och vad som kan klassas som byggnadsarv, är det restaureringsprinciperna som styr hur byggnaderna skyddas. För att säkerställa att en byggnad bevaras i så god mån som möjligt krävs det upprätthållande byggnadsvård, ständig uppföljning av byggnadens skick och med jämna mellanrum större restaurerande och reparerande åtgärder. Då det är fråga om en skyddad byggnad styrs åtgärderna av de rådande restaureringsprinciperna, och därmed har de en stor roll i hur byggnadsskyddet i praktiken utförs.

Då det kommer till de rådande restaureringsprinciperna, är det uppenbart att utvecklingen har fortsatt i linje med de principer som började ta form under 1970-talet. Man strävar efter oerhörd försiktighet. Åtgärdernas omfattning skall minimeras för att bevara maximal mängd ursprungligt material och maximalt kulturhistoriskt värde. Vid sida om de nationella lagarna gällande byggnadsskydd finns europeiska standarder rörande bevarandet av kulturarv. År 2019 publicerades till exempel riktlinjer för bedömningen av historiska träkonstruktioner (*Guidelines for the on-site assessment of load bearing timber structures*).¹¹² ICOMOS jobbar också ständigt med att utveckla dokument

med riktlinjer som stöd för restaureringsprocesser. Under de senaste årtiondena har flera dokument rörande restaurering av byggnadsarv publicerats, däribland principer för analysering, bevarande och restaurering av byggnadsarv (*Principles for the Analysis, Conservation and Structural Restoration of Architectural Heritage*, 2003) och principer för bevarande av träbyggnadsarv (*Principles for Conservation of Wooden Built Heritage*, 2017).¹¹³

Utgående från samtliga dokument rörande riktlinjer för restaurering av kulturhistoriskt värdefulla byggnader läggs det mycket vikt på undersökning och dokumentation. Restaurerings- och reparationsåtgärder skall alltid föregås av undersökning. För att kunna rättfärdiga åtgärder och uppnå bästa möjliga resultat behövs en grundlig och tvärvetenskaplig förståelse av byggnaden. Detta inkluderar konstruktions uppbyggnad, material och byggnadssätt. Ytterst viktigt är även att det finns en förståelse för kulturen och den historiska kontexten. Byggnadsarvet skall ses på som en helhet där alla delar och aspekter är av lika värde, såväl de materiella som de immateriella. Senare tillägg och lager är en viktig del av byggnadens historia och bör bevaras.

Orsaken till de skador som uppkommit skall undersökas och kartläggas noggrant. Detta är viktigt för att kunna åtgärda det underliggande problemet i stället för symptomen. I första hand skall man sträva efter att reparera i stället för att ersätta delar och material. I de fall där delar måste ersättas skall materialet, byggnadssättet och behandlingen motsvara det ursprungliga delarna. Nya tekniker och material kan i vissa fall utnyttjas, men då med yttersta försiktighet. De nya delarna bör inte störa helheten, men det skall ändå i efterhand vara möjligt att kunna konstatera att de inte är ursprungliga.

Inga åtgärder bör göras för att uppnå nutida ideal. Brister som blivit del av byggnadens historia och inte påverkar säkerheten skall inte heller åtgärdas. Därtill skall man sträva efter att alla åtgärder som vidtas skall vara reversibla. Under hela processen skall samtliga etapper noggrant dokumenteras.

De rådande restaureringsprinciperna handlar i grunden om att ha stor respekt för byggnadsarvet som helhet: dess historia, byggnadsdelarna, materialen, tekniken, konceptet och det kulturhistoriska värdet.

110 Museiverket & Byggnadsstyrelsen 21.11.1987.
111 Lag om skyddande av byggnadsarvet 498/2010.
112 CEN-CENELEC 2019, FprEN 17121:2019 E.

113 ICOMOS 2003 & ICOMOS 2017.

UTTAG UR 498/2010 LAG OM SKYDDANDE AV BYGGNADSARVET

Given i Helsingfors den 4 juni 2010

1 § LAGENS SYFTE

Syftet med denna lag är att trygga den byggda kulturmiljöns mångfald med avseende på tid och rum, värna om dess egenart och särdrag samt främja kulturellt hållbar vård och användning av den. Den byggda kulturmiljön kallas byggnadsarv.

När ärenden som gäller skyddande av byggnadsarvet bereds ska parterna ges möjlighet att delta i beredningen.

3 § SKYDDSOBJEKT

För bevarande av byggnadsarvet kan man skydda byggnader, konstruktioner, byggnadsgrupper eller bebyggda områden som är av betydelse med avseende på byggnadshistoria, byggnadskonst, byggnadsteknik eller särskilda miljövärden eller med avseende på en byggnads användning eller händelser som är förknippade med den.

Skyddet kan också omfatta en del av en byggnad, en byggnads fasta inredning eller ett område som har åstadkomits genom byggande eller plantering. Med fast inredning avses dörrar, fönster, lister, eldstäder, ytmaterial, tekniska anordningar, fasta inventarier eller annan därmed jämförbar inredning samt sådana maskiner och anläggningar som hänför sig till byggnadens användningsändamål och som är permanent installerade i byggnaden.

8 § FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR SKYDD

En byggnad kan skyddas om den är av betydelse på det nationella planet, på landskapsplanet eller på lokalplanet.

En byggnads betydelse bedöms på följande grunder:

- 1) byggnaden är sällsynt eller unik (raritet),
- 2) byggnaden i historiskt avseende är typisk för området (typisk karaktär),
- 3) byggnaden har typiska drag som avspeglar ett visst område eller en viss tid (representativitet),
- 4) byggnadens ursprungliga eller därmed jämförbara användning, byggnadssätt, arkitektur eller stil framträder och fortbestår (autenticitet),
- 5) byggnaden är av betydelse som vittnesbörd om en historisk händelse eller företeelse eller som ett sådant exempel som beskriver och ökar kunskapen om händelsen eller företeelsen (historiskt bevisvärde), eller
- 6) olika konstruktioner, material och stilar som avspeglar den historia och kontinuitet som hänför sig till byggandet, byggnadsvården och byggnadens användning är synliga på byggnaden (historiska skikt).

4.2 Praktisk tillämpning av restaureringsprinciper

Nationella lagar, EU-standarder, ICOMOS riktlinjer och allmänt rådande restaureringsprinciper skapar tillsammans en grund för hur restaurerandet och reparerandet av skyddade byggnader bör genomföras. Utmaningen vi står inför idag är att mängden dokument från olika organisationer skapar ett virrvarr av bestämmelser som kan vara svåra att greppa och följa. Det kan ifrågasättas huruvida internationella standarder är tillämpningsbara på nationell nivå. De stora kulturella skillnaderna nationerna emellan kan leda till att universella riktlinjer inte alltid är applicerbara på olika sorters byggnadsarv. Lyckligtvis ges det i de flesta fall rum för att följa lokala traditioner. Bland annat utbyte av syllstockar räknas som en upprätthållande åtgärd som inte behöver godkännande av myndigheter. Åtgärden är relativt stor och i de flesta fall berör den också andra byggnadsdelar, men det är en åtgärd som behöver göras med jämna mellanrum och är en väsentlig del av den traditionella timmerstommens vård.

Förfarandet som understryks i dokumenten, det vill säga att åtgärder skall föregås av en grundlig undersökning, är viktig och vettig men inte alltid fullt så möjlig som önskat. En grundlig utredning tar mycket tid och resurser. Enligt ICOMOS principer för bevarande av träbyggnadsarv skall utredningen basera sig på tillgängliga dokument, konditionsundersökning och inventering gjord på plats, i vissa fall även diverse mätningar och laboratorieundersökningar.¹¹⁴ Därtill skall det finnas en klar förståelse för byggnadens historia och värde. Ett statligt ägt byggnadsarv är det möjligt att hitta finansiering för, men då det kommer till privatägda objekt kan det vara svårare fastän ägarna kan bli beviljade bidrag av staten för skötsel och underhåll av byggnaden.¹¹⁵ Det är värt att överväga om en grundlig utredning alltid är nödvändig. I vissa fall kan det vara värt att låta reparerande åtgärder framskrida trots en enbart ytlig förståelse för byggnadens olika aspekter, om alternativet är att byggnadsarvet sakta men säkert förfaller på grund av att kostnaden för en grundlig utredning är oöverkomlig.

Hur våra principer ses på i framtiden är svårt att veta, men det är värt att fundera över om den försiktighet som efterfrågas kan leda till problem. Medan det sätts likhetstecken mellan varsamma åtgärder och beva-

randet av material med historisk vittnesbörd, finns det en risk att försiktigheten blir överdriven. I stället för att ersätta en skadad byggnadsdel görs mindre ersättningsbitar, bristfälliga konstruktioner stadgas med hjälp av stödkonstruktioner och ingreppens omfattning görs så liten som möjligt. Leder det till att de bakomliggande problemen inte åtgärdas, eftersom det skulle betyda att mängden autentiskt material, och därmed även värdet, minskar? I värsta fall kan det leda till att byggnaden fortsätter förfalla, nu under något mer kontrollerade omständigheter. Små, korrigerande åtgärder kan leda till att ingrepp behöver göras allt oftare. Ju flera omgångar av reparation byggnaden genomgår, desto större risk är det att den historiska vittnesbörden minskar. I sin tur kan det leda till att det blir allt svårare att upprätthålla byggnadsarvet. I slutändan kanske vi förlorar mera på att ingreppens omfattning minimeras, än vad vi skulle ha vunnit på att i första hand genomföra en mer omfattande reparation.

Trots varsam hantering och respekt för de historiska skikten är det viktigt att inte glömma det sunda förnuftet. Strävan efter att bevara så mycket äldre material som möjligt kan visa sig vara problematisk då det handlar om konstruktioner byggda i trä. Att reparera konstruktioner genom användning av till exempel ersättningsbitar kan påverka konstruktionens funktion. För att inte äventyra konstruktionens säkerhet kan det vara fördelaktigt att ersätta delen i sin helhet. I stället för att göra kortsiktiga nödlösningar kan vi lära oss av traditionella sätt att upprätthålla byggnader. Det är fördelaktigt att utnyttja de metoder som tidigare användes, att reparera byggnaden så som dess ursprungliga ägare skulle ha gjort.

Enligt de rådande restaureringsprinciperna bör förnyade delar eller kompletteringar skilja sig från de äldre delarna, men bör ändå smälta in i helheten. Om man använder sig av traditionella material och metoder kan det ändå vara svårt att lägga märke till dessa, speciellt för en utomstående person. Var går då gränsen mellan att det nya materialet smälter in tillräckligt för att inte störa helheten, men ändå i efterhand kan kännas igen som ny? Nya delar kan i viss mån varsamt markeras på olika sätt. Till exempel i Strandpaviljongen hade salongens golvkonstruktioner från år 2004 markerats med både timmermännens namn och datumet då golvet byggdes. Fallet var enkelt då markeringen kunde göras tydlig, eftersom hela kon-

¹¹⁴ ICOMOS 2017.

¹¹⁵ Lag om skyddande av byggnadsarvet 498/2010.

RESTAURERINGSPRINCIPER FÖR STRANDPAVILJONGEN (2019–)

I första hand skall målet vara att åtgärda de bakomliggande orsakerna till problemen som uppstått, på ett sådant sätt att risken för att problemen förnyas sig minskar. Samtidigt skall det strävas efter att spara så mycket ursprungligt material som möjligt för att bevara och skydda byggnadens kulturhistoriska värde, utan att konstruktionernas funktion äventyras. Reparationer bör göras med traditionella metoder och material som motsvarar det ursprungliga materialet. De nya konstruktionernas beräknade livslängd får inte vara kortare än de ursprungliga konstruktionernas. Om kompletteringar görs, skall det vara möjligt att senare avlägsna dem utan att det skadar de äldre delarna. Hela processen skall noggrant dokumenteras.

struktionen förblev utom synhåll då golvbrädorna lades på. När det kommer till synliga delar, till exempel förnyade fönster, är det svårare. Räcker det med att konstruktionen är något annorlunda i förhållande till de äldre delarna, eller att man med hjälp av en rapport över åtgärderna kan hitta de förnyade delarna?

4.2.1 STRANDPAVILJONGENS RESTAURERINGSHISTORIA

Strandpaviljongens restaureringshistoria kan anses börja år 1961 då Villnäs blev en statligt ägd herrgård och övergick till att vara ett museiområde. Redan tidigare, under Hannus och Hovis tid, ansågs Villnäs vara en sevärdhet men uppmärksamheten var då i huvudsak riktad mot herrgårdsslottet. Förändringarna gjorda före 1960-talet kan anses vara del av byggnadens autentiska historia, då byggnaden ännu var i verklig användning och inte ett museum som berättar om en gången tid.

Man kan anta att 1960- och 1970-talets åtgärder har gjorts i enlighet med de då rådande restaureringsprinciperna. Den förlängning som byggdes under 1900-talets första hälft revs, vilket tyder på att man inte ansåg den vara lika värdefull som byggnadens övriga delar. Åtgärden kan tolkas vara ett försök att återställa byggnaden till dess ursprungliga skepnad. Förlängningen var visserligen i mycket dåligt skick och beslutet kan helt enkelt ha fattats på ekonomiska grunder. Den reversibilitet som idag strävas efter tycks ändå inte heller ha varit ett faktum som togs i beaktande då förlängningen revs.

Färgsättningen från det första restaureringsskedet väcker också frågor i och med att färgerna inte tycks förankra sig i byggnadens historia. Kanske har valet gjorts på basis av antaganden i stället för på basis av en utredning av byggnadens verkliga färger. Den gula oljefärgen var trots allt vanligt förekommande under empiren. Inför restaureringen år 1989 lades något mera resurser på att genomföra utredningar innan åtgärder vidtogs. Rummen dokumenterades och väggarnas tapetlager undersöktes. Tyvärr har tapetproven sedermera försvunnit, och har således

inte kunnat utnyttjas i senare skeden. Utredningen av byggnadens historia förblev ändå ytlig, liksom även utredningen inför restaureringen år 2004.

Om de tidigare restaureringarna skulle ha gjorts i enlighet med de principer som råder idag, skulle Strandpaviljongen troligtvis se något annorlunda ut i dagens läge. Man skulle troligen ha valt att reparera förlängningen och bevara den som ett bevis på ett senare skede i byggnadens historia. Väggarna skulle kanske inte ha beklänts med enfärgad spännpapp, och byggnadens övriga färgsättning skulle möjligtvis vara en annan. Då det kommer till taket skulle man troligtvis ha strävat efter att återanvända takteglen i den mån det var möjligt och ersatt de oanvändbara med nya motsvarande tegel. Taket å sin sida är ett bra exempel på ett val som troligtvis tagits av ekonomiska skäl. Att reparera och upprätthålla tegeltaket skulle troligtvis ha lett till större kostnader än att ersätta teglet med plåt. Troligen ansågs det vara en rimlig uppoffring att ersätta taket för att försäkra att takstolarna och stommen är ordentligt skyddade och hålls välbevarade i framtiden.

Det är ändå värt att nämna att bortsett från den rivna förlängningen är samtliga åtgärder reversibla. Färgsättningen kan återställas, nya lager av spännpapp förstör inte de underliggande lagren, och takteglen finns kvar i förvar.

I arbetet som gjorts åren 2019–2021 har det strävats efter att följa internationella principer. Före åtgärderna har grundliga utredningar av byggnaden utförts och alla delar av arbetsprocessen har noggrant dokumenterats. I det här arbetet har också Strandpaviljongens historia undersökts på ett grundligare sätt än tidigare.

Medan det är eftersträvansvärt att förnya konstruktioner så att de fungerar enligt samma princip som de ursprungliga delarna, var det inte möjligt i alla fall. Golvets hela konstruktion, bortsett från en del av golvbrädorna, behövde ersättas. I stället för att bygga golvets konstruktioner enligt den tidigare principen,

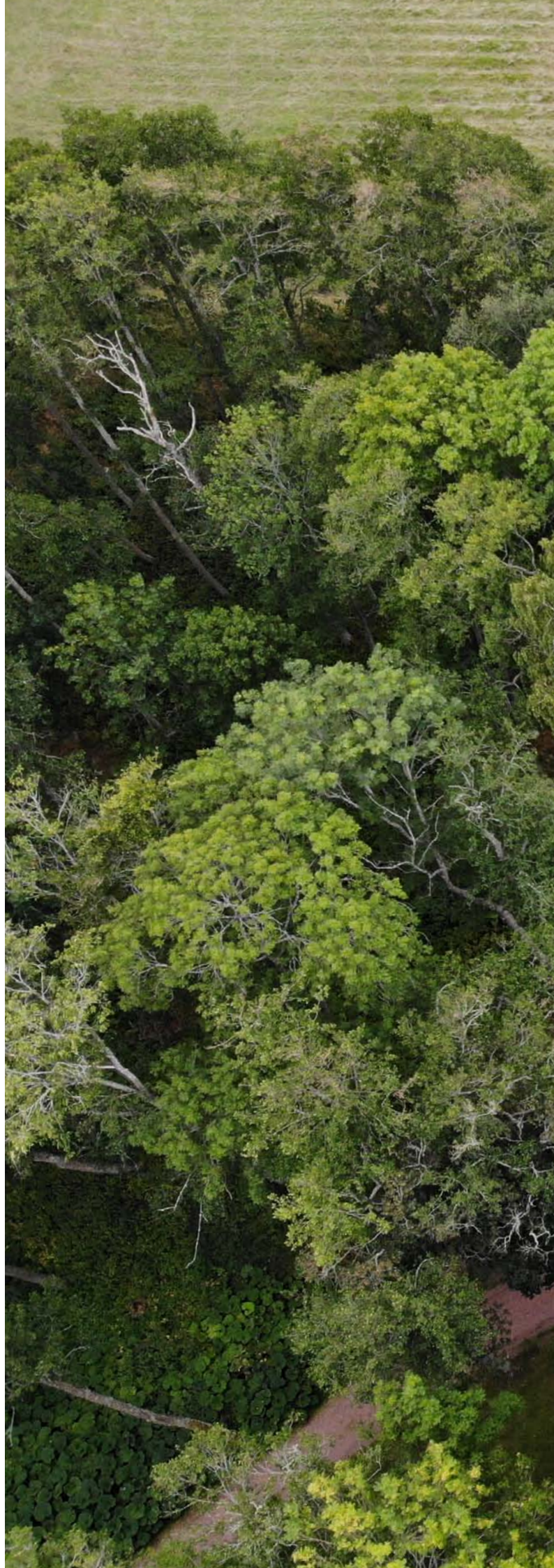
förnyades konstruktionsprincipen helt. Åtgärden kan ändå ses vara i enlighet med restaureringsprinciperna eftersom detta gjordes enkom för att åtgärda problemen som uppstått. Golvkonstruktionen i sig ansågs inte vara av högt värde eftersom den redan i tidigare skede fullständigt hade ersatts. Ändringen av konstruktionssättet påverkade inte byggnadens övriga äldre delar eftersom golvet fastsattes i syllstockarna som ersatts med nytt virke. Inte heller den estetiska helheten påverkades eftersom de gamla golvbrädorna återanvändes i den mån det var möjligt.

Pelarnas baser var även i så dåligt skick att de behövde ersättas. Medan de äldre delarna inte längre är en del av byggnaden kan man påstå att man inte gick miste om den historiska vittnesbörden, delarna finns nämligen bevarade på byggnadens vind.

Tillägget av den nedre vattenlisten gjordes på liknande grunder. Däremot kan man ifrågasätta om flyttandet av den övre vattenlisten är i enlighet med restaureringsprinciperna, då den kan anses vara en rekonstruktion. Eftersom det ansågs vara nödvändigt med en nedre vattenlist som skyddar och bevarar timmerstommen, var det nödvändigt att flytta den övre vattenlisten till dess tidigare position för att behålla balansen och harmonin i fasaden. I Venedigfördragets artikel 13 sägs att kompletteringar kan tillåtas om de respekterar alla värdefulla delar av byggnadsverket och balansen i kompositionen.¹¹⁶ Med samtliga inblandades godkännande ansågs förändringen vara rimlig, därtill är åtgärden i allra högsta grad reversibel.

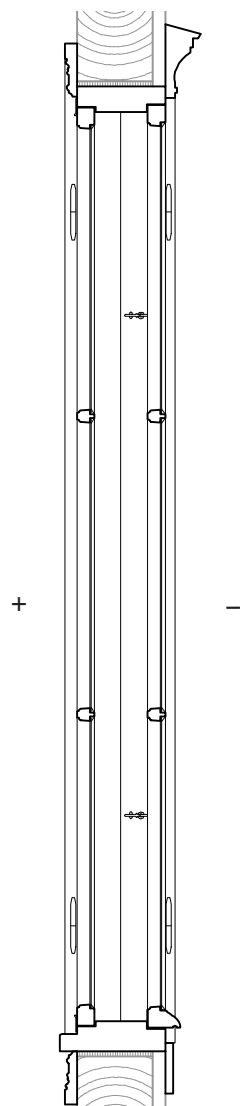
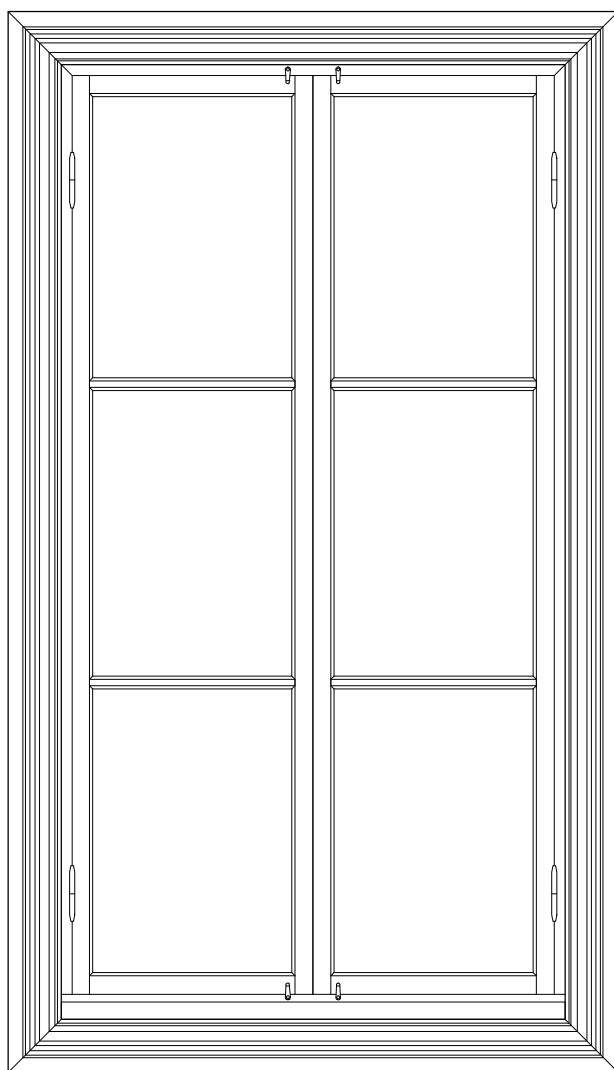
Då det kommer till en museibygnad kan det i vissa fall ändå vara värt att tänja på restaureringsprincipernas gränser. Oftast är målet att presentera en specifik tidsperiod i en byggnads historia. För att uppnå det kan vissa rekonstruktioner tillåtas. Medan en viss estetik i allmänhet inte bör strävas efter, kan det vara vad som krävs för att åstadkomma en lyckad museiupplevelse. I Strandpaviljongen skulle till exempel återskapandet att havsändans fönster kunna anses vara diskutabelt granskat ur restaureringsprincipernas perspektiv. Ett argument för att rättfärdiga rekonstruktionen är att den förlängning som troligtvis orsakade igentimrandet av fönstren har sedan länge varit försvunnen. Fönstren på havsändan hör till den helhet som idag finns kvar och som önskas presenteras till Villnäs besökare.

116 ICOMOS 1964.

4.3 Vidare restaurering av Strandpaviljongen

Havsändans nya fönster. Inre sidan och genomskärning, 1:15.

Trots det restaurerande och reparerande arbetet som gjordes åren 2020–2021 krävs ännu vissa åtgärder för att Strandpaviljongen skall uppnå ett tillräckligt tillfredsställande skick för att kunna öppnas för museets besökare. Man har planerat att måla om byggnaden och restaurera fönstren år 2022. Senatfastigheter beställde år 2021 planer på dessa åtgärder av Livady Arkitekter. Under sommaren 2021 gjordes provmålning av fasaden av Restart. Förutom fönstren och fasaden behöver taket och skorstenarna repareras inom snar framtid. Det är även önskvärt att interiören skulle genomgå en restaurering.

Planeringsarbetet beställt av Livady gjordes av mig med handledning av Marko Huttunen och Juulia Mikkola. De övriga planerna har framställts som en del av det här arbetet.

FÖNSTER

Strandpaviljongens fönster är i behov av renovering. I de äldre fönstren (salongens fönster) förekommer rötskador. De förnyade fönstren är i bättre skick, men kittet har spruckit och delvis lossnat på samtliga fönster. År 2021 gjordes en renoveringsplan rörande fönstrens yttre fönsterbågar och karmarnas yttre delar. Förutom renovering av de nuvarande fönstren föreslås det även att havsändans fönster skall återskapas.¹¹⁷

Under tidigare restaureringar har en del av fönstrens yttre fönsterbågar målats fast i karmen, medan andra har fästs i karmen med spikar. Nu planerar man renovera fönstren så att de igen kan öppnas liksom menat. Detta är viktigt för att det skall vara möjligt att vid behov vädra byggnaden. För att uppnå en så naturlig och hållbar slutprodukt som möjligt används

TILLVÄGAGÅNGSSÄTT - FÖNSTRENS RENOVERING

ur fönstrens renoveringsplan av Livady Arkitekter

REPARATION

Beslagen lossas och målarfärgen putsas bort.

Gångjärnen putsas och fästet granskas.

Lossnande och sprucket kitt avlägsnas.

Spruckna glas ersätts. Om möjligt används gammalt fönsterglas som finns lagrat på huvudbyggnadens vind.

Lossnande målarfärg avlägsnas, liksom även för tjocka lager med målarfärg.

Hela ytor med målarfärg tvättas. Glänsande och hårda ytor med målarfärg ruggas upp genom slipning.

Luddiga träytor slipas.

Nödvändiga träreparationer görs med ersättningsbitar av virke som motsvarar det ursprungliga virket.

Om allt kitt har avlägsnats lossas fönsterglasets och kittfalsen målas eller behandlas med schellack. Glasningen görs med linoljekitt och glasningstråd eller -stift.

Om kittet avlägsnats delvis oljas kvarvarande kitt med linolja och kompletteras med nytt linoljekitt.

Om fönsterglasets inte lossas kittas skåran mellan glasets och fönsterbågen på insidan med linoljekitt.

Hål och sprickor i fönsterbågarna utfylls med kitt eller virke.

YTBEHANDLING

Ytor som skall målas putsas från damm.

Virkets fuktighet mäts (får vara 15 % som högst).

De yttre beslagen grundmålas med rostskyddsmedel.

Ytorna behandlas med linolja.

De yttre fönsterbågarna och kittfalsarna målas.

SLUTLIG BEARBETNING

Beslagen fästs och kompletteras vid behov med delar som motsvarar de ursprungliga.

Gångjärnen oljas.

Salongens fönster kompletteras med stormhakar och handvarpor som motsvarar fönster F2.

Fönstren F1 och F8 tätas inte, men de övriga yttre fönsterbågarna tätas med silikontättningslist som limmas med silikonlim. De enkla fönstren tätas runt hela fönstret. I de dubbla fönstren lämnas ungefär 5 cm i varje hörn utan tätning.

De dubbla fönstrens inre fönsterbågar tätas tillfälligt med limpapper.

Huttunen, Norrmén & Mikkola. 19.3.2021.
Fri översättning.

traditionella tillvägagångssätt. Med traditionella tillvägagångssätt menas här användningen av metoder och material som motsvarar de ursprungliga fönstrens konstruktion.

För att regnvatten inte skall tränga in vid fönsteröppningarna bör fönstrens ytterbågar tätas med silikontättningslister. Eftersom byggnaden inte har friskluftsventiler är det ändå viktigt att se till att inte alla fönster tätas så att luftflödet i byggnaden blir otillräcklig. Fönstren på verandan (F1 och F8) är skyddade av verandans tak, och kan därmed lämnas otätade.

Det föreslås att havsändans fönster återskapas för att återställa byggnadens symmetri. Att ha fönster mot havet i en strandpaviljong ter sig naturligt, och utsikten mot havet torde ha varit en väsentlig del av upplevelsen. Fönstrens placering och storlek bestäms utgående från gåten i timmerstommen. Som modell för de nya fönstren används rummets övriga fönster, det

vill säga fönster F4 respektive F5. För att rummets fönster skall ha ett enhetligt utseende rekonstrueras de inte utgående från salongens fönster, trots att de troligtvis ursprungligen har motsvarat dem. Modellen modifieras ändå något för att underlätta användningen av dem och för att de skall skilja sig från de äldre fönstren.

Fönsterbågarnas profil görs att motsvara de övriga fönstrens inre fönsterbågars profil. De yttre fönsterbågarna görs med samma profil. I karmen görs en fals för de inre fönsterbågarna, som också förses med gångjärn. Alla beslag bör motsvara beslagen på rummets andra fönster, liksom även de inre och yttre fönsterfodren. Fönstren förses med stubbhakar och fönsterluckor. Fönsterluckorna görs utgående från de luckor som finns lagrade på vinden.¹¹⁸

118 Huttunen, Norrmén & Mikkola 19.3.2021.

TILLVÄGAGÅNGSSÄTT - MÅLNINGSARBETET

ur plan över målningsarbetet av Livady Arkitekter

FÖRBEHANDLING

Lossnande målarfärg avlägsnas med en skrapa. Ytor där målarfärgen sitter hårt fast slipas matt.

Smutsiga ytor och ytor med mögel tvättas och sköljs noggrant.

Nytt virke grovslipad med sandpapper och dammet putsas bort.

Kåda avlägsnas med en spatel och slipas.

Ytor som skall målas med linoljefärg behandlas med linolja.

Pelarnas ersättningsbitars fogar kittas med linoljekitt efter att grundmålningen har gjorts.

MÅLNING MED LINOLJEFÄRG

Ytorna målas tre gånger. Grundmålningen görs med samma målarfärg som de övriga lagren.

Färgen masseras in i ytan i tunna lager.

Den slutliga ytan bearbetas med långa penseldrag i träfibrernas riktning.

MÅLNING MED TJÄRFÄRG

För att undvika onödiga kemikalier behandlas ytorna inte med antimögelmedel.

Ytorna målas två gånger.

Huttunen & Norrmén 19.3.2021.
Fri översättning.

YTBEHANDLING

Det är planerat att alla yttre ytor målas om år 2022. En plan över målningsarbetet framställdes i mars 2021, och under följande sommar utfördes en provmålning av ytorna. Färgerna som valdes baserar sig på nyanser som hittats i färgundersökningen gjord av Restart. Målet var att återställa de färger som byggnaden hade före 1970-talet. Valet kändes naturligt eftersom det är det sista kända skedet innan Strandpaviljongen blev en museibyggnad. Därtill tycks den nuvarande gula färgen inte ha någon förankring i byggnadens tidigare historia. Målarfärgen som bör användas är linoljefärg och tjärfärg.

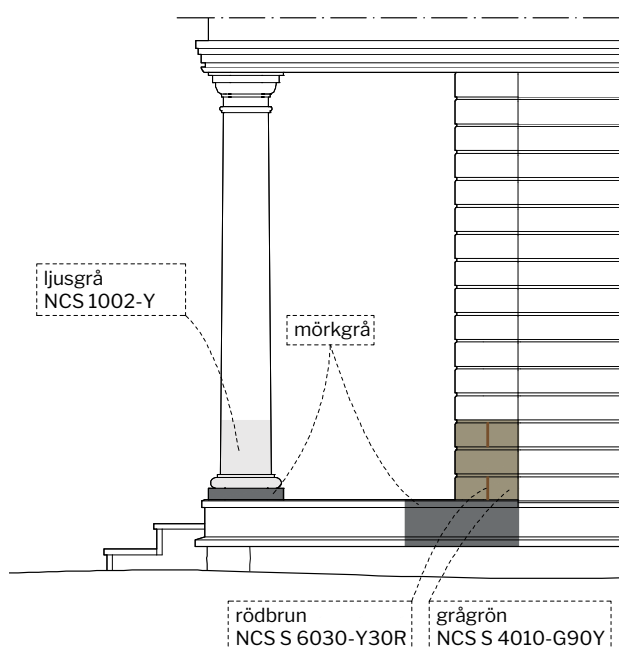
Som fasadens basfärg valdes den grågröna nyans som hittades i färgundersökningen. Det är planerat att det rödbruna rutsystemet som byggnaden tidigare hade återskapas. Den gråblåa nyansen som hittades på ytterdörren torde vara samtidig med den gröna fasaden. Därmed föreslogs det att nyansen i fråga också skulle återställas. Verandans golvs ursprungliga färg finns det ingen egentlig vetskap om. Det föreslogs att en tjärfärg som till nyansen påminner om den nuvarande färgen väljs. Utgående från läget år 1911 föreslogs det att brädfodringen mellan vattenlisterna

t.h. Provmålningsområdena och
de ursprungliga färgförslagen. Livady.

skulle målas med samma färg. För att framhäva att vattenlisterna är en del av byggnadens bas bestämdes det att också de målas med tjärfärgen.

Fönstrens och foderbrädornas färgsättning väckte mycket diskussion. Färglagren som hittades i färgundersökningen var många och varierande till antalet, vilket gjorde det svårt att avgöra vilka nyanser som är samtidiga. Att konstruera en färgkombination av de funna nyanserna skulle troligen ha lett till en färghelhet som ur byggnadens historiska perspektiv inte är korrekt. I stället valdes det därför att hålla fast vid foderbrädornas och fönstrens nuvarande färger.

Vid granskning av provmålningsytorna på plats konstaterades det att basens nyans inte såg passande ut. Den gråblåa nyansen var i förhållande till de vita foderbrädorna och pelarna alltför kall, och speglingen fick de vita delarna att skifta i blått. Därtill fick den mörka färgen basen att se alltför tung ut, speciellt i förhållande till det tidigare läget när vattenlisten och brädorna under dem var målade i samma gula färg som resten av fasaden. De övriga färgerna såg på plats ut som tänkt.

	Linoljefärg, grågrön NCS S 4010-G90Y Fasadens brädfodring
	Linoljefärg, rödbrun NCS S 6030-Y30R Fasadens rutnmönster
	Tjärfärg, mörkgrå Uula, Roslagsmahogny 0110 Vattenlister, verandans golv, pelarnas baser
	Linoljefärg, ljusgrå NCS 1002-Y Foderbrädor, pelare, verandans tak
	Linoljefärg, varmgrå NCS S 1505-G80Y Fönsterbågar och karmar
	Linoljefärg, gråblå NCS S 3502-G/B Dörr

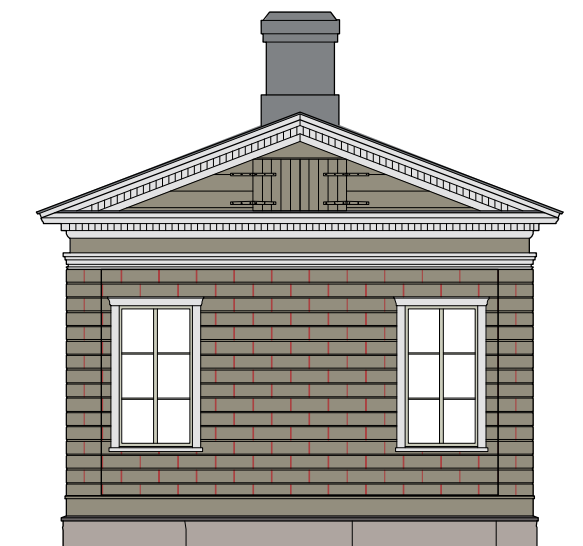
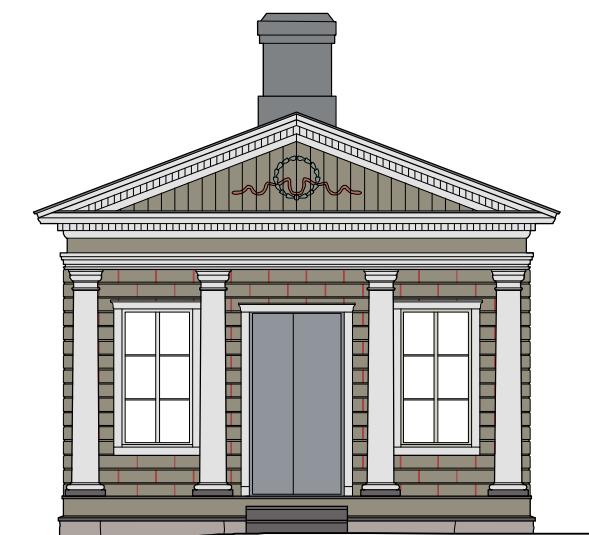
Innan Strandpaviljongen målades gul hade foderbrädan som löper under verandans golv samma grågröna färg och rödbruna rutmönster som den övriga fasaden. I det skedet löpte dock ingen vattenlist i höjd med verandans golv så som nu. Foderbrädan under vattenlisten var enfärgad, men det finns inte vetskap om vilken färg den hade. För att göra basens utseende lättare föreslås att den övre vattenlisten och brädan mellan listerna målas i fasadens färg. I likhet med det tidigare läget målas inte rutmönstret på brädan mellan vattenlisterna. För att framhäva att den nedre vattenlisten klart är en del av byggnadens bas föreslås den målas i samma färg som verandans golv och pelarnas baser. Den gråblåa färgen bör bytas ut mot en tjärfärg som till nyansen är tydligt varmare än

provytan. Innan det verkliga målningsarbetet sätter i gång återstår att Senatfastigheters och Museiverkets representanter godkänner färgerna.

När det gäller gavelns dekorationsmålning föreslås att ytterligare en färgundersökning genomförs. Under empiren strävade man efter att skapa tredimensionella dekorationsmålningar.¹¹⁹ Som tidigare nämnts kan det konstateras att gavelns dekoration tidigare var betydligt mer detaljerad och levande. Tredimensionaliteten har senare försvunnit helt. Nu föreslås det att dekorationen så gott som möjligt skall återställas till läget år 1911.¹²⁰

119
120

Pietarila 1989, 38–39.
Huttunen & Norrmén 19.3.2021.

	FASAD grågrön linoljefärg NCS S 4010-G90Y
	RUTMÖNSTER rödbrun linoljefärg NCS S 6030-Y30R
	VERANDANS GOLV OCH VATTENLIST mörk gråbrun tjärfärg Uula, Roslagsmahogny 0509

	DÖRR gråblå linoljefärg NCS S 3502-G/B
	FÖNSTERBÅGAR OCH KARMAR varmgrå linoljefärg NCS S 1505-G80Y
	FODERBRÄDOR, PELARE, LISTER OCH VERANDANS TAK ljusgrå linoljefärg NCS 1002-Y

Nytt färgförslag till Strandpaviljongen.

Strandpaviljongens gamla taktegel finns lagrade i den sydöstra sidobyggnadens källare.

TAK OCH SKORSTENAR

Bland de framtida åtgärderna torde takets reparation vara det mest brådskande. Skorstenarnas genomföringar i taket är inte täta. I dagens läge kommer regnvatten åt att rinna in i konstruktionerna. Takfoten under vindsluckan bör även ses över eftersom regnvatten i dagens läge läcker in vid vindsluckans nedre kant. I första hand behöver taket tätas vid skorstenarna och de delar av underlagstaket som har tagit skada av fukten ersättas. Från plåten behöver också mossan och laven som växer på båda takfallen avlägsnas. Skorstenarnas skick torde vara bra, men putsen har ställvis lossnat och behöver kompletteras.

Strandpaviljongens zinkbelagda plåttak härstammar från år 2004. Ett plåttaks livslängd är långt om det underhålls som sig bör, men skador i zinkytan kan orsaka korrosion av plåten som i sin tur leder till läckage.¹²¹ Om skador utvecklas i plåten kan taket att börja med repareras genom att man byter ut mindre delar av plåten, men då skicket blir dåligt nog för hela taket att stå inför en mer omfattande reparation bör byggnadens takmaterial ses över.

Strandpaviljongen har möjligtvis under de första årtiondena haft falttak, men redan år 1836 var taket belagt med taktegel. Medan ett plåttak är lätt att underhålla, påverkar det byggnadens utseende i hög grad. För att återställa byggnadens utseende kan man överväga att ersätta plåttaket med tegeltak. De glaserade lertegel som år 2004 avlägsnades är inte nödvändigtvis bygg-

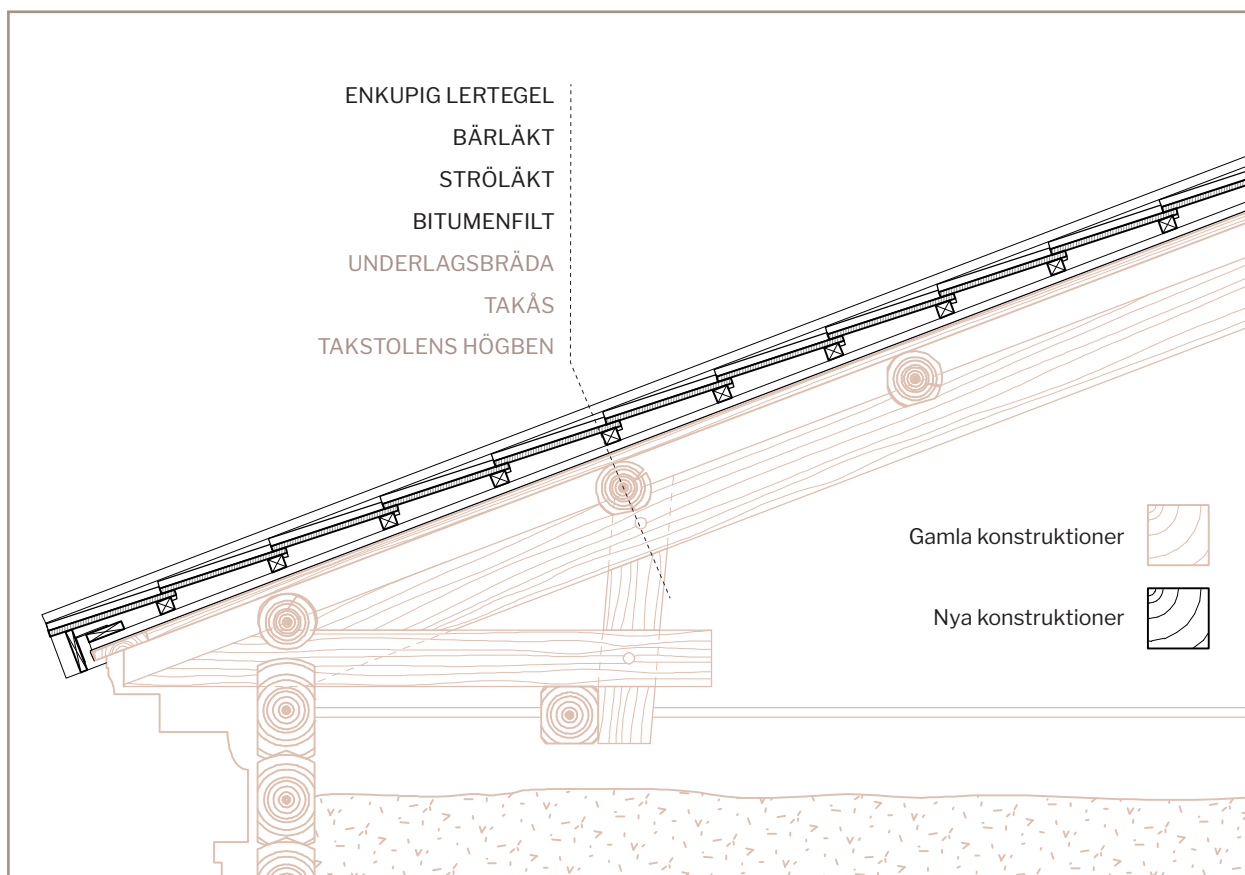
nadens ursprungliga taktegel, men de finns lagrade i den sydöstra sidobyggnadens källare. Vid takets rivning konstaterades det att skicket var bättre än man trott men ytorna är ställvis skadade. Det finns skäl att undersöka takteglens skick för att avgöra om de kan repareras och återanvändas där de hör hemma. Högst troligen kommer de gamla takteglens behöva kompletteras med nya tegel. Eftersom det är svårt att hitta nyproducerade tegel som helt motsvarar de gamla kan det ena takfallet göras med nya taktegel och det andra takfallet med gamla taktegel. Alternativt kan taket som helhet läggas om med nya taktegel.

Att lägga tegeltak på byggnaden skulle inte behöva innebära några märkvärdiga förändringar i byggnadens nuvarande takkonstruktioner. Det nuvarande underlagsbrädorna torde kunna användas som underlag för underlagsfilten eller -pappen. På underlaget monteras därefter ströläkt och bärläkt som takteglens vilar på. Ett annat alternativ är att den konstruktion som taket hade år 1836 återställs. Under den här tiden fanns det under takteglens dubbla lager av takbrädor med näver emellan.¹²² Detta skulle innebära att konstruktionens tjocklek ökar. Skorstenarnas breddning vid genomföringen är relativt låg och en märkbar ökning av takets tjocklek leder till att genomföringen blir en svårlöst detalj. Högst troligen skulle skorstenarnas övre delar behöva muras om och breddningen göras något högre.

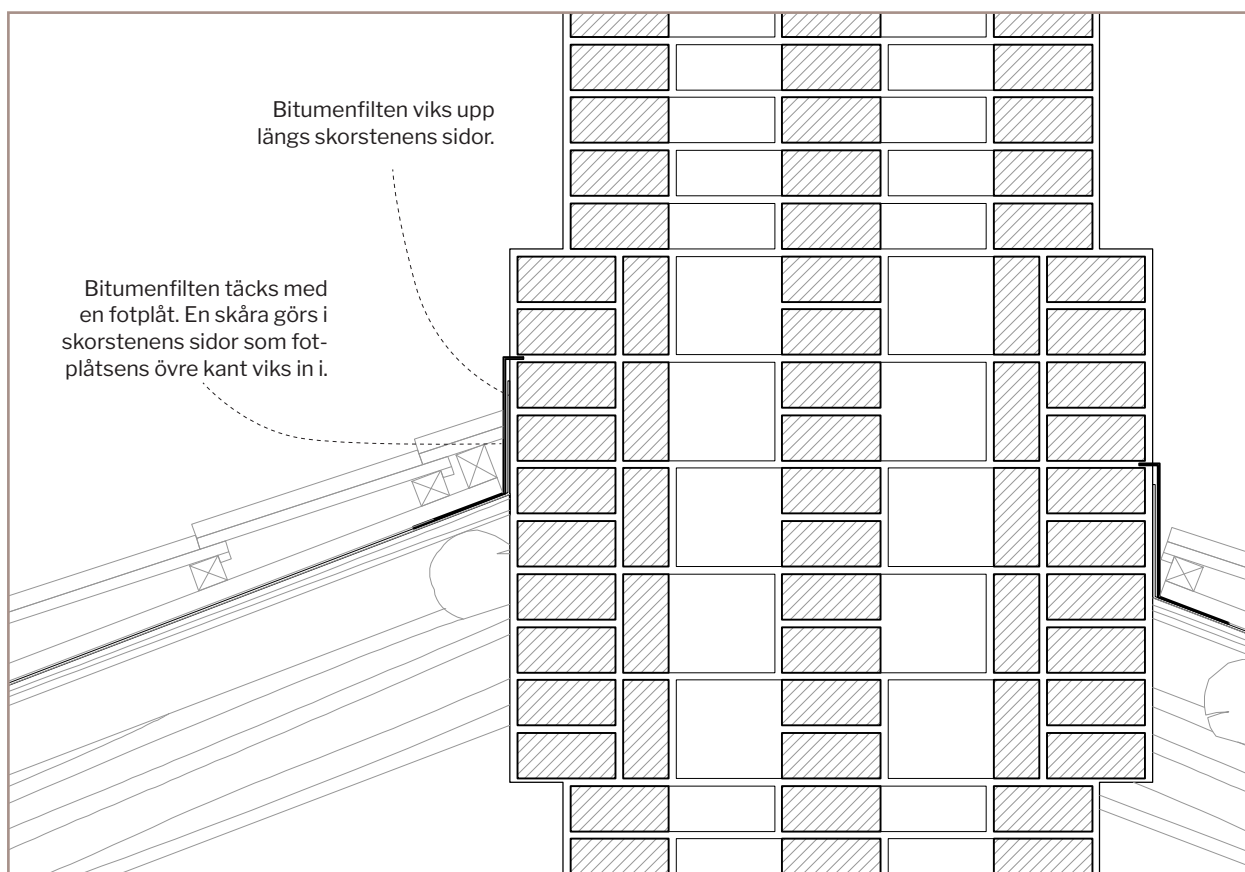
121 Tomminen 1.1.2000.

122 Brandförsäkring 1487/1836. KA 373 Ömsesidiga Försäkringsbolaget Tarmo.

TEGELTAK MED BITUMENFILT 1:20

TÄTNING AV SKORSTENARNAS GENOMFÖRING 1:10

Putsen har delvis lossnat från skorstenarna. Livady.

VENTILATION OCH UPPVÄRMNING

Byggnadens bottenbjälklag, som ersattes åren 2020–2021, hade märkbara rötskador. Skadorna berodde i huvudsak på att delar av golvet var i kontakt med markytan, vilket åtgärdades genom att avlägsna biologiskt material från grunden och genom att fästa bottenbjälklaget i timmerstommen. Fuktrelaterade skador kan också uppkomma om grundens ventilation är otillräcklig. En fuktig grund är en ypperlig plats för mögelsvamp att frodas.

Stenfoten är murad utan bruk, vilket betyder att luft tränger in mellan stenarna. Därtill finns två små ventilationsöppningar i den nordvästra långsidans stenfot. För att säkerställa att grunden ventileras tillräckligt finns det skäl att utföra en konditionsmätning. Om ventilationen visar sig vara otillräcklig kan mängden ventilationsöppningar ökas. För att säkerställa att gnagare och andra djur inte tar sig in under golvet bör ventilationsöppningarna förses med nät.

Ventilationen inne i byggnaden behöver också ses över. Byggnaden saknar friskluftsventiler, men de otäta konstruktionerna och fönstren släpper in luft i byggnaden. Möjligheten att öppna fönstren för vädring är ändå en väsentlig del av självdragsventilation. Det finns skäl att se över de inre fönsterbågarna i kamrarna och köket, dessa sitter i dagens läge fast med spik. Fönsterbågarnas fastsättning i karmen bör

i stället ordnas med gångjärn eller handvarpor för att underlätta öppnandet av fönstren.

Kakelugnarna och vedspisen konstaterades vara i gott skick år 2020, bortsett från några få kakel som buktar utåt och några spruckna kakel. Fungerande kakelugnar möjliggör effektiv uppvärmning av byggnaden. Samtidigt fungerar skorstenarnas kanaler som ventilationskanaler för förbrukad luft. Ventilationen fungerar effektivast då kanalerna är varma. För att avgöra om kakelugnarna är i användbart skick bör en grundlig granskning utföras där också skorstenarnas kanaler granskas.¹²³

Om problem upptäcks skall orsaken till att de uppkommit utredas och problemen åtgärdas. Om en eldstad visar sig vara sliten kan den muras om genom ugnsluckan, men grundligare reparationer kan innebära att ugnen helt behöver muras om. I sådana fall bör material som motsvarar de ursprungliga användas.

På grund av brandsäkerhet är det ändå ovanligt att användning av kakelugnar tillåts i museibyggnader. I stället kan ventilationen effektiviseras genom att installera värmekablar i kakelugnarna som håller kanalerna varma.

123 Seppälä 11.2000.

I samband med reparationerna åren 2020–2021 drogs elkablar till samtliga rum, vilket möjliggör installation av eluttag i rummen. För att minimera risken för att vatten skall kondensera på de inre ytorna bör temperaturen vara ett par grader högre än utomhusluften. För att hålla temperaturen tillräckligt hög i byggnaden, också under vinterhalvåret då museet är stängt, kan rummen förses med eldrivna termostatsstyrda värmeelement. Salongens fönster kan under vinterhalvåret förses med inre fönsterbågar för att minska värmeförlusten. Ifall luftfuktigheten i byggnaden visar sig vara alltför hög under delar av året kan rummen tillfälligt förses med lufttorkare. Eftersom byggnaden saknar avlopp bör lufttorkaren vara försedd med en behållare för kondensvatten. Det är då ytterst viktigt att tömningen av vattenbehållaren inte försummas.

VERANDANS TRAPPA

Verandans trappa har omfattande rötskador och behöver ersättas med en ny. Den nuvarande trappan har gjorts år 2004 enligt den tidigare modellen. Den förnyade trappan kan antingen ersättas med en ny likadan eller enligt den modellen som kan ses på fotografiet från år 1911. Trappan behandlas på samma sätt som verandans golvbrädor.

o. År 1911 såg Strandpaviljongens yttre trappa annorlunda ut och gavelns dekorationsmålning var betydligt mer detaljerad.
MV RHO.

t.h. Köket R4 år 2019. Livady.

INTERIÖR OCH ANVÄNDNING

Interiören kan man påstå vara intetsägande i dagens läge. Som museibyggnad vore det önskvärt att interiören berättar om byggnadens historia. Att sträva efter att rekonstruera en helhet från en viss tidsperiod anses inte vara önskvärt, men i en museibyggnad kan det i viss mån vara motiverat. Om återställande åtgärder vidtas måste det göras utan att värdefulla historiska lager skalas bort.

Till att börja med behöver spännpappen repareras. Spännpappen lever i takt med luftfuktigheten, och under de kalla och fuktiga delarna av året blir spännpappen naturligt lösare. I de fall där spännpappen är lös också då byggnaden är uppvärmd och torr, kan pappen försiktigt spännas. På mindre ytor kan detta göras genom att skära en skåra i pappen och spika fast kanterna så att de överlappar varandra. För att dölja spikarna klistras tunna lager av papper över dem. Det

är viktigt att pappen inte spänns för mycket eftersom det kan leda till att pappen slits sönder då fuktigheten och temperaturen förändras.¹²⁴

Ställvis har spännpappen fått hål och gått sönder. Ytan kan repareras genom att klistra tunna pappersremсор över skadorna. Vart överliggande lager bör vara större än det tidigare lagret för att i så god mån som möjligt dölja kanterna på ersättningsbiten. Vid behov kan ytan lätt sandpappas för att ytterligare dölja kanterna.¹²⁵ Den reparerade ytan fungerar som ett bra underlag för tapet eller målarfärg. Om pappen konstateras vara för skör eller tunn för att repareras är det fördelaktigt att i stället spänna ett nytt lager papp över de existerande lagren.

124
125

Heikkinen 1.1.2000.
Heikkinen 1.1.2000.

För att presentera byggnadens olika historiska skeden kan väggarna kläs med kopior av de väggbeklädnader som hittats i huset. Det är svårt att avgöra vilken fönster-, dörr- och listfärg som varit samtidig med specifika väggbeklädnader. Det föreslås att valet faller på den nyans som står i bäst balans med väggbeklädnaden, och att valet görs mellan de färger som hittats i färgundersökningen. De färglager som tagits fram under undersökningen kan lämnas synliga. Väggbeklädnaderna som hittats kan presenteras genom att binda ihop lagren till ett häfte som ställs ut i rummen för besökare att bläddra i. Lagren kan alternativt tas fram och lämnas synliga på ett begränsat område av väggen.

Strandpaviljongens innerdörrar kommer i huvudsak att stå öppna, vilket betyder att det finns ett visuellt samband mellan rummen. Därmed är det viktigt att under planeringsprocessen ta i beaktande att rummens färgsättning bör samspela.

Byggnadens tilltänkta användning är starkt förknippad med hur interiören restaureras och inreds. Användningen av byggnaden bör komplettera och stöda den övriga museiverksamheten i Villnäs. I första hand är målet att kunna öppna Strandpaviljongen för museets besökare. Under de besök som gjorts på plats under arbetets gång har det blivit uppenbart att det finns ett stort intresse hos museigästerna att besöka byggnaden.

Nationalmuseet, som driver museiverksamheten i Villnäs, har uttryckt en önskan om att en utställning som berättar om Strandpaviljongens historia skall ta plats i byggnaden. Att byggnaden skulle inredas med museiföremål betyder att det alltid behöver finnas personal på plats då dörrarna står öppna. Användningen av byggnaden blir på så vis en resursfråga i allra högsta grad. Förhållandena i byggnaden kan också begränsa typen av föremål som kan användas. Luftfuktigheten, temperaturen och mängden UV-strålning påverkar hur väl museiföremål bibehålls.

På Villnäs herrgård finns en stor mängd museiföremål och -möbler lagrade utom synhåll för museigästerna. Bland dessa kan det gå att finna passliga saker att inreda Strandpaviljongen med. Nationalmuseet har ansvaret för dessa, och i sista hand är det deras beslut om de kan användas eller inte. Om det visar sig

att det på grund av resursbrist, ogynnsamma förhållande eller andra orsaker är omöjligt att inreda byggnaden med museimöbler, kan utrymmena alternativt inredas med möbler som representerar den rätta stilen men inte är klassade som museiföremål. Detta skulle samtidigt ge besökarna en möjlighet att sätta sig ner och vila en stund och uppleva byggnaden på ett mer konkret vis. På Villnäs herrgård har det förekommit ytterst lite vandalism, och ur det perspektivet är risken för att föremål skulle förstöras mindre än på många andra ställen.

Eftersom Strandpaviljongen är ett av de äldsta kända privata badhusen i Finland skulle det vara intressant om utställningens fokus skulle ligga på det här skedet i byggnadens historia. Kakelugnarna i samtliga rum och köket härstammar ändå från ett senare skede, vilket betyder att de skulle vara i konflikt med en inredning i empirestil. Medan de här sakerna kan förklaras för besökarna med hjälp av informationstavlor kan de också uppleva att helheten är svårförståelig. En enhetligare helhet skulle åstadkommas om byggnaden inreds enligt läget som rådde under 1900-talets första årtionden. Strandpaviljongen idag torde bäst motsvara det här läget, speciellt om havsändans fönster återskapas som förslaget. Däremot finns det ingen säker vetskap om hur byggnaden var inredd under 1900-talets början, vilket det tack vare Mannerheims bouppteckning finns om inredningen år 1837. Utgående från informationen är det möjligt att återskapa inredningen.

Som en kompromiss föreslås det att slottsändans rum (R1, R2 och R5) skall representera byggnadens tidigaste skeden och att havsändans rum (R3 och R4) skall representera läget under början av 1900-talet. På så sätt kan flera skeden i byggnadens historia presenteras samtidigt som byggnadens historia som ett badhus lyfts fram.

I var och ett av rummen bör utöver det föreslagna möblemanget finnas mindre utställningsföremål med passande syfte så som köksredskap, oljelampor och toalettspelar. Om de möbler som åtminstone åren 1989–2020 fanns i byggnaden anses stilmässigt vara passande, kan de returneras till byggnaden. Rummen bör även förses med informationstavlor som berättar om byggnadens historia.

SALONG R1: SALONGEN

År 1837 fanns det en betsad soffa, 12 betsade stolar med rottingsbottnar och fyra betsade bord i salongen. I inredningen bör det tas i beaktande att det skall finnas nog med utrymme för besökarna att röra sig i rummet.

Rummet föreslås bli inrett med två möbelgrupper i empirestil: en sittgrupp med soffa, bord och två stolar (1) och ett salongsbord med tillhörande stolar (2).

Väggarna föreslås bli beklädda med papp målad i en grå nyans som motsvarar den nyans som hittades underst i tapetundersökningen.

R1

KAMMARE R2: KABINETTET

År 1837 kallades ett av rummen för kabinettet, men det är osäkert vilket utrymme det handlar om. Då var rummet inrett med en soffa med överdrag, 2 pallar med sidentyg och två betsade hörnsåp. Fram till år 2020 fanns det i rummet ett vitmålat skrivbord med svarvade ben i rummet.

Kammaren R2 föreslås bli inrett till ett kabinett med ett skrivbord med stol (3), en fåtölj, pall eller stol med sidenöverdrag (4) och ett hörnsåp (5).

Väggarna föreslås bli beklädda med temperamålad papp i en grön nyans och förses med bård. Färgen och bården bör motsvara det lager som hittades underst i tapetundersökningen.

R2

KAMMARE R3: KAMMARE

Kammaren R3 föreslås bli inrett som byggnadens enda kammare med en säng (6) och en byrå (7).

Väggarna föreslås bli beklädda med en kopia av den mönstrade tapeten med nedsänkt takpapp (lager nummer 2), som torde härstamma från 1910–1920-talet.

R3

KÖK R4: KÖKET

Köket härstammar troligen från 1900-talets början och föreslås bli inrett i enlighet med det. Det kylskåp av trä som fanns i salongen fram till år 1989 föreslås bli returnerat ifall det finns i förvar (8). Därtill föreslås köket bli försett med en byrå för köksredskap (9).

Väggarna föreslås bli beklädda med en kopia av den blommönstrade tapeten och linjerade bården (lager nummer 3), som torde härstamma från 1950–1960-talet. Det här det enda tapetlagret som i tapetundersökningen hittades i köket. Alternativt kan väggarna bekläs med en kopia av en tapet som hittats i ett annat rum och är samtida med kammarens förslagna tapet, till exempel salongens tapet med bärmönster och nedsänkt takpapp (lager nummer 4).

R4, alternativ 1

R4, alternativ 2

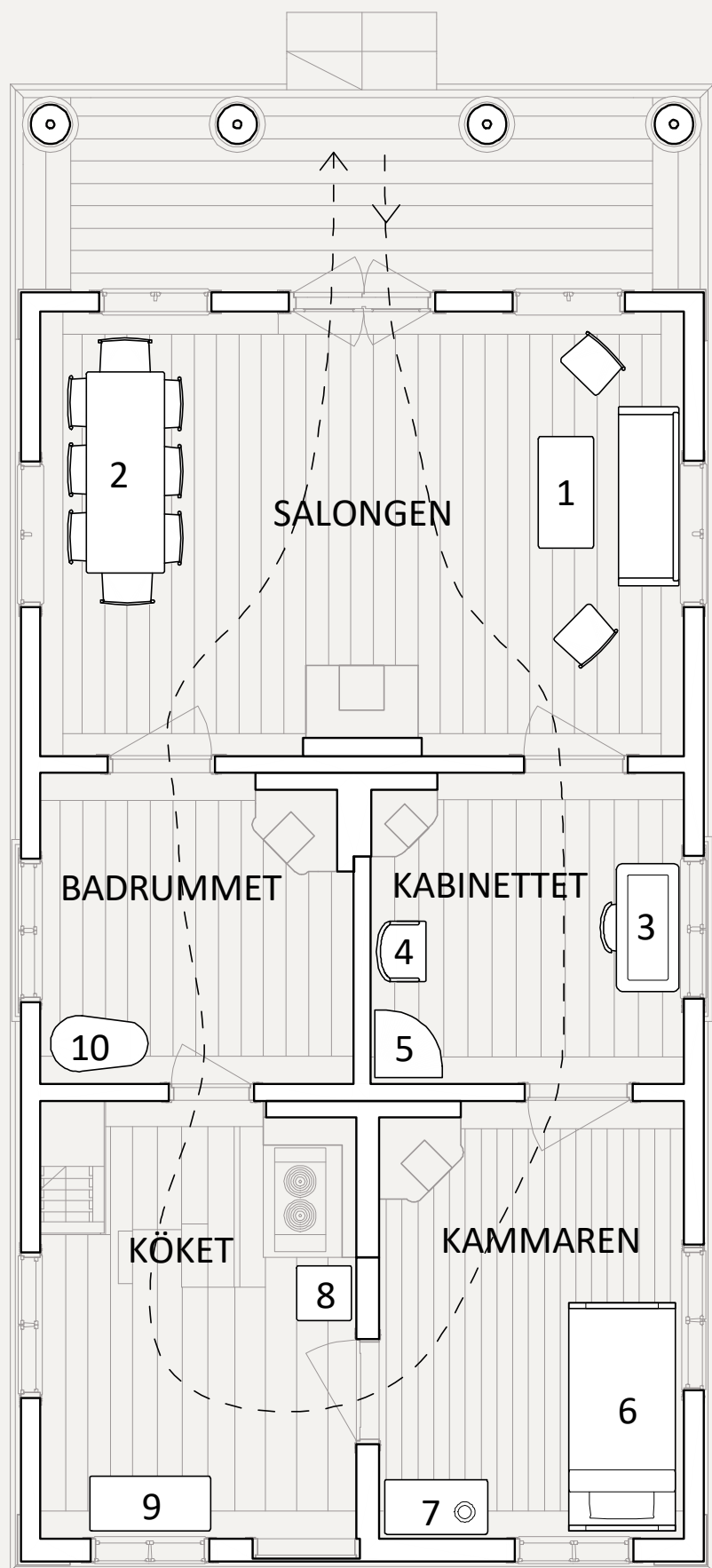
KAMMARE R5: BADRUMMET

Strandpaviljongens badrum har sedan länge varit förlorat, men för att föra fram byggnadens historia bör åtminstone ett av rummen inredas med badanordningar och -föremål. Kammaren R5 och rum R4 har troligtvis varit byggnadens badrum. Eftersom rum R4 senare har gjorts om till kök föreslås kammaren bli inrett som badrum med ett badkar av koppar (10). Därtill kan rummet inredas med övrig dusch- och badanordning, så som vattensåar, men det bör göras på ett sådant sätt att inga stora åtgärder behöver vidtas. Byggnadens historia som ett badhus kan vidare presenteras med hjälp av mindre föremål förknippade med badandet.

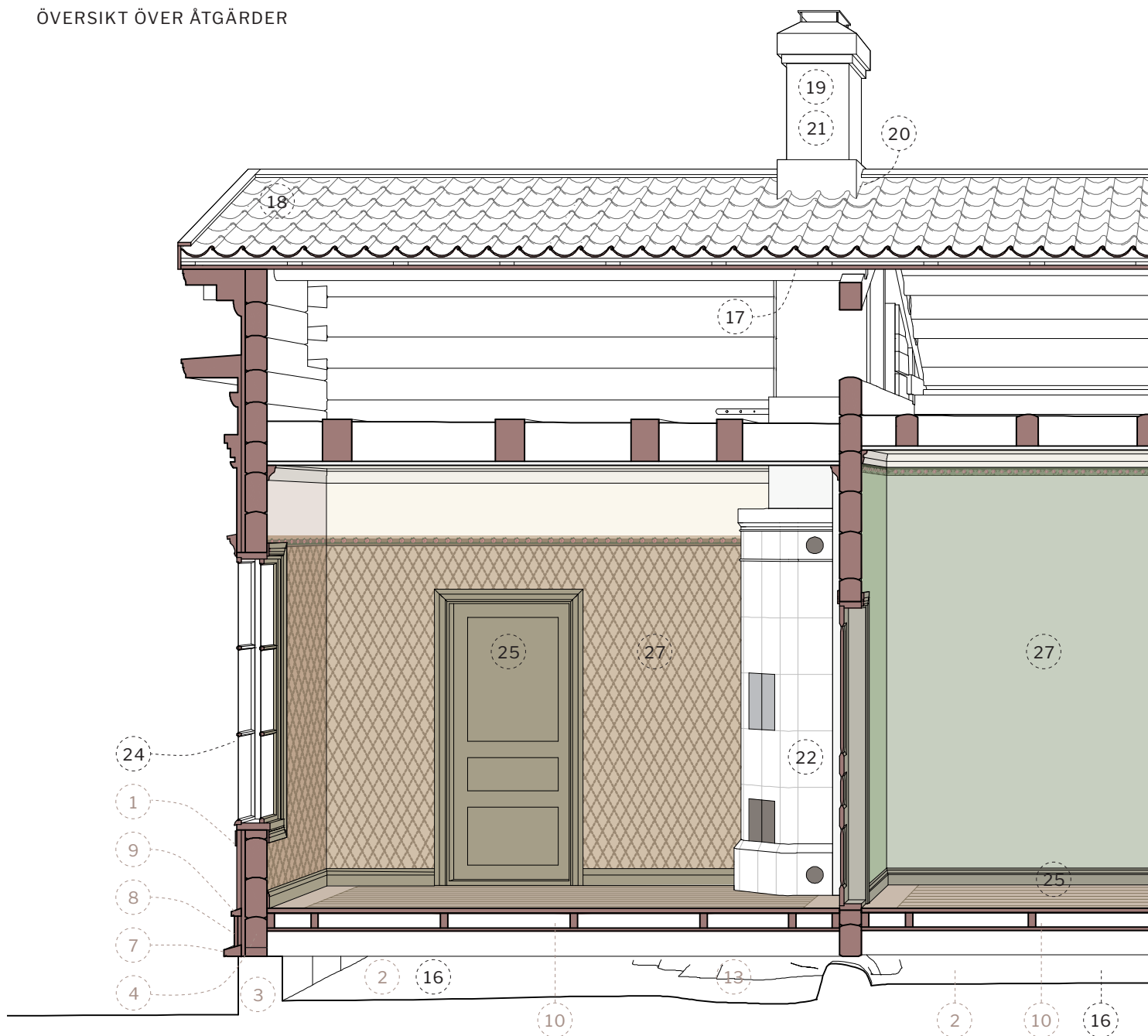
Väggarna föreslås bli beklädda med målad spännpapp. I tapetundersökningen framkom det inte att rummet tidigare skulle ha haft väggbeklädnad av den här typen, men år 1836 sågs byggnaden ha varit oljemålad både ut- och invändigt. Det är troligt att rummet tidigare haft målad papp på väggarna i likhet med slottsändans övriga rum. En väggbeklädnad av den här typen skulle vara mera tidsenlig med badrumsinredningen än någon av de tapeter som hittades i rummet. Nyansen kan väljas utgående från den bit målad papp som hittades på kökets sida ovanför dörren mellan kammaren och köket. Alternativt kan väggarna bekläs med en kopia av den mönstrade tapet som torde härstamma från 1910–1920-talet (lager 2).

R5, alternativ 1

R5, alternativ 2

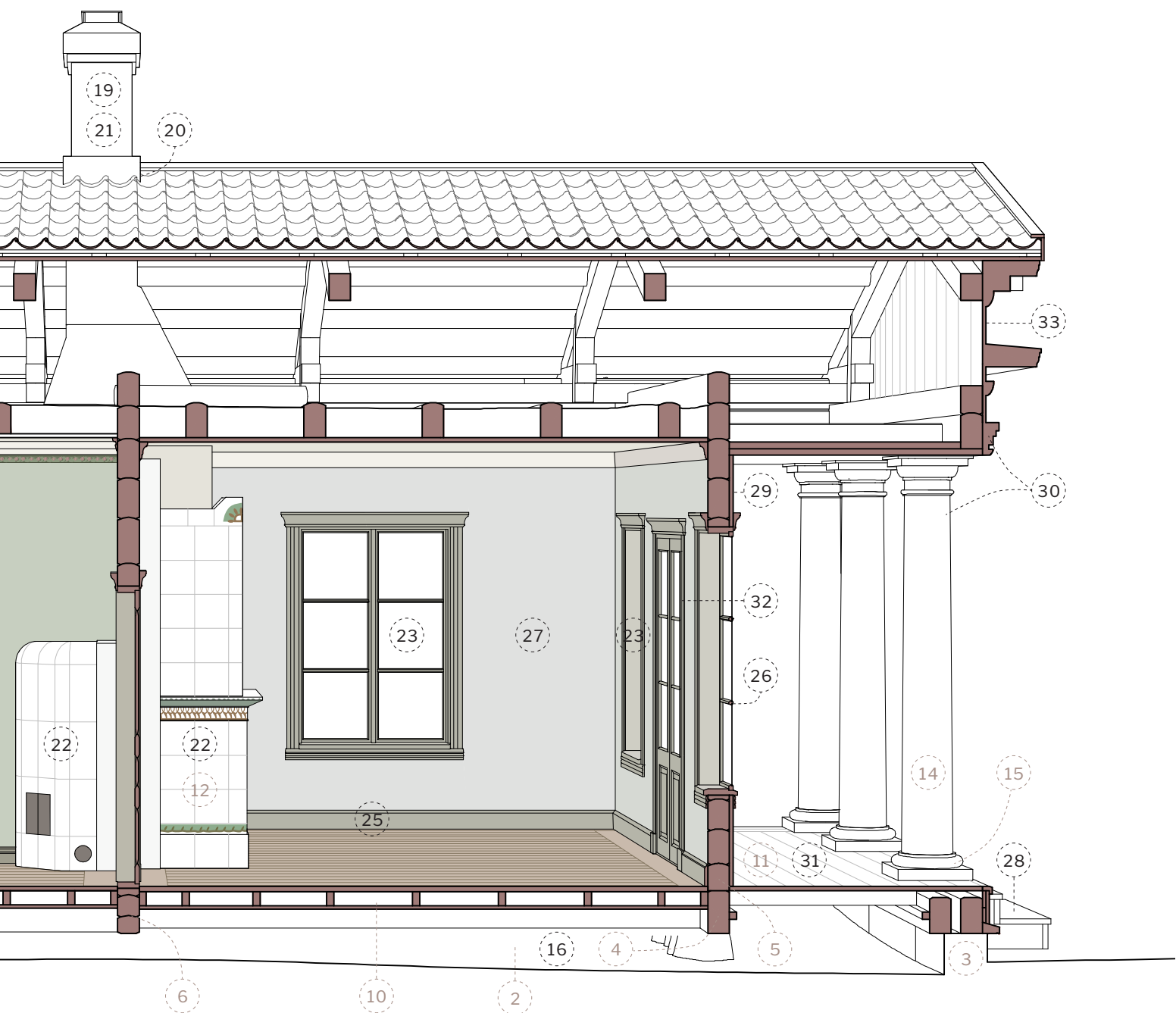

ÖVERSIKT ÖVER ÅTGÄRDER

ÅTGÄRDER UTFÖRDA ÅREN 2020-2021

1. Havsändan lyftes med ca. 30 mm
2. Organiskt material avlägsnades från grunden.
3. Stenfoten stöddes med kilstenar.
4. Syllstockarna ersattes med nytt virke.
5. Ställvis ersattes delar av andra och tredje timmervarvet.
6. Rötskador i timmerstommen lagades med ilagning.
7. Timmerstommen skyddades med en ny vattenlist som löper längs stenfoten.
8. Brädfodringen förnyades ställvis.
9. Den övre vattenlisten rekonstruerades.
10. Golvkonstruktionerna förnyades och rötskadade golvplankor ersattes. I köket återanvändes byggnadens gamla golvåsar.
11. Verandans golvkonstruktion och rötskadade golvplankor förnyades.
12. En ny grund murades för salongens kakelugn.
13. Kökets vedspis grund stöddes med stenar.
14. Pelarnas rötskador åtgärdades med ersättningsbitar.
15. Pelarnas baser förnyades.

FÖRSLAGNA FRAMTIDA ÅTGÄRDER

16. Grundens ventilation granskas och förbättras vid behov.
17. Rötskadade delar av underlagstaket ersätts.
18. Plåttaket ersätts med enkupigt lertegel.
19. Skorstenarnas puts repareras.
20. Skorstenarnas genomföring tätas.
21. Kakelugnarnas och skorstenarnas kanaler granskas.
22. Värmekablar installeras vid behov i kakelugnarnas kanaler för att effektivisera ventilationen.
23. Fönstren restaureras.
24. Havsändans fönster återskapas.
25. Fönstrens inre delar, innerdörrarna och golvlisterna målas.
26. Yttre fönsterbågar och karmar målas med varmgrå linoljefärg.
27. Väggarnas och takens spännpapp repareras och målas eller bekläs med ny spännpapp eller tapet.
28. Verandans trappa ersätts och behandlas med gråbrun tjärfärg.
29. Fasaden målas med grågrön linoljefärg och det rödbruna rutmönstret återskapas.
30. Foderbrädorna, pelarna, listerna och verandans tak målas ljusgråa.
31. Verandans golv, den nedre vattenlisten och pelarnas baser målas med gråbrun tjärfärg.
32. Pardörrens yttre sida målas med gråblå linoljefärg.
33. Gavelns dekorationsmålning undersöks och konserveras.

AVSLUTNING

5

5.1 Framtidsvision och rekommendationer

En till storleken och värdet mindre byggnad som Strandpaviljongen kan lätt glömmas bort i skuggan av något dyrbarare, i detta fall herrgårdsslottet. Det finns ändå ett stort värde i att upprätthålla också mindre byggnader för att i så stor mån som möjligt bevara mångfalden av historiska bebyggelser. Medan Strandpaviljongen till byggnadstekniken inte är ett revolutionerande eller exceptionellt verk, gör dess historia som ett badhus den till ett intressant skyddsobjekt. Som det äldsta bevarade privata badhuset i Finland är byggnaden unik av sitt slag och ger en inblick i badkulturen under början 1800-talet.

Trots att badanordningarna och eldstäderna har försvunnit finns det mycket byggnadsdelar kvar från tiden då byggnaden var ett badhus. I det stora hela har byggnaden hållits relativt bra bevarad. Förutom vissa byggnadsdelar, så som golvet konstruktioner och havsändans fönster, har få byggnadsdelar helt försvunnit under årens lopp. Takstolarna, stommen, en del fönster och dörrar samt till stor del exteriörens utsmyckning är ursprungliga. Därtill finns det gott om senare lager som berättar om olika skeden i byggnadens historia. Stenfoten till exempel är inte ursprunglig, men också den närmar sig redan hundraårsåldern.

Alla dessa delar är värdefulla och förtjänar att bevaras och skyddas så gott det går. Det är troligt att man blir tvungen att ersätta en del kulturhistoriskt värdefulla byggnadsdelar någon gång. Det bör då göras enligt de gamla modellerna för att man inte skall gå miste om byggnadens särdrag såsom fasadens utsmyckning i empirestil. Förutom fysiska byggnadsdelar är det alltså viktigt att sträva efter att bevara det som delarna representerar.

I framtiden rekommenderas det att de restaureringsprinciper som tillämpats under åren 2019–2021 (se kapitel 4.2) skall följas även i kommande restaureringar och reparationer. Speciellt fokus önskas läggas på konstruktionernas och materialens funktion och sundhet.

De åtgärder som presenterats i det här arbetet bör utföras i den mån det är möjligt och anses vara nödvändigt. Såväl planeringen som åtgärdernas utförande bör göras av sådana personer som har tillräcklig erfarenhet av skyddade byggnaders restaurering och reparation. De involverade behöver även ha kunskap om traditionella byggnadsmaterial och -tekniker. I framtiden bör byggnaden aktivt underhållas och skicket följas upp. En långtidsplan över byggnadens underhåll skulle säkerställa att detta fullföljs i praktiken. Om möjligt skulle det vara fördelaktigt att arbetsgruppens sammansättning inte förändras alltför ofta, eftersom det skulle garantera att samtliga personer har tillfredsställande kännedom om byggnadens historia och uppbyggnad.

Om Strandpaviljongen inte används i utställnings-syfte skulle det vara fördelaktigt att utarbeta en annan användningsplan för byggnaden. Kontinuerlig användning säkrar kontinuerligt underhåll av den. En byggnad utan syfte på ägor med många värdefulla byggnader kan lätt prioriteras bort, och risken för att den förfaller växer sig därmed större. Användningen av Strandpaviljongen bör vara av en sådan natur att byggnaden inte behöver utsättas för några stora omställningar för att kunna utnyttjas enligt ändamålet. Användningen får på inget sätt äventyra byggnadens kulturhistoriska värde.

För att få en klarare bild av hur byggnaden kan användas och vad som möjligen ännu bör åtgärdas, föreslås det att det utförs mätning av förhållandena i byggnaden. För att vidare utreda byggnadens historia kan dendrokronologiska utredningar av havsändans och slottsändans timmerstommar utföras. En dendrokronologisk undersökning gör det möjligt att åldersbestämma byggnadsdelar av timmer. Vidare planering, som inte behandlats i det här arbetet men berör Strandpaviljongen, är hur markytan och parkområdet runt byggnaden bör behandlas och underhållas.

5.2 Om arbetsprocessen

Innan jag inledde det här arbetet kändes det nästintill omöjligt att utgående från det knappa arkivmaterialet och de motsägelsefulla tidigare konstaterandena kunna skapa en tillförlitlig uppfattning om Strandpaviljongens historia. Under arbetets gång blev det ändå mycket uppenbart att byggnaden i sig verkligen är den allra viktigaste informationskällan. Märken i byggnadens konstruktioner berättar mycket för den som har färdigheter att läsa och tolka dem. Genom att pussla ihop de olika fragment av information som fanns tillgängliga och jämföra dem med byggnaden blev det möjligt att få fram ny information.

Det blev snabbt evident att det behövs en betydande mängd tvärvetenskaplig kunskap för att åstadkomma och genomföra en byggnadshistorisk undersökning och att utarbeta en restaureringsplan. För att genomföra en byggnadshistorisk undersökning behövs kännedom om byggnadshistoria, kulturhistoria och seder. Förutom tecken i konstruktionerna som skvallrade om försvunna delar och ändringar som gjorts, fanns det även tecken som avslöjade hur byggnadsdelarna framställdes. Till exempel kunde det konstateras att underlagstaket hade handsågats av bilade sparrar och att takstolarna hade byggts liggande på varandra. För att kunna tyda tecken som dessa behöver man kunskap om traditionella material och byggnadstekniker. Planeringen av en restaurering kräver å sin sida att man därtill förstår sig på bland annat värme, ventilation, material och konstruktioners funktioner.

Trots grundlig undersökning är det inte alltid möjligt att dra klara slutsatser om byggnadens historia, men det behöver det inte vara heller. En byggnadshistorisk undersökning tar egentligen inte slut då man skrivit sista meningen. I framtiden kanske objektets undersökning återupptas. Nya källor och metoder kan leda till ny information. Tidigare teorier kanske bevisas felaktiga och stjälpas, men det betyder inte att arbetet

som gjorts är förgäves. En tidigare undersökning kan ändå fungera som en stabil grund att stå på. Så länge det som spekuleras i och konstateras som trovärdigt motiveras kan följande forskare förstå tankegången och i vissa fall också bevisa dem som feltolkningar.

Under arbetets gång blev det uppenbart att man måste vara ytterst försiktig med att inte undermedvetet söka efter bevis som stöder ens egna teorier och blunda för tecken som tyder på något motsatt. Processen kräver mycket självkritik. Det är också lätt att falla för tankesättet att ju äldre än byggnadsdel är, desto mer värdefull är den. Tankesättet kan resultera i liknande återskapande restaureringar som gjordes under 1960-talet. Att respektera lagren och behandla dem som lika värdefulla kan i vissa situationer kräva mycket viljestyrka.

Trots byggnadsskyddslagen, restaureringsprinciperna och – rekommendationerna finns det sist och slutligen mycket spelrum inom restaureringsbranschen. Alla har ett eget sätt att se på saker och värdesätta delar, ett eget sätt att argumentera för sina förslag. En stark och klar motivering fungerar som stöd för valen man gör och leder till en slutprodukt som stort kan skilja sig från vad en annan skulle ha åstadkommit. Växelverkan med Museiverket och andra instanser skapar lyckligtvis förutsättningar för diskussioner, och besluten ligger inte hos en enskild person.

Enligt min egen uppfattning har jag lyckats med de mål jag hade med arbetet, och förhoppningsvis kan det här arbetet i framtiden fungera som en stabil grund för kommande beslutsfattande gällande Strandpaviljongens framtid. Arbetsprocessen har varit mycket lärorik. Förutom att jag har lärt mig mycket om den här specifika byggnaden, har jag fått en hel del kunskap som jag i framtiden kommer att kunna utnyttja inom mitt arbetsområde.

ARKIV

Aalto-universitetets arkiv

ArkMP Arkkitehtuurin mittauspiirustukset
Måttitritningar år 1923

Finska Nationalmuseet

LA 440 Villnäs arkiv

Villnäs herrgårdsarkiv

Anteckningar berörande restaurerings-
arbetet

Museiverkets arkiv, Helsingfors

RHO Byggnadshistoriska avdelningens arkiv

Bildsamling

Måttitritningar

Anteckningar och rapporter

HK Historiska bildsamlingar

KK Etnologiska bildsamlingar

Nationalbiblioteket, Helsingfors

Blomqvistiana, Coll. 24.

C. G. Mannerheim, brev till A. Blomqvist.
25.5.1825.

A. Mannerheim, brev till A. Blomqvist.
30.5.1825.

C. E. Mannerheim, brev till A. Blomqvist.
10.6.1825.

Digitala samlingar

Finlands Nationalgalleri

Digitala samlingar

Riksarkivet, Helsingfors

KA 373 Ömsesidiga Försäkringsbolaget
Tarmo.

Brandförsäkring 1487/1836, 1847,
1857, 1859.

Svenska Litteratursällskapet i Finland

SLSA 135 Alexander Blomqvists brev
(1819–1848).

C. G. Mannerheim, brev till A. Blomqvist.
1823; 2.6.1825; 14.6.1825.

Åbo landsarkiv

Adels bouppteckningar 1806–1867.

Adels bouppteckningar 1837–1838
(Ecm: 6).

TRYCKTA KÄLLOR

Almevik, Gunnar. 2012. Byggnaden som kunskapskälla. Doktorsavhandling. Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet. Sverige, Göteborg. ISBN 978-91-7346-714-8.

Frondelius, Satu 2005a. Mannerheimit Louhisaaren omistajina. I Lounatvuori, Irma & Knapas, Marja Terttu (red.), *Louhisaaren kartano: suku ja rälssi – säteri ja kirkko*, s. 64–70. Helsingfors, Finland: Museiverket. ISBN 951-616-128-6.

Frondelius, Satu. 2005b. Säädynmukainen ympäristö – puistot ja puutarha. I Lounatvuori, Irma & Knapas, Marja Terttu (red.), *Louhisaaren kartano: suku ja rälssi – säteri ja kirkko*, s. 127–147. Helsingfors, Finland: Museiverket. ISBN 951-616-128-6.

Gardberg, C. J. & Dahl, Kaj. 1989. Suomen kartanoita. Keuruu: Otava. ISBN 951-1-10774-7.

Haggrén, Georg. 2005a. Louhisaaren keskiaika. I Lounatvuori, Irma & Knapas, Marja Terttu (red.), *Louhisaaren kartano: suku ja rälssi – säteri ja kirkko*, s. 11–20. Helsingfors, Finland: Museiverket. ISBN 951-616-128-6.

Haggrén, Georg. 2005b. Louhisaaren kulta-aika – 1600-luvun puolivälin perustaksi. I Lounatvuori, Irma & Knapas, Marja Terttu (red.), *Louhisaaren kartano: suku ja rälssi – säteri ja kirkko*, s. 43–54. Helsingfors, Finland: Museiverket. ISBN 951-616-128-6.

Haggrén, Georg. 2005c. Reduktion, velka-taakan ja venäläismiehityksen paineessa. I Lounatvuori, Irma & Knapas, Marja Terttu (red.), *Louhisaaren kartano: suku ja rälssi – säteri ja kirkko*, s. 55–63. Helsingfors, Finland: Museiverket. ISBN 951-616-128-6.

Heikkinen, Maire. 1989. Tapetointi. I Heikkinen, Maire; Heinämies, Kati; Jaatinen, Jukka; Kaila, Panu; Pietarila, Pentti, Talo kautta aikojen – kiinteän sisustuksen historia, s. 55–75. Jyväskylä, Finland: Rakentajain Kustannus Oy. ISBN 951-676-402-9.

Heikkinen, Maire. 2009. Suomalainen tapettikirja. Borgå, Finland: Museiverket & SKS. ISBN 978-952-222-093-6.

Hogarth, William. 1753. The Analysis of Beauty. London: J. Reeves. Digitaliserad år 2012 av Getty Research Institute.

Häyrynen, Maunu. 2005. Puutarha, lakriksi ja kulkue. Suomalaisen puutarhan kansainvälisyys. I Halme, Anna-Maija (red.), *Puistot ja puutarhat, suomalainen puutarhaperinne*, s. 18–23. Suomen Kotiseutuliitto. ISBN 951-95378-6-4.

Jaatinen, Jukka. 1989. Listoitut. I Heikkinen, Maire; Heinämies, Kati; Jaatinen, Jukka; Kaila, Panu; Pietarila, Pentti, Talo kautta aikojen – kiinteän sisustuksen historia, s. 125–140. Jyväskylä, Finland: Rakentajain Kustannus Oy. ISBN 951-676-402-9.

Kairamo, Maija. 2006. Restaurointitappeja aikaraitteella. Puoli vuosisataa rakennussuojelua ja restaurointia Suomessa. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston tutkimuksia 2006/25. Helsingfors, Finland: Tekniska högskolan. ISBN 951-22-8484-7.

Kindblom, Inga. 1995. Badhus. Bad och badande före 1950. Stockholm, Sverige: Riksantikvarieämbetet. ISBN 91-7192-966-5.

Kuurne, Jouni. 2018. Asikaisten Louhisaari – tukholmalainen aatelispalatsi. I Huttunen, Marko; Eerikäinen, Laura; Laine, Laura; Saarinen, Pauliina; Savolainen, Panu (red.), *Ruotsin suurvalta-ajan vesikattorakenteet Suomessa*, s. 10–19. Helsingfors, Finland: Senatfastigheter. ISBN 978-952-7239-1.

Lounatvuori, Irma. 2005. Louhisaari – Flemingien valta-aseman symboli. I Lounatvuori, Irma & Knapas, Marja Terttu (red.), *Louhisaaren kartano: suku ja räilssi – säteri ja kirkko*, s. 81–108. Helsingfors, Finland: Museiverket. ISBN 951-616-128-6.

Merivuori, Tuula-Maria. 1984. Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa, osa 1. Katsaus viheralueiden syntyyn ja kehitykseen. Helsingfors, Finland: Finlands Landskapsarkitekter. ISBN 951-99579-7-9.

Mäkinen, Vesa. 1998. Suomen vanhat linnat. Borgå, Finland: WSOY. ISBN 915-0-23182-7.

Pietarila, Pentti. 1989. Sisämaalaus. I Heikkinen, Maire; Heinämies, Kati; Jaatinen, Jukka; Kaila, Panu; Pietarila, Pentti, *Talo kautta aikojen – kiinteän sisustuksen historia*, s. 31–53. Jyväskylä, Finland: Rakentajain Kustannus Oy. ISBN 951-676-402-9.

Pietarila, Pentti. 2004. Rakennusten värit ja koristetyyli. Finland: Tikkurila Paints Oy. ISBN 952-5030-29-6.

Sinisalo, Antero & Häyrynen, Manu (red.). 1997. Puutarhataiteen historian perusteet. Luennot 1966–1986. Helsingfors, Finland: Viherympäristöliitto ry. ISBN 951-97417-9-8.

Suvikumpu, Liisa. 2014. Suomalaiset kylpylät: kotimaisen kylpylälähtöisin historiaa. Helsingfors, Finland: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. ISBN 978-952-222-239-8.

Tommila, Päiviö. 1982. Helsinki kylpylälähtöisin historiaa. Helsingfors, Finland: Helsinki-seura. ISBN 951-9418-04-0.

Värtinen, Lea. 2005. Asumakartanosta kansalliseksi nähtävyydeksi. I Lounatvuori, Irma & Knapas, Marja Terttu (red.), *Louhisaaren kartano: suku ja räilssi – säteri ja kirkko*, s. 175–193. Helsingfors, Finland: Museiverket. ISBN 951-616-128-6.

Welin, Per-Olof. 1968. Louhisaari – Villnäs. Borgå, Finland: WSOY.

OPUBLICERADE ARBETEN

Frondeilius, Satu. 1999. Louhisaaren kartanon puisti ja puutarhat Mannerheimien aikana 1796–1904. Pro gradu. Institutionen för konsthistoria, Helsingfors universitet.

Laine, Laura; Uusitalo, Hilda; Huttunen, Marko. [u.u.] Louhisaaren päärakennuksen rakennus- ja muutosvaiheselvitys. Helsingfors, Finland: Livady Arkitekter & Senatfastigheter.

RAPPORTER, DOKUMENT OCH ANTECKNINGAR

Arkeologiska kommissionen. 22.9.1962. Louhisaaren kartanolinnan korjaushjelma. Arkeologiska kommissionen (Museiverket).

Gröndahl, Kari. 2.4.2004. Louhisaaren linna, Merilinna, ulkopuolen kunnostus. Rakennustapaselustus. 131/29.10.2014. Museiverket, byggnadshistoriska avdelningen.

Gröndahl, Kari. 18.6.2004. Merikylpylän ulkopuolen kunnostustyö. Työmaamuistio 1, 17.6.2004. Museiverket, byggnadshistoriska avdelningen

Gröndahl, Kari. 9.7.2004. Merikylpylän ulkopuolen kunnostustyö. Työmaamuistio 2, 8.7.2004. Museiverket, byggnadshistoriska avdelningen.

Gröndahl, Kari. 16.8.2004. Merikylpylän ulkopuolen kunnostustyö. Työmaamuistio 3, 23.7.2004. Museiverket, byggnadshistoriska avdelningen.

Gröndahl, Kari. 18.6.2008. Katselemuskäynti Louhisaareissa 17.6.2008. Museiverket, Byggnadshistoriska avdelningen.

Heikkinen, Maire. 1.1.2000. Pinkopahvi. Korjauskortisto. Helsingfors, Finland: Museiverket. ISSN 1236-4517.

Holmberg, O. 11.7.1972. Maalaustyöselitys Louhisaaren merilinnan ulkomaalaustöistä. Turun piirirakennustoimisto.

Huttunen, Marko & Norrmén, Miia. 19.3.2021. Louhisaaren Merilinna. Maalaustyöselitys. Livady Arkitekter.

Huttunen, Marko; Norrmén, Miia; Mikkola, Juulia. 19.3.2021. Louhisaaren Merilinna. Työselitys, ikkunoiden kunnostus. Livady Arkitekter.

Hytönen, Karoliina. 1.12.2020. Merilinna. Värilähtökortisto ja tapettitutkimus. Restart Oy.

Härö, Elias. 19.12.1964. Selostus Louhisaaren kartanolinnassa v. 1964 aikana suoritetuista töistä. Arkeologiska kommissionen (Museiverket).

Ivars, Marja; Lounatvuori, Irma. 4.7.1989. Merikylpylän kunnostustyö. Museiverket, Byggnadshistoriska avdelningen.

Ivars, Marja; Lounatvuori, Irma; Järvelä-Hynynen, Raija; Mäkelä, Marja. 27.7.1988. Museoviraston kartano- ja talomuseoittojen toimikunnan asettaman Louhisaaren hoito- ja suunnitteluryhmän raportti. Museiverket.

Lounatvuori, Irma. 28.4.1989. Merikylpylän dokumentointi ennen korjaustöitä 1989. Museiverket, byggnadshistoriska avdelningen.

Lounatvuori, Irma. 10.10.2002. Kertomus matkasta Louhisaareen. Museiverket.

Maanpää, Sauli. 25.5.2020. Louhisaaren Merilinna. Pohjatutkimus ja perustusten nykytila-arvio. 14257. SM Maanpää Oy.

Melanko, Kirsti. 4.5.1972. Muistio neuvottelusta Louhisaareissa 2.5.1972. Museiverket.

Mentu, Sakari; Gröndahl, Kari. 8.8.2008. Korjaustyötilaus. 85/2008. Museiverket, Byggnadshistoriska avdelningen.

Museiverket & Byggnadsstyrelsen. 21.11.1987. Valtion rakennusten suojeluluku. Helsingfors, Finland.

Rantala, Niklas. 1.4.2021. Merilinna, puukorjaukset, raportti. Restart Oy.

Salminen, Lauri & Johansson, Panu. 27.1.2020. Merilinna. Lisäys kuntokartoitusraporttiin. Restart Oy.

Salminen, Lauri. 14.1.2021. Merilinnan työväihelmoitus 14.1. Restart Oy.

Salminen, Lauri. 26.1.2021. Merilinna, raportti. Restart Oy.

Seppälä, Anna-Leena. 1.1.2000. Tulisijat. Korjauskortisto. Helsingfors, Finland: Museiverket. ISSN 1236-4517.

Setälä, Ulla; Gröndahl, Kari. 13.11.2012. Muistio, matkakertomus Louhisaaren kartanoon 18.10.2012. Museiverket.

Sibelius, Juho & Leppänen, Lauri. 10.1.2019. Merilinna. Kuntokartoitusraportti. Restart Oy.

Tomminen, Hannu. 1.1.2000. Peltikaton korjaus. Korjauskortisto. Helsingfors, Finland: Museiverket. ISSN 1236-4517.

Undervisningsministeriet. 20.11.1985. Valtion omistamien rakennusten suojelusta annetun asetuksen 11 §:ssä tarkoitetut soveltamisohjeet. 8321/552/85. Riksarkivet.

Östman, G. 15.1.1973. Toimintakertomus v. 1971–1972. Museiverket.

TIDSSKRIFTER

Mansén, Elisabeth. 2000. Bara vanligt vatten! Kulturhistorisk tidskrift 83(2), 65–76.

van Tubergen, Astrid & van der Linden, S. 2002. A brief history of spa therapy. Annals of the Rheumatic Diseases 61(3), 273–275. DOI 10.1136/ard.61.3.273.

Åbo Underrättelser. 27.5.1951. Livlig turistsäsong väntas – Marsk-muesum på Villnäs? Åbo Underrättelser 138/1951, 3.

LAGAR OCH FÖRORDNINGAR

60/1985. Byggnadsskyddslag. Tillgänglig: <https://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/1985/19850060>

480/1985. Förordning om skydd för staten tillhöriga byggnader 480/1985. Tillgänglig: <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/kuomotut/1985/19850480>

498/2010. Lag om skyddande av byggnadsarvet. Tillgänglig: <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2010/20100498>

ÖVRIGA KÄLLOR

FÖRDRAG

CEN-CENELEC. 2019. Conservation of cultural heritage, Historic timber structures, Guidelines for on-site assessment of load bearing timber structures. FprEN 17121:2019 E. European Committee for Standardization. Bryssel, Belgium.

ICOMOS. 1964. Venedig-chartret. Internationellt charter för bevarande och restaurering av minnesmärken och områden av historiskt intresse. Svensk översättning 1990 av K. Andersson, B. Blomé, B. Hoberg, C. Laine, H. Matell.

ICOMOS. 2003. Principles for the Analysis, Conservation and Structural Restoration of Architectural Heritage. Victoria Falls, Zimbabwe.

ICOMOS. 2017. Principles for the Conservation of Wooden Built Heritage. Delhi, Indien.

NÄTDOKUMENT

Finlands Nationalmuseum. 2020. Villnäs historia. Hämtad 6.12.2020. Tillgänglig: <https://www.kansallismuseo.fi/sv/louhisaari/historia>

Museiverket. Museiverkets tapetdatabas. Hämtad 25.10.2021. Tillgänglig: <http://tapetti.nba.fi/>

BILDFÖRTECKNING

Författarens bilder och ritningar om inte annat nämns.

SIDA

- pärm** Foto, Strandpaviljongen. 1967. E. Härö. RHO85983. MV RHO.
- 10** Foto, nordöstra fasaden. 1964. Welin. RHO4312. MV RHO.
- 13** Flygbild. 25.5.1931. HK10000:4381. MV HK.
- 15** Flygbild. 16.8.2019. Livady.
- 16** Ritning, planlösning. 2005. Hirvonen. 017.3.154. MV RHO.
- 17** Situationsplan. 1836. Ömsesidiga Försäkringsbolaget Tarmo. 1487/1836. KA.
- 18** Foto, Villnäs herrgårdsslott. 1900-t. KK7627:1. MV KK.
- 20** Foto, Strandpaviljongen. 1966. E. Härö. RHO85939. MV RHO.
- 21** Foto, Strandpaviljongen. 2019. Livady Oy.
- 22** Dokument, dokumentation av interiören. 28.4.1989. I. Lounatuori. MV RHO.
- 24** Måttitning, Strandpaviljongens pelare. 1923. A-L. Ringbom. ArkMP 1923:43. AA.
- 28** Foto, Ekuddens lusthus. 1987. T. Syrjänen. HK10000:2926. MV HK.
- 29** Foto, Strandpaviljongen. 1982. V. Laine. RHO15828. MV RHO.
- 30** Karta, Villnäs ägor. 1796. LA KM.
- 31** Litografi, Kuppis hälsokälla. 1853. J. Reinberg. HK19010204B:1.4. MV HK.
- 33** Foto, Drottningholms badhus. 1940. Wellenberg. BWR24632. RAÄ.
- 34** Foto, R1 salongen. 2019. Livady Oy.
- 35** Foto, R4 köket. 2019. Livady Oy.
- 46** Akvarell, landskapsstudie. 1823–1825. G. W. Finnberg. A II 1254:32. KG.
- 48** Brev, C. G. Mannerheim. 1823. SLSA 135.
- 49** Foto, takstol. 2019. Livady.
- 50** Brandförsäkring. 1836. Ömsesidiga Försäkringsbolaget Tarmo. 1487/1836. KA.
- 51** Bouppteckning. 1837. Åbo landsarkiv.
- 52** Ritning, stenhus. 1820-t. A. F. Granstedt. HK19670812:1. MV HK.
- 53** Ritning, Strandpaviljongen. 1820-t. A. F. Granstedt. HK19670812:3. MV HK.
- 56** Foto, Elimä lusthus. Kyander. HK10000:6458. MV HK.
- 56** Foto, Elimä lusthus. Kyander. HK10000:6457. MV HK.
- 57** Foto, Strandpaviljongen. 11.11.2019. Livady.
- 58** Teckning, Villnäs herrgård. 1844–1846. J. Knutson. A I 636:22. KG.
- 59** Ritning, latrin till Villnäs. 1873. T. Decker. HK19670812:16. MV HK.
- 60** Ritning, parkanläggningen. 1874. Paludan & Stenius. LA KM.
- 61** Ritning, badhus till Villnäs. 1874. F. Sjöström. HK19670812:17. MV HK.
- 62** Måttitning, Strandpaviljongen. 1923. A-L. Ringbom. ArkMP 1923:42. AA.
- 63** Måttitning, Strandpaviljongen. 1923. A-L. Ringbom. ArkMP 1923:41. AA.
- 64** Foto, Strandpaviljongen. 1911. S. Brander. RHO5920. MV RHO.
- 66** Foto, Strandpaviljongen. 1969. V. Laine. RHO44784. MV RHO.
- 67** Foto, Strandpaviljongen. 1969. V. Laine. RHO44783. MV RHO.
- 67** Foto, Strandpaviljongen. 1969. V. Laine. RHO44782. MV RHO.
- 68** Foto, Strandpaviljongen. 1969. V. Laine. RHO44786. MV RHO.
- 69** Ritning, Fasader. 1970. E. Jama & V. Laine. 017.3.73. MV RHO.
- 72** Foto, Strandpaviljongen. 1982. V. Laine. RHO15833. MV RHO.
- 73** Foto, Strandpaviljongen. 1971. Welin. RHO87381. MV RHO.
- 75** Foto, Strandpaviljongen. 1987. Mattinen. RHO72069. MV RHO.
- 76** Foto, Rum R5. 1987. Mattinen. RHO72076. MV RHO.
- 77** Foto, Rum R4. 1987. Mattinen. RHO72085. MV RHO.
- 78** Foto, gårdsplanen. 2005. MV.
- 79** Foto, Strandpaviljongen. 2004. Karvinen. MV.
- 79** Foto, Strandpaviljongen. 2004. Karvinen. MV.
- 82** Foto, Strandpaviljongen. 11.11.2019. Livady.
- 82** Foto, pelarens bas. 11.11.2019. Livady.
- 83** Foto, pelaren. 2020. Restart.
- 86** Foto, syllstockar. 2020. Restart.
- 95** Foto, fönster. 2019. Livady Oy.
- 110** Foto, tapeter. 2020. Restart Oy.
- 116** Ritning, kakelugn nr. 58. 1925. Åbo Kakelfabrik. KK.
- 119** Foto, R1 salongen. 2019. Livady Oy.
- 121** Foto, R2 kammare. 2019. Livady Oy.
- 123** Foto, R3 kammare. 2019. Livady Oy.
- 125** Foto, R4 köket. 2019. Livady Oy.
- 127** Foto, R5 kammare. 2019. Livady Oy.
- 129** Foto, vinden. 2019. Livady Oy.
- 130** Foto, Strandpaviljongen. 1969. Laine. RHO44787. MV RHO.
- 139** Foto, flygfotografi av Strandpaviljongen. 2019. Livady.
- 143** Ritning, Strandpaviljongens provmålning. 6.5.2021. Norrmén. Livady.
- 149** Foto, Strandpaviljongens skorstenar. 2019. Livady.
- 150** Foto, Strandpaviljongen. 1911. S. Brander. RHO5920. MV RHO.
- 151** Foto, köket R4. 2019. Livady.
- 152** Foto, kammare R2. 2019. Livady.

FÖRKORTNINGAR

AA	Aalto-universitetets arkiv	MV HK	Museiverkets historiska bildsamlingar (Historiallinen kuvakokoelma)
KA	Riksarkivet, Helsingfors (Kansallisarkisto)	MV KK	Museiverkets etnologiska bildsamlingar (Kansatieteen kuvakokoelma)
KG	Finlands Nationalgalleri (Kansallisgalleria)	MV RHO	Museiverkets byggnadshistoriska avdelning (Rakennushistorian osasto)
KK	Nationalbiblioteket, Helsingfors (Kansalliskirjasto)	RAÄ	Svenska Riksantikvarieämbetet
KM	Finska Nationalmuseet (Kansallismuseo)	SLSA	Svenska Litteratursällskapet i Finland
LA KM	Villnäs arkiv, Finska Nationalmuseet (Louhisaaren arkisto, KM)		
MV	Museiverket		

